

Burgerbetrokkenheid voor een transitie naar een natuurinclusieve samenleving

De Theory of Change van Beach Clean-up en Tiny Forest-initiatieven

Arjen E. Buijs, Susan de Koning, Thomas J.M. Mattijssen, Amanda Schadeberg, Ingeborg W. Smeding, Marie-José Smits, Nathalie A. Steins

WAGENINGEN
UNIVERSITY & RESEARCH

Burgerbetrokkenheid voor een transitie naar een natuurinclusieve samenleving

De Theory of Change van Beach Clean-up en Tiny Forest-initiatieven

Arjen E. Buijs¹, Susan de Koning², Thomas J.M. Mattijssen³, Amanda Schadeberg², Ingeborg W. Smeding⁴, Marie-José Smits³, Nathalie A. Steins²

1 Wageningen Environmental Research

2 Wageningen Marine Research

3 Wageningen Economic Research

4 Wageningen Food and Biobased Research

Dit onderzoek is uitgevoerd door Wageningen Research en gesubsidieerd door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit. De auteurs zijn erkentelijk voor de financiering via het WUR Kennisbasisprogramma: KB36 Biodiversiteit in een Natuurinclusieve Samenleving (projectnummer KB36-005-001) - dat wordt ondersteund door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit".

Wageningen Environmental Research

Wageningen, januari 2021

Gereviewd door:

Tineke de Boer (Wageningen Environmental Research)

Akkoord voor publicatie:

Corine van As, teamleider RO&R

Rapport 3053

ISSN 1566-7197

ISBN 978-94-6395-674-1

Buijs, A.E., S. de Koning, T.J.M. Mattijssen, A. Schadeberg, I.W. Smeding, M.J. Smits, N.A. Steins, 2021. *Burgerbetrokkenheid voor een transitie naar een natuurinclusieve samenleving; De Theory of Change van Beach Clean-up en Tiny Forest-initiatieven*. Wageningen, Wageningen Environmental Research, Rapport 3053. 66 blz.; 13 fig.; 1 tab.; 39 ref.

Veel burgerinitiatieven en NGO's streven naar vergroening van de samenleving. Zij doen dat op lokaal niveau, maar vaak worden ook grootschalige veranderingen nagestreefd, "transities" richting een meer natuurvriendelijke samenleving. Dergelijke transities zijn echter niet gemakkelijk te realiseren. Door een Theory of Change (ToC) op te stellen en daarop te reflecteren kunnen actieve burgers doelen, strategieën en concrete activiteiten ontwikkelen om hun mogelijke impact te vergroten. In dit onderzoek hebben we de Theory of Change gereconstrueerd. We hebben dit gedaan voor "Beach Clean Ups" die verspreid over heel Nederland aandacht proberen te vragen voor plastic afval, en overheid en bedrijven oproepen hun verantwoordelijkheid te nemen, en "Tiny Forests", waarbij op meer dan honderd locaties IVN en lokale bewoners en scholen samenwerken. Terwijl beide projecten lokale activiteiten ondernemen, zien we duidelijke verschillen in hun strategie om lokale actie te gebruiken om grootschalige veranderingen te bewerkstelligen.

Citizens' initiatives and NGOs often aim to green society. They do this at a local level, but often large-scale changes are also pursued, changes we can label "transitions" towards a more nature-friendly society. However, such transitions are not easy to achieve. By drawing up and reflecting on a Theory of Change (ToC), active citizens can develop goals, strategies and concrete activities to increase their potential impact. In this research, we have reconstructed the Theory of Change in two projects: "Beach Clean Ups", which try to draw attention to plastic waste throughout the Netherlands, and call on the government and companies to take their responsibility, and "Tiny Forests", where IVN and local residents and schools work together. While both projects engage in local activities, we see clear differences in their strategy of using local action to drive large-scale change.

Trefwoorden: biodiversiteit, burgerinitiatief, transitie, Theory of Change, natuur, civil society

Dit rapport is gratis te downloaden van <https://doi.org/10.18174/538557> of op www.wur.nl/environmental-research (ga naar 'Wageningen Environmental Research' in de grijze balk onderaan). Wageningen Environmental Research verstrekt *geen* gedrukte exemplaren van rapporten.

All rights reserved

© 2021 Wageningen Environmental Research (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Wageningen Research), Postbus 47, 6700 AA Wageningen, T 0317 48 07 00, www.wur.nl/environmental-research. Wageningen Environmental Research is onderdeel van Wageningen University & Research.

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Wageningen Environmental Research aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Wageningen Environmental Research werkt sinds 2003 met een ISO 9001 gecertificeerd kwaliteitsmanagementsysteem. In 2006 heeft Wageningen Environmental Research een milieuzorgsysteem geïmplementeerd, gecertificeerd volgens de norm ISO 14001. Wageningen Environmental Research geeft via ISO 26000 invulling aan haar maatschappelijke verantwoordelijkheid.

Inhoud

	Samenvatting	5
	Dankwoord	9
1	Introductie	11
	1.1 Inleiding	11
	1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	12
	1.3 Leeswijzer	13
2	Theoretisch kader	14
	2.1 Introductie	14
	2.2 Transitietheorie	14
	2.2.1 Onderscheid tussen resultaten en transities	14
	2.2.2 Drie vormen van transitie	16
	2.3 Het belang van netwerken	17
	2.4 Theory of Change	18
	2.4.1 Constructie van een ToC	18
	2.4.2 Uitdagingen	19
	2.4.3 Veranderingsnarratief	20
3	Opzet van het onderzoek	21
	3.1 Inleiding	21
	3.2 Selectie casussen	21
	3.2.1 Aanpak casus onderzoek	21
	3.2.2 Interviews	22
	3.2.3 Analyse van de resultaten	23
	3.2.4 Workshop	23
4	Transities vanuit beach clean-ups	24
	4.1 Beschrijving van de casus	24
	4.2 Theory of Change	25
	4.2.1 Activiteiten	26
	4.2.2 Output	27
	4.2.3 Impact	27
	4.2.4 Hulpbronnen	29
	4.2.5 Invloedrijke factoren	30
	4.2.6 Aannames	30
	4.2.7 Verschillen in ToC tussen actoren	31
	4.3 Samenwerking in netwerken	32
	4.3.1 Samenstelling netwerk	32
	4.3.2 Bijdrage netwerk aan succes	33
	4.4 Conclusies over de case	34
5	Transities vanuit Tiny Forests	36
	5.1 Beschrijving van de casus	36
	5.2 Theory of Change	37
	5.2.1 Activiteiten	38
	5.2.2 Output	39
	5.2.3 Impact	40

5.2.4	Hulpbronnen	40
5.2.5	Invloedrijke factoren	41
5.2.6	Aannames	42
5.2.7	Verschillen tussen actoren	43
5.3	Samenwerking in netwerken	44
5.3.1	Samenstelling netwerk	44
5.3.2	Bijdrage netwerk aan succes	45
5.4	Conclusies over de casus	46
6	Discussie	48
6.1	Welke visies op verandering hebben de organisaties?	48
6.1.1	Beach clean-ups	48
6.1.2	Tiny Forests	49
6.1.3	ToC's van Beach clean-ups en Tiny forests vergeleken	51
6.2	Het belang van een sterk netwerk	52
6.3	Bruikbaarheid van ToC	53
6.4	Handelingsperspectief	54
6.4.1	Handelingsperspectief voor organisaties	54
6.4.2	Handelingsperspectief voor overheden	55
6.4.3	Handelingsperspectief voor WUR	55
7	Conclusies	57
	Literatuur	58
	Bijlage 1 Interviewvragen	60
	Bijlage 2 Verslag workshop (Miro)	62

Verantwoording

Rapport: 3053

Projectnummer: 5200046101

Wageningen Environmental Research (WENR) hecht grote waarde aan de kwaliteit van zijn eindproducten. Een review van de rapporten op wetenschappelijke kwaliteit door een referent maakt standaard onderdeel uit van ons kwaliteitsbeleid.

Akkoord Referent die het rapport heeft beoordeeld,

functie: Onderzoeker WENR

naam: Tineke de Boer

datum: 12-01-2021

Akkoord teamleider voor de inhoud,

naam: Corine van As

datum: 13-01-2021

Samenvatting

Dit rapport is een tussenrapportage van het meerjarige onderzoek *Burgers voor Biodiversiteit*, uitgevoerd binnen het Kennisbasisprogramma Natuurinclusieve Transities (project KB-36-005-001). Dit project wil overheden en maatschappelijke organisaties (ngo's) ondersteunen om samen met burgers een transitie naar een natuurinclusieve samenwerking te realiseren.

In een eerder onderzoek (Buijs et al., 2019) hebben we gekeken naar kritische factoren voor burgerinitiatieven om transities te bewerkstelligen: een structurele verandering waarbij de gangbare praktijk wezenlijk aangepast wordt, inclusief de (formele en informele) regels, het beleid en de beleidsstructuren. Om dergelijke transities te bewerkstelligen, moeten burgers gemotiveerd zijn, moeten ze in actie komen en moeten ze lokale resultaten boeken. De laatste stap, van lokaal resultaat naar maatschappij-brede transitie, is echter lastiger. En juist deze stap maakt het verschil tussen een leuk en lokaal waardevol burgerinitiatief, zoals een kleine buurttuin, en een initiatief dat een bijdrage levert aan grootschalige maatschappelijke verandering via 'verbreding', 'aanpassing', 'omvorming' of zelfs 'vervanging' van een bestaand, onvoldoende duurzaam regime. In dit onderzoek kijken we hoe groene burgerbewegingen structurele veranderingen in de maatschappij proberen te realiseren.

In ons onderzoek staan twee praktijkvoorbeelden centraal waarin ngo's samen met burgers proberen de natuur te beschermen en te verbeteren. De eerste casus gaat over strand-opruimactiviteiten (*beach clean-ups*). Het aantal beach clean-up-activiteiten waarin burgers, bedrijven en ngo's proberen plasticsoep in zeeën en oceanen te verminderen, is de laatste jaren geëxplodeerd. Stichting de Noordzee (SDN) is een centrale speler hierin, maar ook andere groepen komen in het onderzoek aan bod. De tweede casus zijn de *Tiny Forests communities* van het Instituut Voor Natuureducatie (IVN). Tiny Forests zijn kleine buurtbosjes die biodiversiteit en natuurbetrokkenheid in de buurt moeten verhogen. IVN en lokale burgers werken hierin nauw samen.

Met behulp van het concept *Theory of Change* (ToC) onderzoeken we welke doelen, middelen en strategieën IVN, SDN en andere organisaties gebruiken om maatschappelijke verandering te bewerkstelligen. ToC's kunnen gebruikt worden door organisaties om hun eigen activiteiten, resultaten en doelen inzichtelijk te maken en te evalueren. ToC's zijn ook nuttig om te onderzoeken in hoeverre bepaalde acties al dan niet leiden tot de gewenste resultaten en doelen. Hierbij ligt de nadruk op de relatie tussen de activiteiten van de organisaties en de resultaten die ze hiermee willen bereiken, inclusief de aannames die aan deze relatie ten grondslag liggen. Een voorbeeld van zo'n aanname in natuur- en milieubescherming is dat meer bewustzijn van milieuproblematiek leidt tot gedragsverandering. Dit is een aanname die natuur- en milieuorganisaties veelvuldig maken en vaak bepalend is voor de keuze van hun activiteiten.

Aan de hand van interviews en analyse van documenten hebben we de ToC achter de beach clean-ups en de Tiny Forests van IVN geconstrueerd en getoetst in een workshop. De Theory of Change wordt normaliter vooral gebruikt om ontwikkelingsprojecten en veranderstrategieën van organisaties te evalueren. In dit onderzoek hebben wij de ToC toegepast op twee bottom-up duurzaamheidsinitiatieven in Nederland: Beach clean-up-initiatieven en Tiny Forests. De organisaties in beide casussen hebben een duidelijke maar grotendeels impliciete Theory of Change, waarbij opschaling en het bijdragen aan maatschappelijke transities belangrijke einddoelen zijn. In een gemeenschappelijke workshop zijn de door dit onderzoek expliciet gemaakte ToC's gebruikt om de betrokken ngo's te helpen reflecteren en interne discussie te stimuleren hoe een optimale inzet van strategie, hulpbronnen en netwerken bijdraagt aan maatschappelijke impact.

De ToC van de beach clean-ups richt zich vooral op langetermijndoelen en een maatschappelijke transitie naar een meer milieu- en natuurvriendelijke samenleving. De nadruk ligt op een verandering van beleid (een transitie van governance) om uiteindelijk een samenleving met minder plastic afval te bereiken. De primaire activiteit, het schoonmaken van stranden, is hierbij niet het uiteindelijke doel,

maar slechts een middel om een grootschaligere beleidsverandering te bereiken (*scaling-up*). De clean-up-activiteiten zijn een belangrijk vehikel waarmee beleid, overheid en burgers worden beïnvloed. Deze beïnvloeding vindt via drie wegen plaats: (1) lobbyactiviteiten, direct gericht op overheden of bedrijven, (2) media-aandacht, om de maatschappelijke druk te vergroten en (3) bewustwording, om de schadelijkheid van plastic zwerfafval te benadrukken. Het netwerk van de beach clean-up-initiatieven bestaat uit een mozaïek van samenwerkingsverbanden tussen actoren met een grote diversiteit aan partijen, zoals burgerinitiatieven, individuele burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden. De voorbeelden van de oorspronkelijke initiatiefnemer (Stichting De Noordzee) hebben vele nieuwe organisaties en burgerinitiatieven geïnspireerd om ook aan de slag te gaan. Hiermee is (naast het doel van *scaling-up*) duidelijk sprake van *scaling-out*: het vergroten van het bereik van een initiatief door soortgelijke activiteiten op steeds meer plekken en met steeds meer mensen te ontplooiën. De effecten op de institutionele context van het gebruik van plastic zijn moeilijker vast te stellen. Toch zijn er bij de clean-ups wel aanwijzingen dat zij kunnen bijdragen aan transitie. Het bewijs hiervoor is echter vooralsnog anekdotisch: het succes van de clean-ups en aanverwante aandacht voor plasticsoep lijkt de druk op bedrijfsleven en overheden te vergroten om het probleem aan te pakken. De clean-up-acties en publiciteit daaromheen hebben in diverse gemeenten ook een netwerk van bezorgde burgers ontwikkeld die via acties druk op gemeenten hebben uitgeoefend om het lokale plastic beleid aan te scherpen. We kunnen echter nog niet bewijzen hoe groot de bijdrage hiervan is geweest aan de vele gemeentelijke verboden die de afgelopen jaren zijn ingesteld om ballonnen op te laten.

De ToC van de Tiny Forests laat een iets ander beeld zien. Globaal beoogt deze ToC om de relatie tussen mens en natuur te versterken en daarnaast meer biodiversiteit in de stedelijke omgeving te realiseren. Dit wordt gedaan door het realiseren van lokale Tiny Forests, waarbij het opbouwen van een lokale community en het organiseren van educatieve activiteiten met basisschoolkinderen een belangrijke rol speelt om uiteindelijk meer natuur in de stad, sociale cohesie en natuurbewust gedrag te realiseren. Het is dus veel minder op beleid gericht. Weliswaar doen de directe resultaten (meer bomen en daardoor meer biodiversiteit) er zeer zeker toe in deze casus, maar juist de 'indirecte' impact is iets waar veel op wordt ingezet: natuurbewust gedrag, waardoor de Tiny Forests ook in bredere zin bijdragen aan een betere verbinding tussen mens en biodiversiteit. IVN zet momenteel vooral in op *scaling-out* als transitie-pad: het uitrollen, verbreden en zo veel mogelijk implementeren van het concept Tiny Forests op zo veel mogelijk plaatsen. Opvallend is verder de centrale rol van het sterke concept Tiny Forests dat IVN neerzet, met zelfs een handelsmerk. Qua netwerk zien we een duidelijke gelaagdheid (en dus veel minder een mozaïek zoals bij de beach clean-ups) en een combinatie van landelijke netwerken (IVN) en dat van de lokale vrijwilligers. Succes op de lange termijn hangt vooral af van de vraag of het netwerk van gemeente, scholen en vrijwilligers voldoende robuust is om voor continuïteit te zorgen. Het is nog te vroeg om te concluderen hoe dit in de praktijk uitpakt.

Het opstellen van een Theory of Change door ngo's of burgerinitiatieven helpt deze organisaties om hun aannames en strategieën scherp te krijgen.

Voor zover wij weten, is dit de eerste keer dat Theory of Change in onderzoek naar de strategieën van burgerinitiatieven gebruikt is. We concluderen dat het gebruik van een Theory of Change burgers en maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven kan helpen hun strategie expliciet te maken. Dit vergroot de kans op het bereiken van de langetermijndoelen, inclusief de gewenste transitie naar een natuurvriendelijke samenleving. Hierbij is het wel nuttig om deze Theory of Change, en de bijbehorende aannames, inzet van middelen en activiteiten, regelmatig te evalueren en waar nodig aan te scherpen. Theory of Change geeft daarmee belangrijke praktische handvatten voor burgerinitiatieven gericht op een natuurinclusieve samenleving.

Dankwoord

De auteurs bedanken alle organisaties en personen die hun medewerking hebben verleend aan het tot stand komen van dit rapport via interviews, deelname aan de workshop of het verstrekken van gegevens en informatie. Een bijzonder woord van dank gaat naar Stichting De Noordzee en IVN (Instituut Voor Natuureducatie). Onze collega Rosalie van Dam (Wageningen Environmental Research) assisteerde bij het uitvoeren van de interviews. Zelfstandig consultant Ingeberte Uitslag heeft ons enorm geholpen bij de uitdaging om in coronatijden een geslaagde, interactieve online stakeholderworkshop te organiseren.

De auteurs zijn erkentelijk voor de financiering via het WUR Kennisbasisprogramma: KB36 Biodiversiteit in een Natuurinclusieve Samenleving (projectnummer KB-36-005-001), dat wordt ondersteund door het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit.

1 Introductie

1.1 Inleiding

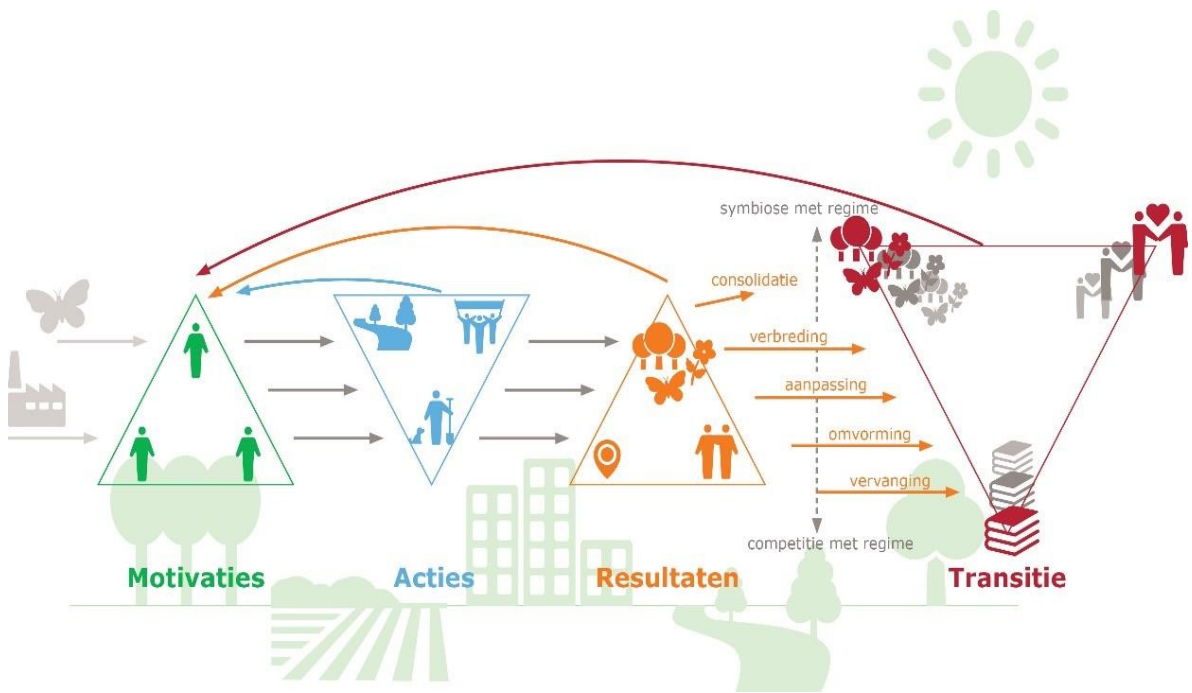
De afgelopen decennia is veel geïnvesteerd en verbeterd in de bescherming van onze leefomgeving, inclusief natuur, milieu en landschap. Toch vermindert de biodiversiteit nog steeds op veel plekken, zijn milieucondities zoals stikstofdeposities ontoereikend en verrommelt het landschap (CLO, 2018). Ook de relatie tussen mens en natuur is aan verandering onderhevig. Er wordt door onderzoekers een tekort aan natuur geconstateerd in de directe leefomgeving en rondom grote steden (Fontein et al., 2009). En alhoewel het draagvlak voor natuurbescherming nog steeds groot is (De Boer en Langers, 2017; Buijs, Elands en Van Koppen, 2017) en grote aantallen burgers zich inzetten voor natuur (Mattijssen et al., 2018; De Boer en Langers, 2017), wordt er in onderzoek en beleid ook gesproken over een kloof tussen natuur en mens of tussen natuur en samenleving (Soga en Gaston, 2016; Louv, 2005).

Burgers kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan ontwikkeling, behoud en bescherming van natuur en biodiversiteit, zowel als individuele consument als via maatschappelijke organisaties en lokale initiatieven. In potentie dragen ze daarmee ook bij aan grootschaligere systeemveranderingen (Buijs, Mattijssen et al., 2019). Betrokken burgers stonden bijvoorbeeld aan de basis van de natuur- en milieubeweging in Nederland. Het succes van keurmerken zoals FSC (Forest Stewardship Council), MSC (Marine Stewardship Council) en Fair Trade is mede te danken aan de verandermacht van kritische consumenten. In brede zin ontbreekt er echter kennis over de voorwaarden waaronder vormen van burgerbetrokkenheid leiden tot substantiële resultaten en systeemverandering.

Overheden en maatschappelijke organisaties zijn zoekende om hun verhouding tot burgers en consumenten vorm te geven (Evaluatie Natuurpact, 2017). Samenwerking en opschaling is nog vaak een lastig proces (Mattijssen et al., 2019; Van Dam, 2016). Voor het opschalen van burgerbetrokkenheid van kleinschalige resultaten op lokale schaal naar bijdragen aan grootschalige transitie is daarom kennis noodzakelijk over de inbedding van burgerbetrokkenheid in maatschappelijke systemen. De kennisbasis over bruikbare Theories of Change en daarvan afgeleide handelingsperspectieven voor overheden, maatschappelijke organisaties en burgers is echter nog nauwelijks ontwikkeld.

Op lokale schaal kunnen burgers concrete resultaten halen. Daadwerkelijke bijdrage aan transformatie lukt meestal alleen als samenwerking met andere partijen wordt gezocht (Franklin & Marsden, 2015). Systeembenken is hierbij belangrijk. Daarom wordt in beleid en wetenschap aandacht gevraagd voor het belang van de institutionele context waarbinnen burgerbetrokkenheid vorm krijgt (De Wilde, Hurenkamp, en Tonkens, 2014; Buijs, Hansen et al., 2019).

We richten ons in dit onderzoek op de verschillende routes waarlangs burgers een bijdrage leveren aan een natuurinclusieve samenleving. Figuur 1 geeft de stappen in deze routes weer. De basis voor een bijdrage van burgers ligt in de motieven van mensen om hun sociale en/of fysieke leefomgeving te verbeteren. Deze motivatie kan omgezet worden in actie, individueel of in groepsverband. Indien succesvol, leveren deze natuurgerelateerde acties van burgers resultaten in de vorm van baten voor de natuur en daaruit voortvloeiende baten voor de samenleving (Mattijssen, Buijs en Elands, 2018). Krachtige, talrijke of verschillende vormen van burgerbetrokkenheid kunnen onder bepaalde omstandigheden leiden tot een meer fundamentele verandering richting een natuurinclusieve samenleving. Een daadwerkelijke transitie komt echter pas tot stand als er een structurele impact op de samenleving en leefomgeving als geheel ontstaat. We maken daarom onderscheid tussen de resultaten van burgerbetrokkenheid en hun bijdrage aan transitie. Deze stappen in de route van burgerbetrokkenheid hangen overigens sterk met elkaar samen. Ze zijn niet lineair, maar bevatten diverse feedback-loops en worden beïnvloed door de bredere sociaalecologische context.

Figuur 1 Routes waarlangs burgers bijdragen aan een natuurinclusieve samenleving (Bron: Buijs et al., 2019).

Het voorliggende onderzoek richt zich vooral op de activiteiten ('acties'), de resultaten en de mogelijke bijdrage van burgerinitiatieven aan transitie. Over de motieven van burgers en burgerinitiatieven is al uitgebreid gepubliceerd (zie voor een overzicht: Ganzevoort & Van den Born, 2018; Buijs, Hansen et al., 2019). Deze komen in dit onderzoek niet aan bod.

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

Het meerjarige onderzoek *Burgers voor Biodiversiteit* wordt uitgevoerd binnen het Kennisbasisprogramma *Natuurinclusieve Transitie* (project KB-36-005-001). De inzichten uit dit project dragen bij aan het ontwikkelen van een handelingsperspectief voor overheden, maatschappelijke organisaties (ngo's) en Wageningen Research om samen met burgers een transitie naar een natuurinclusieve samenleving te bewerkstelligen.

Om inzicht te krijgen in de rol die burgers spelen in het realiseren van systeemveranderingen gericht op een meer natuurinclusieve samenleving, hebben wij gebruikgemaakt van het begrip *Theory of Change* (ToC). Een ToC laat zien waarom een organisatie de dingen doet zoals zij ze doet. Sociale verandering is vaak gebaseerd op impliciete of expliciete aannames. Door deze aannames expliciet te maken en te bespreken, kan de effectiviteit van het handelen van maatschappelijke organisaties worden vergroot.

Het onderzoek richt zich op twee casussen: (1) strandopruimacties (zogenaamde beach clean-ups), die gedurende het jaar landelijk of regionaal worden georganiseerd door ngo's voor en met medewerking van burgers en (2) Tiny Forests, dichtbegroeide minibosjes die onder een geregistreerd handelsmerk door vrijwilligers worden aangelegd (zie *Onderzoeksmethode*). Het eerste deel van het onderzoek stond in het teken van het onderzoek naar deze casussen. Hiervoor hebben wij de deelvraagstellingen vertaald naar concrete onderzoeksvragen:

1. Welke veranderingstheorie (ToC) hebben burgerinitiatieven en ngo's over hun bijdrage aan een transitie naar een natuurinclusieve samenleving?
 - Wat voor soort transitie wordt nagestreefd?
 - Welke ToC hebben burgers en ngo's in het netwerk?
 - Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in de ToC van de verschillende groepen?

-
2. Welke rol speelt het netwerk van betrokken burgers en institutionele actoren (ngo's, overheden, financiers) in het realiseren van deze transitie?
 - Hoe ziet het netwerk van actoren eruit waarbinnen actieve burgers aan het realiseren van hun doelen bijdragen?
 - Welke rollen spelen hulpbronnen in deze netwerken?
 - Hoe beïnvloedt het netwerk de voorwaarden voor verandering? Wat zijn voor- en nadelen van samenwerking binnen deze netwerken?

1.3 Leeswijzer

Dit rapport heeft zowel een maatschappelijk als een wetenschappelijk doel. Omdat dit rapport als input zal dienen voor een workshop met stakeholders over handelingsperspectieven, hebben we gekozen voor een Nederlandstalig rapport. Er wordt ook een Engelstalige wetenschappelijke publicatie voorbereid.

In Hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader geschetst. In dit onderzoek is gewerkt met de transitietheorie om te beschrijven wat een systeemverandering betekent. Een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van transitie door burgerbetrokkenheid is een sterk netwerk, dus hier wordt ook aandacht aan besteed. Verder worden de visies van burgerinitiatieven en ngo's beschreven aan de hand van de Theory of Change, een hiervoor relevant kader.

Hoofdstuk 3 beschrijft de opzet en aanpak van het onderzoek en legt uit waarom de twee specifieke casussen geselecteerd zijn. Deze twee casussen worden vervolgens in Hoofdstuk 4 en 5 beschreven.

Hoofdstuk 4 gaat diep in op transitie vanuit beach clean-ups, en dan met name op de Theory of Change en de samenwerking in netwerken. Hoofdstuk 5 heeft eenzelfde opzet voor de tweede casus: Tiny Forests.

In Hoofdstuk 6, de discussie, worden beide casussen vergeleken op het gebied van hun netwerken en visies. Verder wordt antwoord gegeven op de onderzoeksvragen over opschaling van burgerbetrokkenheid en handelingsperspectief.

Hoofdstuk 7 ten slotte sluit af met conclusies.

2 Theoretisch kader

2.1 Introductie

Dit hoofdstuk beschrijft kort het theoretisch kader voor deze studie. Allereerst beschrijven wij in paragraaf 2.2 aan de hand van de transitietheorie wat een systeemverandering precies betekent en welke vormen het kan aannemen. Een belangrijke randvoorwaarde voor het realiseren van transitie door burgerbetrokkenheid zit in de kracht en de effectiviteit van het netwerk van burgers en maatschappelijke en publieke instituties. Dit beschrijven we in paragraaf 2.3. Ten slotte gaan we in paragraaf 2.4 in op de visies van burgerinitiatieven en ngo's over hoe zij veranderingen willen bewerkstelligen. De literatuur over ToC biedt hiervoor een relevant theoretisch en evaluatief kader.

2.2 Transitietheorie¹

Op vele plekken in Nederland zijn burgers betrokken bij activiteiten om biodiversiteit te beschermen of te vergroten. Daarmee is er echter nog niet direct sprake van een systeemverandering richting een meer natuurinclusieve samenleving: een dergelijke systeemverandering vereist een opschaling en verbreding van dergelijke activiteiten over een breed scala aan praktijken. Om deze opschaling te onderzoeken, maken we in deze rapportage gebruik van inzichten uit transitiestudies. Bij een transitie gaat het om structurele veranderingen van het zogenaamde regime (Geels, 2011): de heersende, dominante praktijk en algemeen geaccepteerde regels en structuren. Een transitie betekent een verandering op systeemniveau. In ons geval: een fundamenteel andere wijze waarop de samenleving (meer) natuurinclusief is. Centraal in de transitietheorie staat vaak het 'multi-level-perspectief', een analytisch raamwerk dat sociale en technologische innovatie, zoals vernieuwende burgerinitiatieven, koppelt aan veranderingen in het regime (Rip & Kemp, 1998).

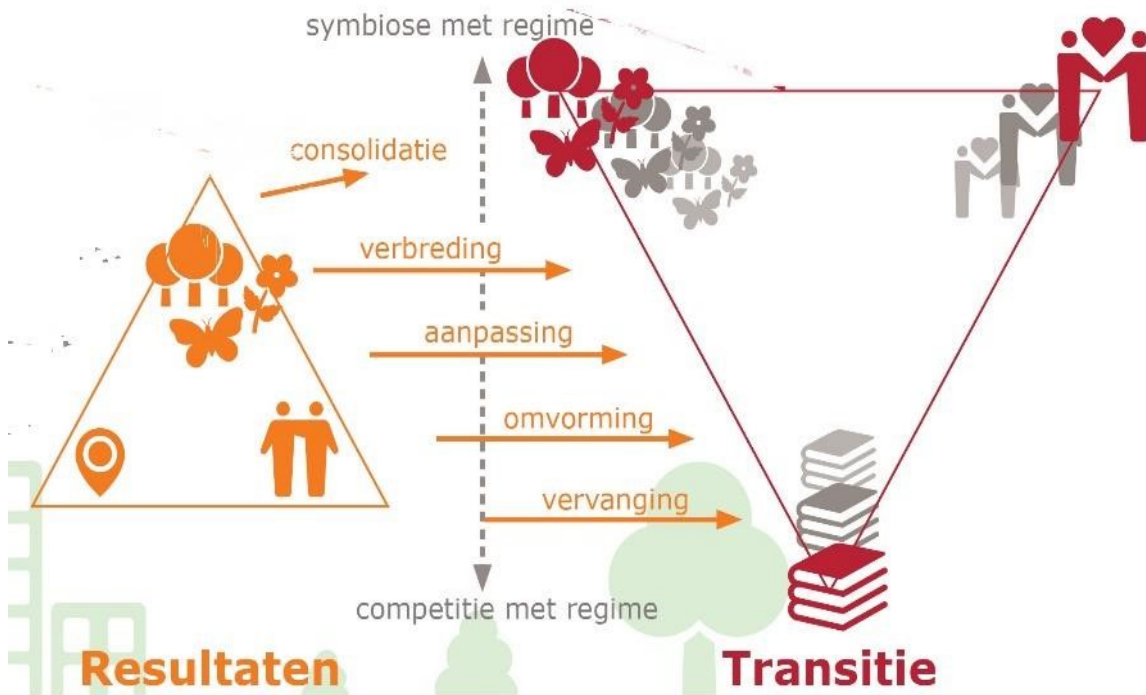
In algemene zin gaat de transitietheorie om een systeembenadering met erkenning van de context waarin diverse domeinen, schaalniveaus en actoren een rol spelen (Rotmans et al., 2001). In de literatuur wordt erkend dat een transitie zelden of nooit via een lineair en voorspelbaar patroon verloopt, maar een onvoorspelbaar en complex proces is waarin diverse maatschappelijke krachten samenkomen (Frantzeskaki et al., 2016). Hoewel transitietheorie op zichzelf genomen niet de kapstok vormt voor de analyse in ons onderzoek, vormt dit wel het denkkader waarbinnen ons project zoekt naar handelingsperspectieven voor het opschalen van burgerbetrokkenheid voor een transitie naar een natuurinclusieve samenleving.

2.2.1 Onderscheid tussen resultaten en transities

Er is een onderscheid tussen *concrete* fysieke, sociale of politieke resultaten op lokaal of regionaal niveau, zoals de aanleg en het onderhoud van een stukje natuur, en *structurele veranderingen* in de omgang van de samenleving met de leefomgeving. Dit laatste noemen we een transitie. Een transitie richting een natuurinclusieve samenleving zien wij als een structurele maatschappelijke verandering waarbij een breed scala aan praktijken meer natuurinclusief worden. Dit kan gaan over de dagelijkse praktijk van tuinrichting en onderhoud, om landbouwpraktijken en de relatie met voedselpraktijken van consumenten of om natuurbeheerpraktijken door terreinbeherende organisaties. Het is een grote stap van resultaat naar transitie: het gaat dan immers niet meer om de directe en meestal lokale resultaten, maar om een maatschappelijke verandering op systeemniveau. Om te kunnen begrijpen of en hoe burgerbetrokkenheid kan bijdragen aan de gewenste natuurinclusieve transitie van de samenleving, is het dan ook belangrijk om op een hoger schaalniveau hiernaar te kijken.

¹ Deze paragraaf is gebaseerd op Buijs et al., 2019, Burgers voor natuur: hoe burgers bijdragen aan een transitie naar een natuurinclusieve samenleving, policy paper 1 KB36.

We gebruiken de transitietheorie om meer inzicht te krijgen in de mogelijke bijdrage aan transitie. Deze theorie wordt gebruikt om brede maatschappelijke ontwikkelingen te analyseren en hun onderlinge samenhang te verklaren. Centraal in deze theorie staat het *multi-level*-perspectief, dat drie verschillende (schaal)niveaus onderscheidt (Van Dam et al., 2016; Poppe, Termeer en Slingerland, 2009). Deze niveaus zijn de brede sociaalecologische context waarbinnen veranderingen zich afspelen (demografie, macro-economie, materiële infrastructuur, vaak wordt dit het *landschap* genoemd, een wat verwarrende term voor het veld van natuur- en landschapsonderzoek), *regimes* (gangbare praktijken, algemeen geaccepteerde regels, vigerend beleid en bestuurlijke structuren) en *niches* (innovatieve of afwijkende praktijken). Gangbare praktijken kunnen binnen de transitietheorie worden gezien als deel van het regime, terwijl meer afwijkende praktijken een niche vormen (Geels, 2011; Geels en Schot, 2007).

Figuur 2 Mogelijke transitiepaden (Bron: Buijs et al., 2019).

De bijdrage van burgers kan zich op verschillende manieren verhouden tot het bestaande regime (Geels en Schot, 2007). Figuur 2 geeft deze schematisch weer.

- **Consolidatie:** Het versterken van bestaande natuurinclusieve praktijken, bijvoorbeeld door vrijwilligerswerk. De activiteiten van burgers vinden hierbij plaats binnen bestaande praktijken en *governance* regimes. Deze worden hierdoor versterkt, maar veranderen niet of nauwelijks. Burgerbetrokkenheid als consolidatie van bestaande natuurinclusieve praktijken beschouwen we daarom wel als een zinvolle bijdrage aan de natuurinclusieve samenleving, maar niet als deel van een bredere transitie waarin het bestaande regime verandert.
- **Verbreiding:** Een verandering waarbij nieuwe natuurinclusieve praktijken ontstaan en voortbestaan naast gangbare praktijken. Deze praktijken verdringen niet zozeer andere praktijken, maar zorgen wel voor een meer divers scala aan praktijken dat daardoor in algemene zin meer natuurinclusief wordt doordat er meer natuurinclusieve praktijken bijkomen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de opkomst van de vele lokale groene burgerinitiatieven die actief zijn in de realisatie en het beheer van groen. Onderzoek laat zien dat deze een grotere rol in natuurbeheer zijn gaan spelen, maar vaak nog vooral bestaan naast het gangbare regime (Mattijssen et al., 2018).
- **Aanpassing:** Een aanpassing van bestaande praktijken, waardoor ze meer natuurinclusief worden. De bestaande praktijken verdwijnen hiermee niet en blijven grotendeels volgens dezelfde patronen verlopen, vaak omdat het bestaande regime nog erg sterk is of niet substantieel onder druk staat

(Geels en Schot, 2007). Wel nemen deze praktijken natuurinclusieve elementen over die vanuit burgers komen. In de landbouw kan bijvoorbeeld gedacht kan worden aan de opkomst van agrarische natuurverenigingen in de afgelopen twintig jaar, waarin naast boeren ook burgers vaak een rol spelen. De gangbare praktijk van landbouwproductie veranderde daarbij in veel gevallen niet substantieel, maar bij het maaien en beheren van akkerranden of slootkanten zijn er vaak wel veranderingen ten opzichte van het oorspronkelijke beheer door de boer.

- **Omvorming:** Het regime, en daarmee de gangbare praktijk, verandert onder druk van burgerbetrokkenheid en wordt daarmee meer natuurinclusief. In tegenstelling tot bij aanpassing gaat het niet zozeer om het opnemen van nieuwe elementen in een bestaande praktijk, maar veel meer om een substantiële verandering in bestaande elementen. Het gaat dan bijvoorbeeld om een grootschalige vervanging van het gebruik van bestrijdingsmiddelen in de achtertuin door biologische vormen van schadebestrijding. Ook kan worden gedacht aan een ruimtelijk planningssysteem waarin er veel meer aandacht voor groen is ontstaan na langdurige protesten vanuit burgers.
- **Vervanging:** Het huidige regime verdwijnt en wordt vervangen door een ander regime. Hierbij gaat het niet langer om een substantiële verandering in praktijken, maar echt om het verdwijnen van bestaande praktijken en het vervangen hiervan door nieuwe, meer natuurinclusieve praktijken. Dit zou bijvoorbeeld kunnen wanneer onder druk van burgerbetrokkenheid de gangbare intensieve landbouw verdwijnt rondom de steden en massaal vervangen wordt door toegankelijke natuur of door voedselcoöperaties. Ook wanneer het beheer door natuurorganisaties zou verdwijnen en zou worden overgenomen door burgers is er sprake van vervanging.

2.2.2 Drie vormen van transitie

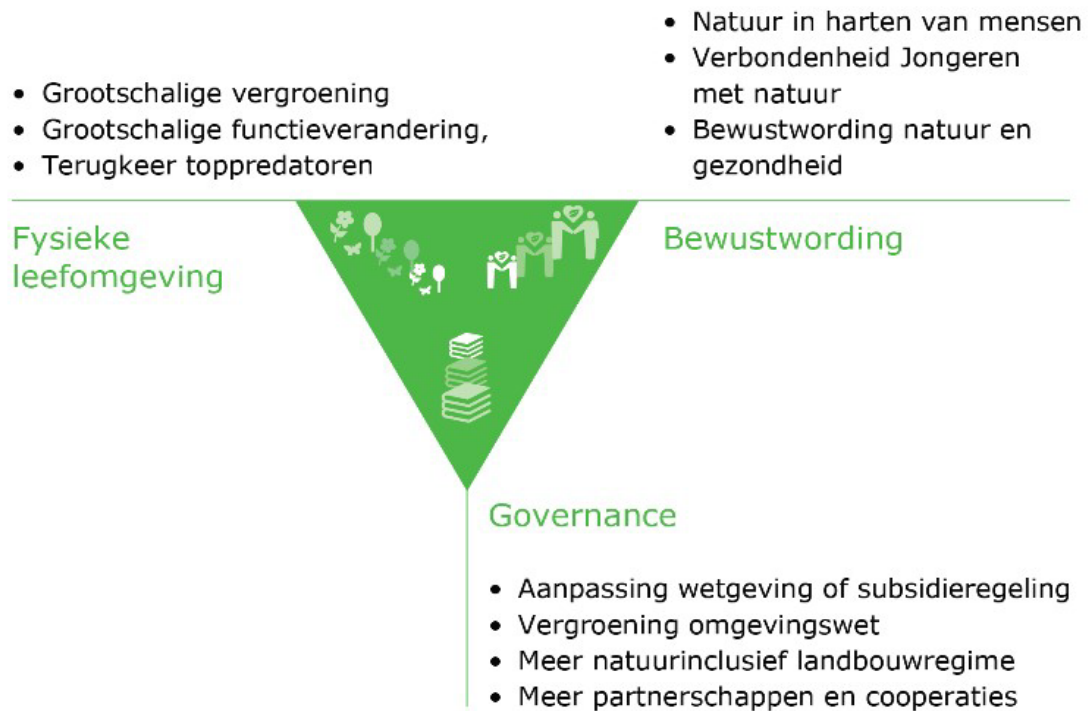
Een maatschappelijke transitie kan verschillende vormen aannemen (Figuur 3): er kan een transitie optreden in *governance*-regimes, in de fysieke leefomgeving en in de bewustwording van burgers en bedrijven. We spreken van een transitie richting een natuurinclusieve samenleving als praktijken op minimaal één van deze dimensies meer natuurinclusief worden.

Er is sprake van een transitie op het gebied van *bewustwording* als grote groepen burgers zich meer bewust worden van het belang van een natuurinclusieve samenleving. Hoewel bewustzijn op zichzelf lang niet altijd leidt tot actie, vormt dergelijke bewustwording wel een belangrijke voedingsbodemp hiervoor (Admiraal et al., 2017). Op deze wijze kan een transitie op het gebied van bewustwording bijdragen aan zowel de individuele actie die burgers voor de natuur ondernemen als aan het ontstaan van allerlei georganiseerde initiatieven die willen bijdragen aan de natuur. Ook kan het bijdragen aan legitimiteit van en draagvlak voor allerlei maatregelen en beleid om de natuur te beschermen, steun voor allerlei acties richting beleid en politiek ten bate van de natuur en aan natuurinclusieve veranderingen in diverse sectoren.

Er is sprake van een transitie in *governance* wanneer het regime op een dusdanige manier verandert dat het belang van natuur een veel substantiëlere positie inneemt in beleid en beheer van stad en platteland. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn wanneer de sturingsmechanismen in de ruimtelijke planning veranderen door een verplichte 'biodiversiteitstoets'. Ook in de landbouw zou zo een verandering kunnen plaatsvinden via een verplichting tot bepaalde groene maatregelen, zoals een regeling die bepaalde groene maatregelen vereist in ruil voor het ontvangen van landbouwsubsidie. Dit zou ook kunnen wanneer burgers het zogenaamde *right to challenge* krijgen in het beheer van de leefomgeving, wat zou betekenen dat burgers het beheer van groen over kunnen nemen van een overheid (of terreinbeherende organisaties) of als zij vinden dat zij dit beheer beter kunnen uitvoeren.

Ten slotte kan er sprake zijn van een fysieke transitie. Het gaat dan om de wijze waarop een versterking van of verandering in gangbare praktijken een structurele en substantiële bijdrage levert aan een natuurinclusieve samenleving in Nederland. Het opgetelde resultaat van een breed scala aan veranderende sociaalecologische interacties van burgers in Nederland kan resulteren in substantiële fysieke veranderingen in natuur en landschap. Dit kan bijvoorbeeld via een toename van biodiversiteit als gevolg van een omslag in natuurinclusieve tuininrichting, het vergroenen van de stad doordat burgerinitiatieven op grote schaal grijze voor groene infrastructuur vervangen of door het stoppen van de achteruitgang in weidevogels wanneer natuurvriendelijke zuivel mainstream wordt. Het onderscheid tussen fysiek resultaat en een fysieke transitie is daarbij gradueel (Buijs, Mattijssen et al.,

2019). De aanplant van een Tiny Forest in de buurt is op zichzelf slechts een *resultaat* van burgerbetrokkenheid. Maar op het moment dat grote stukken land een fysieke verandering ondergaan, bijvoorbeeld door het massaal aanplanten van klimaatbossen, spreken we van een *fysieke transitie*.

Figuur 3 Drie vormen van transities (Bron: Buijs et al., 2019).

2.3 Het belang van netwerken

Een transitie ontstaat zelden of nooit vanuit één actor: bijna altijd krijgt dit vorm in een samenspel vanuit diverse sectoren, waarbij naast overheden en markt ook diverse maatschappelijke organisaties en individuele burgers een rol kunnen spelen. Hoewel dit project zich expliciet op de burger richt, moet de inzet van de burger worden gezien als deel van een breder speelveld, waarbinnen ook andere actoren diverse activiteiten ondernemen om diverse doelen na te streven (Buijs, Mattijssen et al., 2019).

Burgers zoeken ook vaak samenwerking binnen dit speelveld: veel burgerinitiatieven (en ngo's) werken samen in netwerken van actoren. Onderzoek heeft uitgewezen dat de kracht van het netwerk, o.a. via de verbondenheid met overheidsactoren, bijdraagt aan de duurzaamheid en effectiviteit van initiatieven (Buijs et al., 2018; De Wilde et al., 2014; Mattijssen, 2018). Binnen dit netwerk kan worden samengewerkt, kunnen ideeën, kennis en ervaringen worden uitgewisseld en kunnen gesprekken plaatsvinden over de ToC van actoren. In onderzoek en beleid is nog veel debat over het belang van netwerken en de rol van overheden in die netwerken.

Veel overheden en ngo's worstelen met hun rol in dit veld. Visies variëren van overheden die zo veel mogelijk op afstand moeten blijven om burgerinitiatieven op die manier de ruimte te laten om zelf hun ideeën te ontwikkelen, tot een roep om actieve betrokkenheid (Van Dam, 2016; van der Steen et al., 2013). Betrokkenheid van overheden kan plaatsvinden via het zogenaamde netwerkmanagement en/of meta-governance (Bailey & Wood, 2017; Sørensen & Torfing, 2009). Dergelijke benaderingen richten zich meestal op netwerken van professionele actoren, zoals bedrijven, ngo's en overheden op diverse schaalniveaus.

Vanuit het oogpunt van *grassroots* en burgerinitiatief hebben we in een eerder project het concept *mosaic governance* ontwikkeld (Buijs et al., 2018; Buijs et al., 2016). Dit concept neemt de complexiteit en de mate van versnippering van netwerken van burgerinitiatieven als uitgangspunt en kijkt hoe daarbinnen al dan niet tot samenwerking wordt gekomen en tot welke resultaten dit leidt. Eerdere studies laten zien dat door actief netwerkbeheer en samenwerking tussen burgerinitiatieven, ngo's en overheden, burgers significante impact kunnen hebben (Buijs et al., 2018).

Het in kaart brengen van de netwerken waarbinnen burgerinitiatieven functioneren, het belang van netwerken in de ToC van burgerinitiatief en de invloed op hun resultaten is een belangrijk aandachtspunt binnen de cases.

2.4 Theory of Change

Het concept *Theory of Change* (ToC; veranderingstheorie) verwijst naar een proces waarin belanghebbenden op basis van een door henzelf ontwikkelde theorie interventies ontwerpen, inclusief een onderbouwing van hoe dit geïmplementeerd wordt (Maru et al., 2018). Een ToC is in feite het beeld van hoe een organisatie of initiatief verwacht bij te dragen aan concrete resultaten, waarbij de onderliggende aannames zichtbaar worden gemaakt (Morra Imas & Rist, 2009; Leuvenink et al., 2012). Voorbeelden van programma's die een duidelijke ToC hebben, zijn de Marine Stewardship Council (MSC-keurmerk) en Fair Trade. De ToC van de Marine Stewardship Council luidt dat het erkennen van duurzame visserij via certificering en het gebruik van het MSC-keurmerk, marktprikkels creëert voor vissers om te verduurzamen (Arton et al., 2018). Bij Fair Trade is de ToC dat certificering ervoor zorgt dat boeren een economisch vangnet krijgen (bij koffie in de vorm van een gegarandeerde bodemprijs) en een sociale premie, die respectievelijk inkomstenbronnen op het platteland minder kwetsbaar maken en meerwaarde geven aan landbouwproductie (Francesconi & Rueben, 2014). De waarde van een ToC is tweeledig. Enerzijds helpt het belanghebbenden (en evaluatoren) om samen aan een gedeelde visie te werken over langetermijndoelen, hoe deze worden bereikt en hoe deze worden gemonitord. Anderzijds maakt het de overtuigingen visueel over waarom het project, programma of beleid waarschijnlijk zal slagen in het bereiken van zijn doelstellingen (Morra Imas & Rist, 2009; Rolfe, 2018).

2.4.1 Constructie van een ToC

De kern van de ToC-benadering zit in het zichtbaar maken van een visueel, narratief model van de interventie die wordt geëvalueerd. Dit model beschrijft de input en activiteiten en hoe deze moeten bijdragen aan bepaalde output én hoe deze output vervolgens weer bijdraagt aan tussentijdse en kortetermijndoelen. Hierbij worden voor iedere fase ook succescriteria gedefinieerd (Rolfe, 2019). Wanneer ToC gebruikt wordt om interventies te ontwerpen, worden in feite dezelfde onderdelen gebruikt. Belangrijk is dat ook de componenten van het project, programma of beleid en hoe zij zich tot elkaar verhouden, worden benoemd. Hulpbronnen, activiteiten, output, beoogde uitkomsten en impacts hangen namelijk allemaal met elkaar samen. Ook de omgeving (bijvoorbeeld de politieke context, beleid, macro-economische factoren) beïnvloedt het ToC-model, en in monitoring en evaluatie moet hier dan ook steeds rekening mee worden gehouden (Morra Imas & Rist, 2009).

Volgens Morra Imas & Rist (2009) dienen bij het construeren of het evalueren van een ToC voor een programma, project of interventie drie vragen centraal te staan: (1) welk onderzoek en welke evaluatie liggen eraan ten grondslag; (2) welke logica of resultaat-ketting wordt gevolgd en (3) welke kernaannames worden gemaakt? Zij beschrijven vervolgens een handzaam template dat ontwikkeld is door The Kellogg Foundation (2004) om een ToC te evalueren (Figuur 4). Dit kan ook worden gebruikt om een ToC vooraf of achteraf te construeren. Het template onderscheidt zes stappen, waarbij de eerste stap de kern van de ToC is (Bron: Kellogg Foundation, 2004, in: Morra Imas & Rist, 2009):

1. Probleembeschrijving: wat is het probleem of issue dat de interventie wil aanpakken?
2. Behoeften en middelen: welke behoeftes heeft de gemeenschap of organisatie? Welke middelen zijn er beschikbaar?
3. Gewenste resultaten: wat wil de interventie bereiken op de korte en lange termijn? Welke output, resultaten en impacts worden beoogd?

4. Invloedfactoren: welke kansen of mogelijkheden en barrières zijn er die de gewenste verandering kunnen beïnvloeden?
5. Strategieën: welke succesvolle strategieën zijn er van vergelijkbare situaties bekend (goede praktijken)?
6. Aannames: welke aannames worden gemaakt over hoe en waarom de veranderstrategieën zouden moeten werken in de context van de gewenste verandering (Kellogg Foundation, 2004)?

Figuur 4 Template Theory of Change (Bron: Kellogg Foundation, 2004, in: Morra Imas & Rist, 2009).

2.4.2 Uitdagingen

De ToC-benadering, of varianten daarvan zoals het *Logical Framework Model* (Morra Imas, 2009), wordt wereldwijd breed toegepast. Ondanks de brede toepassing is er ook kritiek op de benadering. Rolfe (2019) vat deze kritiek als volgt samen. Ten eerste claimen ToC-benaderingen vaak dat zij helpen bij het omgaan met complexiteit. In praktijk zijn ToC-evaluaties vaak zeer lineair met beperkte aandacht voor details, wat resulteert in beschrijvende studies met weinig aandacht voor machtsrelaties. Ten tweede raken de individuele ToC's van belanghebbenden vaak ondergesneeuwd in de zoektocht naar consensus, zeker als er veel verschillende belangen spelen. Ten derde kan de op samenwerking gerichte methodologie van ToC, in combinatie met het omgaan met complexiteit, ertoe leiden dat er onvoldoende kritisch wordt gekeken naar onderliggende aannames, contextuele factoren of het verklaren van onverwachte uitkomsten of causale verbanden. Ten slotte wordt de ToC-benadering vaak ervaren als tijdsintensief met een grote beslaglegging op de beschikbare hulpbronnen.

Uit een studie van Arton et al. (2018) blijkt bovendien dat door ToC gedreven programma's of initiatieven ook tot veranderingen kunnen leiden die helemaal niet benoemd zijn binnen de ToC. Zo blijkt dat gerapporteerde effecten van MSC-certificering niet alleen betrekking hebben op de impact op het visserijbeheer, op de visketen en consumentenbewustzijn – allemaal onderdeel van de ToC –, maar ook op lokale economieën, kustgemeenschappen en internationale regelgeving. Deze laatste

vormen geen deel van de ToC. Wanneer ToC gebruikt wordt in de evaluatieve zin, is het dus belangrijk om oog te blijven houden voor context van de ToC. Daarmee kan worden voorkomen dat de ToC als een blauwdruk wordt gebruikt, omdat dit de aandacht af kan leiden van onbedoelde consequenties (positief en negatief) van het inzetten van de ToC en contextuele factoren die een rol spelen bij het realiseren van bedoelde en onbedoelde veranderingen (Steins & Edwards, 1999).

Maru et al. (2018) geven op basis van onderzoek naar toepassing van ToC (in onderzoek gericht op landbouwontwikkeling in Afrika en Azië) aanbevelingen aan overheden, organisaties en belanghebbenden die met ToC willen werken:

1. Herken de verschillende betekenissen die aan ToC worden gegeven (beschrijvend, verklarend, reflexief) en wees duidelijk welke betekenis er in jouw interventie aan wordt gegeven.
2. Wees duidelijk over de theorie of de hypothesen die ten grondslag liggen aan jouw interventie en test deze in een iteratief proces.
3. Wees duidelijk over de relatie tussen je ToC en andere benaderingen die je wellicht parallel of als alternatief gebruikt.
4. Accepteer dat ToC een proces is en geen eenmalige exercitie, omdat theorieën en aannames continu toetsing nodig hebben door het verzamelen van bewijs en reflexieve analyse.
5. Zorg voor voldoende tijd, middelen en reflectiemogelijkheden voor het projectteam en stakeholders.

2.4.3 Veranderingsnarratief

De wetenschappelijke literatuur over ToC richt zich vooral op de methodiek en ervaringen met het toepassen van de ToC. Wanneer ToC doelbewust door partijen wordt in gezet om een (systeem) verandering teweeg te brengen, speelt het bieden van een handelingsperspectief een belangrijke rol. Organisaties die met de ToC werken en daarvoor partijen of individuen moeten mobiliseren die nodig zijn om de beoogde verandering te laten slagen, hebben vaak een duidelijke *narrative of change*. Dit is een brede set van ideeën, concepten, metaforen en discoursen die gebruikt worden bij het in gang zetten van sociale transformaties (Wittmayer et al., 2015; 2019). Het veranderingsnarratief van de Marine Stewardship Council is bijvoorbeeld: "Overbevissing is na klimaatverandering de grootste uitdaging waar we mee te maken hebben. Als consumenten vissers belonen die duurzaam vissen door vis met het MSC-keurmerk te kopen, worden andere vissers ook gestimuleerd om duurzaam te gaan vissen. Zo draag je als consument (en als retailer die gecertificeerde producten verkoopt) bij aan het oplossen van het probleem van overbevissing" (Arton et al., 2018).

Het is opvallend dat er in de wetenschappelijke literatuur over ToC nauwelijks aandacht is voor de rol van het narratief. In de literatuur over sociale innovaties, waarin burgerinitiatieven (*local sustainability initiatives*) vaak een rol in spelen (Pesch et al., 2019; Wittmayer et al., 2015), is wel geschreven over de rol van *narratives of change*. Hoewel burgerinitiatieven niet altijd een expliciete ToC hebben en vaak als niches worden gezien, kunnen deze initiatieven ook tot systeemverandering leiden. Dit gebeurt als ze worden opgepakt door hogere institutionele niveaus en voor beleidsverandering zorgen. Vaak is hieraan voorafgegaan dat kleine initiatieven elders zijn gerepliceerd of dat ze zijn opgeschaald (Pesch et al., 2019). De auteurs trekken hier parallellen met sociale bewegingen (*social movements*), die bewust een veranderingsnarratief hanteren. Een analyse van sociale innovatie-initiatieven door Wittmayer et al. (2015) laat zien dat ook sociale innovatie-initiatieven veel waarde hechten aan verhalen, zich zeer bewust zijn van de kracht van het discours, en dit zeer bewust inzetten in hun activiteiten. Het veranderingsnarratief heeft samengevat een viertal functies: (1) het is de verhaallijn om (sociale) verandering te beargumenteren (Pesch et al. 2019), (2) het geeft richting en legitimatie aan het proces van verandering (Pesch et al. 2019), (3) het draagt bij aan het formeren van (groeps)identiteit en betekenisgeving (Wittmayer et al. 2015, 2019) en (4) het geeft richting aan verandering, omdat het een alternatieve manier biedt om naar de wereld te kijken en te handelen.

3 Opzet van het onderzoek

3.1 Inleiding

Het onderzoek is gebaseerd op vergelijkend case study-onderzoek. Hiervoor hebben we twee casussen geselecteerd: (1) strandopruimacties (hierna: beach clean-ups) die gedurende het jaar landelijk of regionaal plaatsvinden en (2) Tiny Forests, een dichtbegroeid minibos; een internationaal ontwikkeld concept dat gebruikt wordt door het IVN. Het onderzoek naar deze casussen heeft vooral via interviews plaatsgevonden en de analyse vond plaats met behulp van de ToC. Dit hoofdstuk beschrijft de onderzoeksmethodologie.

Om verwarring te voorkomen: het Instituut Voor Natuureducatie (IVN) speelt in beide casussen een rol. Het is de centrale ngo in de Tiny Forest-casus, maar is – naast andere ngo's – ook betrokken bij beach clean-ups (via het initiatief Schone Rivieren).

3.2 Selectie casussen

De selectie van de casussen is gebaseerd op de volgende randvoorwaarden:

- Casus speelt zich (grotendeels) in Nederland af.
- Casus heeft een link met de expertises binnen het projectteam.
- Burgers spelen een centrale rol binnen de activiteit, al dan niet in samenwerking met een ngo.
- Het initiatief is gericht op het vergroten van de biodiversiteit.

Casus 1: Beach clean-ups

Plasticsoep is een zeer actueel thema en er zijn de laatste jaren veel initiatieven ontstaan om plastic op te ruimen langs stranden en rivierencombinatie. Er zijn erg veel verschillende beach clean-up-activiteiten. Als centrale speler is Stichting De Noordzee (SDN) een belangrijke, die de jaarlijkse *Boskalis Beach Clean-up Tour* organiseert, en veel links heeft met andere initiatieven. Daarnaast zijn andere kleinere initiatieven meegenomen.

Casus 2: Tiny Forests

Tiny Forests zijn expliciet bedoeld om de biodiversiteit te verhogen. Er liepen al contacten met Wageningen Environmental Research, met name in het kader van *citizen science*. Aan de ene kant spelen burgers/burgergroepjes een centrale rol om een Tiny Forest op lokale schaal op te richten. Aan de andere kant speelt IVN een grote rol in het hele concept. Juist deze wisselwerking heeft ons doen besluiten deze casus te selecteren. Aangezien er in de gemeente Almere meerdere Tiny Forests zijn, is specifiek op Tiny Forests in die stad gefocust.

3.2.1 Aanpak casus onderzoek

In het casus onderzoek ondernamen we de volgende stappen:

- Per casus identificeerden we de belangrijkste actoren die een rol spelen, de actormap. Op deze manier brengen we het netwerk in kaart, waarbinnen de burgergroepen streven naar een meer natuurinclusieve samenleving. Op basis hiervan stellen we een actormap op die de onderlinge relaties tussen actoren aangeeft. Ook vindt een afbakening plaats van het netwerk waarop het onderzoek zich richt.
- We hielden interviews met diverse actoren (zie volgende paragraaf). In principe vond één interview per actor plaats. Voor sommige actoren bleken echter meer interviews nodig in verband met aanvullende vragen. Bij SDN was daarnaast ook sprake van een duidelijke informant: iemand die meerdere keren gesproken is, informatie voor ons verzamelde en gegevens met ons deelde.

- De interviews richtten zich op het beschrijven van de organisatie en hun activiteiten, het achterhalen van de verschillende onderdelen van de ToC (in begrijpelijke termen, zoals hun doelen, activiteiten, strategieën, beoogde en bereikte effecten etc.), samenwerking binnen netwerken en de discourses, hulpbronnen, coalities van actoren en eventuele regels die daarin een rol spelen. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de persoonlijke motivaties en hun 'persoonlijke' ToC.
- Analyses en vergelijking van de ToC en de rol van netwerken tussen de organisaties.
- Workshop om resultaten te bespreken, handelingsperspectief door te ontwikkelen.

Als onderdeel van de beach clean-up-casus hebben we van SDN ruwe data van de *Boskalis Beach Clean-up Tour*-deelnemers de enquête ontvangen voor de jaren 2013-2019. Deze geeft inzicht in de motivatie van vrijwilligers, wat relevant is bij de ToC-analyse. In 2019 zijn ten behoeve van dit onderzoek drie extra vragen toegevoegd in de enquête. Resultaten van deze enquêtes zijn in een apart rapport gepubliceerd (Tamis & De Koning, 2020).

3.2.2 Interviews

Voor beide casussen selecteerden we op basis van de actormap een lijst van actoren die we wilden interviewen. Hierbij hielden we er rekening mee dat de interviews onder zo veel mogelijk verschillende typen actoren werden afgenomen. In onderstaande Tabel 1 staat de lijst van actoren/organisaties die zijn geïnterviewd in het kader van dit onderzoek.

Tabel 1 Lijst van geïnterviewden

Casus	Type actor / organisatie	Aantal interviews
Tiny Forest	IVN (landelijk en regionaal)	4
	Vrijwilliger*	3
	Gemeente Almere*	1
	School*	2
Beach clean-ups	Stichting De Noordzee	2
	Plastic Soup Foundation	1
	Grondstofjutters	1
	Coastbusters	1
	Schone Rivieren	1
	Paviljoen	1
	Vrijwilliger*	2

*Anonimisatie.

De interviews hielden we met behulp van een vragenlijst. Doel was met name het netwerk en de ToC te identificeren, maar we vroegen ook uitgebreider naar de achtergrond van de initiatieven, doelen, effecten etc. We werkten met een standaard vragenlijst die per groep actoren verschillend is, omdat sommige vragen alleen relevant zijn voor een organisatie en niet voor een vrijwilliger en vice versa (zie Bijlage 1). Voor het opstellen van de vragenlijsten maakten we gebruik van de onderzoeksvragen, informatie uit het literatuuronderzoek (zie Hoofdstuk 2) en in het bijzonder de onderdelen van de ToC. In de interviews lag de nadruk op de visie van de organisatie, niet van het individu. We vroegen wel binnen het interview of er verschillende visies bestaan tussen vrijwilligers/medewerkers.

De interviews zijn getranscribeerd en het transcript is gedeeld met de geïnterviewden. Citaten in dit rapport zijn cursief aangegeven en worden gelinkt aan de betreffende organisatie/actor, maar niet aan een persoon. De geïnterviewden zijn voor publicatie gevraagd of ze akkoord gaan met het publiceren van hun citaten in dit rapport.

3.2.3 Analyse van de resultaten

Analyse van de interviews vond plaats via AtlasTI software. Een codelijst is opgesteld op basis van de onderzoeksvragen. De codes zijn in hoofd- en subcategorieën als volgt:

- Activiteiten (praktische activiteiten, voorlichting, media, lobbyen, sociaal)
- Hulpbronnen (geld, kennis, menskracht, grond, faciliteiten)
- Doelen (ecologisch, educatie, sociaal, politiek)
- ToC (strategie)
- Effecten (behaalde directe effecten, behaalde maatschappelijke verandering, succesfactoren, faalfactoren)
- Netwerk (partners, meerwaarde, knelpunten, afwijkende visie, potentiële partners)
- Maatschappelijke context (belemmeringen, stimulansen, gebeurtenissen)
- Wet- en regelgeving
- Suggesties voor respondenten

Op basis van de analyse van deze codes zijn de hoofdstukken 4 en 5 geschreven.

3.2.4 Workshop

Om de onderzoeksresultaten te valideren en extra informatie te vergaren, organiseerden we een workshop met belanghebbenden van de verschillende casussen. De workshop vond op 6 oktober 2020 plaats. Het oorspronkelijke plan was om fysiek bij elkaar te komen, maar door COVID-19-maatregelen was dat helaas niet mogelijk. Daarom besloten we de workshop in digitale vorm te houden via Zoom. Bij de workshop waren, naast het projectteam en een technische facilitator, tien mensen aanwezig. Het ging om vijf mensen van IVN die allemaal op een andere manier betrokken zijn bij Tiny Forests en vijf mensen van verschillende organisaties die betrokken zijn bij beach clean-ups.

De workshop was een interactieve sessie met de volgende hoofddoelstellingen:

1. Het valideren van de onderzoeksresultaten (vooral Theory of Change).
2. Samen met de deelnemers onderzoeken wat nodig is om hun initiatief (nog) beter te laten aansluiten bij hun doelen.

Het gewenste resultaat was feedback ophalen op de door het projectteam op basis van de interviews opgestelde ToC en een overzicht krijgen van mogelijke handelingsperspectieven voor de diverse initiatieven.

Het programma bestond uit verschillende onderdelen. Na een korte kennismaking hebben we verwachtingen voor de workshop uitgewisseld. Vervolgens zijn beide ToC's door het projectteam gepresenteerd. In kleine groepjes, opgesplitst per casus, had iedereen de mogelijkheid om vragen te stellen over de 'eigen' ToC en erop te reflecteren. Daarna zijn in 'gemengde' groepjes beide ToC's vergeleken. Tot slot is gediscussieerd over wat vervolgstappen zouden kunnen zijn voor de organisaties en hoe andere partijen eraan kunnen bijdragen om de doelen te bereiken.

Aantekeningen zijn geanonimiseerd bijgehouden in Miro, een digitaal whiteboard, zie Bijlage 2. Na afloop van de workshop hebben alle deelnemers het verslag ontvangen en nogmaals gelegenheid gekregen om te reageren op het diagram dat de ToC van hun organisatie (IVN) of casus (beach clean-ups) weergeeft.

De resultaten van de workshop zijn gebruikt om de analyses en conclusies in de navolgende hoofdstukken verder aan te scherpen.

4 Transitie vanuit beach clean-ups

4.1 Beschrijving van de casus

In Nederland houden meerdere organisaties zich bezig met het organiseren van strand-opruim-activiteiten (hierna: beach clean-ups). Een van de bekendere initiatieven is de *Boskalis Beach Clean-up Tour* van Stichting De Noordzee (SDN). Hierbij wordt gedurende twee weken lang met grote groepen deelnemers, begeleid door vrijwilligers van SDN, de kustlijn van Nederland in etappes schoongemaakt. SDN is een organisatie die zich voornamelijk bezighoudt met de bescherming van natuur op de Noordzee door middel van beleidsbeïnvloeding. SDN onderneemt op het gebied van beleidsbeïnvloeding diverse activiteiten. Het gebruik van een wetenschappelijke onderbouwing is een belangrijk onderdeel van deze beleids-beïnvloedende activiteiten. SDN draagt ook zelf bij aan wetenschappelijk onderzoek. De oorsprong van de *Boskalis Beach Clean-up Tour* ligt bijvoorbeeld in het verzamelen van afval op het strand door vrijwilligers via de gestandaardiseerde OSPAR-methode (ospar.org). De informatie die hierbij verzameld werd, kon door SDN gebruikt worden in hun lobby met betrekking tot wet- en regelgeving rondom (plastic) afval. Dit is uiteindelijk in 2013 getransformeerd tot een jaarlijks evenement (de *Boskalis Beach Clean-up Tour*), waar iedereen zich voor kan aanmelden en wat meer gericht is op bewustwording en het genereren van media-aandacht dan op het verzamelen van wetenschappelijke gegevens (Figuur 5).

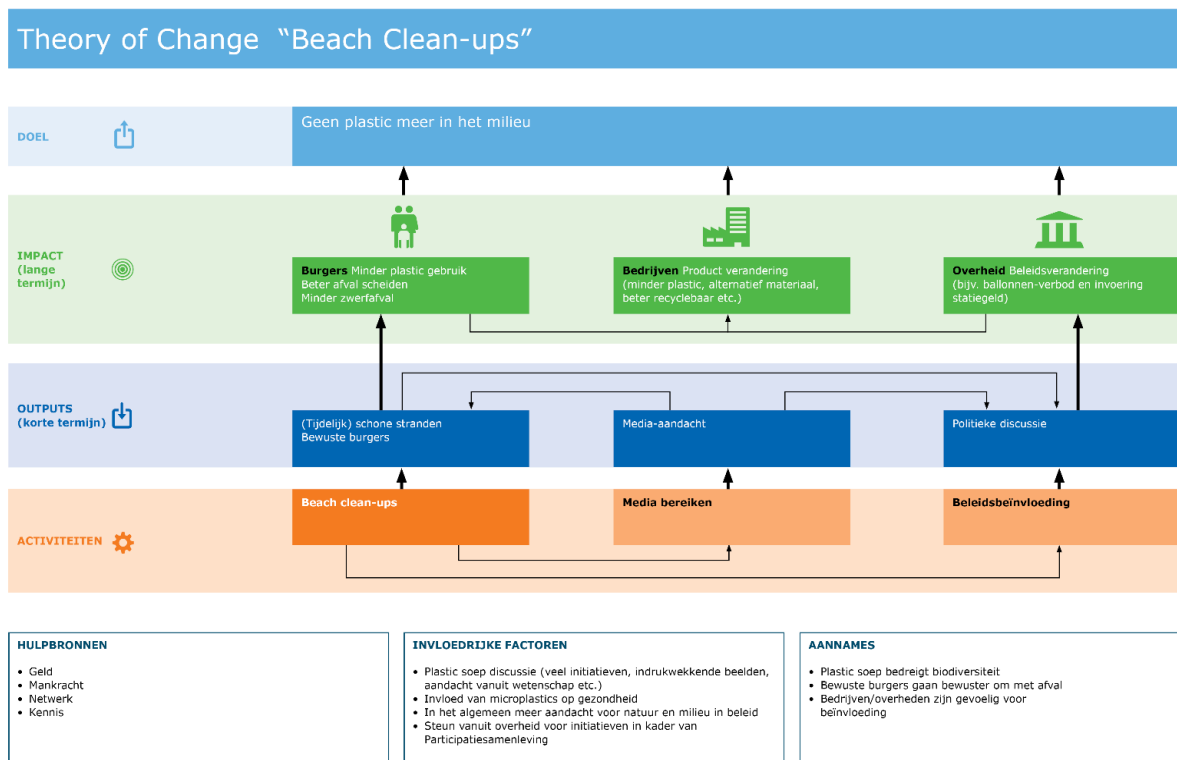

Figuur 5 Start etappe Boskalis Beach Clean-up Tour (Bron: Stichting De Noordzee).

Naast dit grote evenement zijn er nog vele andere initiatieven die aan het strand-opruimen en het oplossen van de plasticsoep gelieerd zijn. Het voorbeeld van de beach clean-up heeft de afgelopen jaar veel navolging gekregen. In het gehele land hebben burgers soortgelijke initiatieven ontwikkeld. Zo zijn er kleinere strandschoonmaakinitiatieven als de Grondstofjutters en Coastbusters, die zich naast het strand schoonmaken ook bezighouden met beleidsbeïnvloeding op lokaal of regionaal

niveau. Ook zijn er strandpaviljoens die geen plastic meer gebruiken en die kleine schoonmaakacties organiseren, zoals Strandpaviljoen The Shore. Daarnaast werkt SDN samen met twee andere grote ngo's, het Instituut voor Natuureducatie (IVN) en de Plastic Soup Foundation (PSF), aan een project rondom het opruimen en verzamelen van gegevens over rivierplastic. Veel van deze initiatieven zijn aan elkaar gekoppeld, wat tot een erg complex netwerk leidt van lokale tot nationale initiatieven waar veel verschillende typen organisaties bij betrokken zijn (ngo's, horeca, overheid, bedrijven). Voor al deze initiatieven geldt dat het einddoel is het verminderen van plastic in de zee. Voor de initiatieven die door grote organisaties worden gedraaid, zoals SDN, IVN en PSF, is geld een belangrijke hulpbron, waarbij de Postcode Loterij een belangrijke financier is. Voor de kleine initiatieven geldt dit in mindere mate. Alle initiatieven zijn afhankelijk van vrijwilligers. Daarnaast spelen wetenschappelijke kennis en samenwerking een belangrijke rol bij deze initiatieven, waarbij deze kennis de initiatieven legitimeert en de initiatieven soms ook zelf bijdragen aan wetenschappelijke kennis.

4.2 Theory of Change

Figuur 6 Overkoepelende Theory of Change van de gezamenlijke clean-up-initiatieven. Gebaseerd op ToC-template Kellogg Foundation (2004), in Morra Imas & Rist (2009).

De Theory of Change (ToC) van actoren in deze casus verschilt per initiatief. Het uiteindelijke doel is voor alle actoren hetzelfde – het verminderen van plastic in de zee –, maar de weg ernaartoe verschilt. Op basis van de ToC van de verschillende actoren kunnen we echter een overkoepelende ToC schetsen, waarbij we deze verschillende wegen via activiteiten, output en impact beschrijven. Deze generieke ToC is samengevat in Figuur 6. Niet alle onderdelen van deze ToC worden door alle betrokkenen gedeeld. Op de verschillen tussen de betrokken burgers en organisaties komen we later terug. De ToC toont de processen zoals beschreven en verwacht door de initiatiefnemers en de vrijwilligers. Onderstaande beschrijving geeft daarom weer hoe de organisaties denken dat hun activiteiten uiteindelijk leiden tot de door hen gestelde doelen.

De belangrijkste activiteiten binnen deze casus zijn de clean-ups zelf, waar ook media-items en beleids-beïnvloedende activiteiten aan verbonden zijn. De output van de clean-up op de korte termijn

zijn (tijdelijk) schone stranden en burgers die bewuster zijn geworden van het plastic probleem. Media-items zorgen daarnaast voor media-aandacht, wat ook burgers die niet deelgenomen hebben aan de activiteiten bewuster kan maken. Ook zwengelt media-aandacht de maatschappelijke en politieke discussie aan. Ook bewuste burgers kunnen hier een rol in hebben, bijvoorbeeld door de lokale politiek te beïnvloeden via acties of inspraakmomenten. Bewuste burgers gebruiken minder plastic, scheiden hun afval en zorgen ervoor dat hun afval niet op straat en in de natuur terecht komt. Ook kunnen bewuste burgers ervoor zorgen dat bedrijven meer het maatschappelijke of zelfs het commerciële belang gaan inzien van het produceren van minder plastic of het gebruik van andere materialen, wat ook kan leiden tot minder plastic in het milieu. Ten slotte kan de maatschappelijke en politieke discussie leiden tot beleidsverandering, bijvoorbeeld tot een verbod op het oplaten van ballonnen en de invoering van statiegeld, wat ook kan leiden tot minder plastic in het milieu.

We zullen nu de verschillende onderdelen van de overkoepelende ToC – activiteiten, output, impact, hulpbronnen, invloedrijke factoren en aannames – toelichten. Daarna gaan we kort in op de verschillen in ToC van de clean-up-initiatieven.

4.2.1 Activiteiten

De centrale activiteit die we in deze casus onderzocht hebben, zijn de burgerinitiatieven en ngo's die actief zijn in beach clean-ups. Het opruimen van het strand of de rivieroever gebeurt o.a. in het project Schone Rivieren van SDN, IVN en PSF. Soms gebeurt dit één keer per jaar op grote schaal, zoals bij de *Boskalis Beach Clean-up Tour*, soms wekelijks met een kleine groep, zoals bij de Coastbusters in Katwijk. Bij de Grondstofjutters, de *Boskalis Beach Clean-up Tour* en the *World Clean-up Day* van de PSF kun je als deelnemer eenmalig meedoen. Bij Schone Rivieren word je opgeleid tot 'rivierafvalonderzoeker', waarbij je zowel opruimt als registreert wat je vindt in een aangewezen gebied. Ook kun je hierbij een lobbycursus volgen, bijvoorbeeld om de lokale politiek te beïnvloeden. Hier zien we een directe link tussen het schoonmaken als activiteit en beïnvloeden van beleid. Schone Rivieren is als project een drietrapsraket: er wordt (i) onderzocht, (ii) opgeruimd en (iii) er wordt gewerkt aan een oplossing, waarbij de vrijwilliger aan alle drie de activiteiten aan de basis staat. Dit project laat een bundeling zien van krachten van drie verschillende organisaties: "Onderzoeken, Opruimen, Oplossen. Onderzoeken is de sterke kant van Stichting de Noordzee, IVN is sterk in het betrekken van mensen en richt zich voornamelijk op Opruimen en Ontdekken, en Oplossen is de kracht van Plastic Soup Foundation." (Schone Rivieren IVN.)

Ook de *Boskalis Beach Clean-up Tour* bevat eigenlijk drie verschillende activiteiten. Er is de clean-up-actie zelf die media-aandacht genereert, die SDN dan weer kan gebruiken als onderbouwing en steun voor hun lobbyactiviteiten. Daarnaast probeert SDN ook in gesprek te gaan met vervuilende partijen, zoals frisdrankfabrikanten en de visserijsector. "Via de Tour zorgen we voor aandacht voor de problematiek en bewustwording. Dit helpt ons bij de lobby in Den Haag. Daarnaast is aanpak bij de bron erg belangrijk: zo gaan we in gesprek met vervuilers. Denk aan de visserij- en scheepvaartsector." (SDN)

De Grondstofjutters hebben afspraken met strandpaviljoens, waar mensen een jut-tas kunnen ophalen en een gratis consumptie krijgen wanneer ze deze vol inleveren. Ook hebben de Grondstofjutters als organisatie contact met gemeenten, om daar het lokale beleid te kunnen beïnvloeden. Coastbusters juttten wekelijks met een groep van 20-30 mensen op het strand in Katwijk, maar proberen daarnaast bijvoorbeeld ook de lokale overheid te stimuleren in een *bubble barrier*. Strandpaviljoen The Shore is begonnen met het incorporeren van het meenemen van afval van het strand in hun surflessen (het was oorspronkelijk een surfschool). Daarna richten ze zich steeds op verduurzaming van strandpaviljoens, bijvoorbeeld door een duurzaamheidsverbond op te richten samen met andere strandpaviljoens en in samenwerking met de gemeente Den Haag. Dit paviljoen is nu bijvoorbeeld een plasticvrij terras en verkoopt poncho's van gerecyclede handdoeken.

4.2.2 Output

De directe output van de clean-ups zijn de (tijdelijk) schonere stranden. Voor gebieden waar de clean-ups slechts jaarlijks plaatsvinden, heeft dit geen grote impact, maar gebieden waar wekelijks gejut wordt, zijn beduidend schoner. De Grondstofjutters overwegen bijvoorbeeld het maken van kleinere jut-tassen, omdat in gebieden waar veel gejut wordt, het onmogelijk wordt voor een deelnemer om de tas vol te krijgen. Het schoonmaken is niet het uiteindelijke doel, maar wanneer er amper wat te schoonmaken valt, is het lastig om via een dergelijke activiteit bewustzijn te creëren.

Daarnaast is er meer bewustzijn onder burgers die deelnemen aan deze initiatieven. Uit de analyse van de jaarlijkse deelnemersenquête van SDN geeft bijvoorbeeld 62% van de deelnemers aan dat zij na de *Boskalis Beach Clean-up Tour* bewuster of anders met plastic omgaan (Tamis & De Koning, 2020). Ook bij Schone Rivieren wordt er ingezet op bewustzijn, niet alleen van de plasticsoep in zee, maar vooral ook dat veel van het plastic vanaf het land via de rivieren in zee belandt: *"Een van de doelen van Schone Rivieren is om naast het opleiden van burgerwetenschappers ook meer mensen te betrekken bij het onderwerp. Dat meer mensen zich bewust worden van het feit dat de plasticsoep op zee mede ontstaat door de plasticvervuiling in onze rivieren."* (Schone Rivieren IVN)

Voor de kleinschalige initiatieven is bewustzijn ook een belangrijk kortetermijndoel, wat vooral bereikt wordt door mensen op een actieve en ongedwongen wijze te betrekken bij het probleem. Bewustzijn kan daarbij ook ontstaan bij het bredere publiek, wanneer strandschoonmaakactiviteiten media-aandacht genereren. Zowel de grote als kleine initiatieven geven aan dat media-aandacht een belangrijke output is. Via de media kunnen meer burgers bereikt worden, maar kan ook een maatschappelijk of politieke discussie aangewakkerd worden. Bewuste burgers kunnen daarnaast lokaal het politieke debat aanzwengelen, bijvoorbeeld door lokale acties of het stellen van vragen aan de gemeente. Schone Rivieren biedt bijvoorbeeld lobbycursussen aan hun vrijwilligers, en ook SDN probeert via de *Boskalis Beach Clean-up Tour* mensen te motiveren om hun eigen gemeente te benaderen: *"Maar met de tour proberen we ook mensen te bewegen om bijvoorbeeld hun gemeenten te benaderen om ballon-oplatingen te verbieden."* (SDN)

Ook bedrijven worden betrokken bij de activiteiten, bijvoorbeeld als sponsor of via bedrijfsuitjes. Door de initiatieven hoopt men dat bedrijven zich hierdoor bewuster worden van het probleem en mogelijke oplossingen of maatregelen implementeren in hun bedrijfsvoering.

Uit de workshop waarin de door ons geconstrueerde ToC is voorgelegd aan de organisaties (zie Hoofdstuk 2), kwam naar voren dat specifiek voor SDN 'naamsbekendheid' en 'kennis' belangrijke outputs zijn. Naamsbekendheid verhoogt de kansen op financiering van projecten door bijvoorbeeld de Postcode Loterij, ook buiten de scope van beach clean-ups, en steunt daarmee de financiële basis voor de organisatie. Kennis (over de hoeveelheid afval die wordt verzameld) is belangrijk, omdat SDN een op kennis gebaseerde lobby wil voeren. Deze twee outputs zijn specifiek voor SDN en daarom niet in de overkoepelende ToC in Figuur 6 opgenomen.

4.2.3 Impact

De impact van de burgerinitiatieven rond de clean-ups ligt op het vlak van governance en bewustwording. Er is geen sprake van een grootschalige verandering van de fysieke leefomgeving, omdat de initiatieven of alleen een specifieke tijdsspanne hebben (bijvoorbeeld de jaarlijkse twee weken durende *Boskalis Beach Clean-up Tour*), of alleen een specifiek gebied omspannen (bijvoorbeeld een stuk strand rondom een strandpaviljoen). Een verandering van de fysieke leefomgeving is wel het doel van de clean-up-initiatieven, namelijk een leefomgeving met minder plastic afval, maar de initiatieven zijn zelf niet gericht op het veranderen van de fysieke leefomgeving. De initiatieven zijn vooral bezig met een 'bronaanpak', waarbij ze zich richten op het voorkomen van een verslechtering van de fysieke leefomgeving door het veranderen van beleid, consumentgedrag en bedrijven. *"Eigenlijk mobiliseren we de politiek via het publiek. En het is ook onze ervaring dat het zo werkt, en zeker in deze tijd."* (PSF)

Beleidsverandering gebeurt volgens de ToC van deze initiatieven op verschillende niveaus. De organisaties voeren zelf lobbyactiviteiten uit, maar sporen ook vrijwilligers aan om zelf (lokaal) actie richting de politiek te ondernemen. SDN verbindt hun grote nationale clean-up bijvoorbeeld met het aansporen van mensen om een (online) kaartje te sturen naar hun gemeente met de vraag of ballon-oplatingen verboden kunnen worden: *"Maar met de tour proberen we ook mensen te bewegen om bijvoorbeeld hun gemeenten te benaderen om ballon-oplatingen te verbieden, dus dat is een tweede concreet voorbeeld. Dus wat we met de tour doen, is een aantal [...] afvalitems belichten. Dus vorig jaar en dit jaar is dat dan ballontouwtjes en daarmee geven we aan 'dit is het probleem, dit is wat we vinden'. Wij willen graag dat gemeenten ballon-oplatingen verbieden en met die tour agenderen we dat, dus ook richting overheid. Dat hebben we jaren geleden al gedaan naar de overheid in Den Haag, nou, die hebben gezegd: gemeenten moeten dat regelen, dus we benaderen nu gemeenten. En dan zeggen we: 'jullie moeten dat regelen' en onder andere via de tour zeggen we 'kijk, dit is het probleem, zoveel mensen doen mee met de tour, zoveel aanhangers hebben wij, die vinden dat ook een probleem. Los dat alsjeblieft op'."* (SDN)

Uit een korte analyse blijkt dat deze actie rond ballon-oplatingen, die plaatsvond in 2018 en 2019, wellicht impact heeft gehad op het aantal gemeenten dat een verbod of ontmoedigingsbeleid heeft ingevoerd. De kaarten zijn onder andere uitgedeeld tijdens *Boskalis Beach Clean-up Tour* van dat jaar; het jaar daarna is gewezen op de mogelijkheid van het sturen van een online kaartje. Van de 145 gemeenten die een verbod hebben op ballon-oplatingen voerden vier een verbod in 2015, drie in 2017 zesentwintig in 2018 (start kaartjesactie), negentig in 2019 en twaalf in 2020 (gegevens SDN). Ook in de mediaberichten rondom de ballon-oplatingen werd vaak naar de actie van SDN verwezen. Er kan natuurlijk geen directe relatie worden vastgesteld tussen de clean-up, de kaartjesactie en de maatregelen van de gemeenten, maar het laat in ieder geval zien dat er op lokale schaal aanpassingen zijn aan het regime. Het oplaten van ballonnen, met een gegarandeerde impact van plastic op het milieu, is niet meer vanzelfsprekend.

Een ander voorbeeld van een impact die niet direct te relateren is aan de hier genoemde initiatieven, maar waar de initiatieven hoogstwaarschijnlijk wel aan hebben bijgedragen door hier aandacht aan te schenken, is het onlangs ingevoerde statiegeld op kleine plastic flesjes. Ook op flesjes kleiner dan 1 liter wordt in de toekomst statiegeld geheven, met volgens staatssecretaris Van Veldhoven als doel het verminderen van zwerfafval en het tegengaan van de plasticsoep (Van Veldhoven, 2020). Het gaat hierbij ook om aanpassing met een poging tot het omvormen van het systeem, waarbij plastic verandert van een wegwerpproduct naar een herbruikbaar product. Interessant is hier ook bij dat het uiteindelijke doel van de initiatieven (het tegengaan van de plasticsoep) in overeenstemming is met het doel zoals geformuleerd door de staatssecretaris. Volgens een ambtenaar van het ministerie van Infrastructuur & Waterstaat is de invoering van statiegeld er vooral door politieke druk gekomen, maar is deze politieke druk wel ontstaan door maatschappelijke druk; waaronder door de ngo's achter de clean-ups. Het verzamelen van informatie over afval door SDN en in het Schone Rivieren-project draagt bij aan het bepalen van het beleid, omdat deze informatie het ministerie een beeld geeft van waar de problemen vooral liggen. *"In opdracht van het ministerie voeren wij al zestien jaar strand-afval-onderzoek uit. Beleid wordt mede bepaald op basis van die resultaten. Dit zijn de gegevens die het ministerie hanteert voor zwerfafval op het strand."* (SDN)

De omvorming van het 'plastic systeem' is wel slechts gedeeltelijk: nog steeds is plastic produceren en consumeren de norm; het beleid richt zich op het verminderen van plastic zwerfafval. Het regime zou verder omgevormd kunnen worden door bijvoorbeeld huidige bedrijven te stimuleren om andere verpakkingsproducten te gaan gebruiken of verkopen, of het regime verdwijnt langzaam doordat er een alternatief regime ontstaat waar plastic afval geen rol meer speelt. De eerste optie, de omvorming van het regime, is onderdeel van de ToC van de clean-up-initiatieven; de tweede optie (het ontstaan van een alternatief 'plastic vrij' regime) wordt zelden genoemd. Ondanks dat er kleine initiatieven zijn die (verpakkings)producten van andere materialen dan plastic maken, wordt de meerderheid van de producten nog steeds van plastic gemaakt of in plastic verpakt. Om de huidige omvormingen verder te stimuleren, zou er volgens een van de initiatiefnemers een standaard ontwikkeld kunnen worden voor de toegestane plastic vervuiling in het milieu. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een maximum hoeveelheid aantoonbare plasticdeeltjes in de grond of in het water. Een dergelijke standaard zou, net zoals gebleken is in het stikstofdebat, op zowel overheden als op plastic

producerende bedrijven druk kunnen uitoefenen op het nemen van maatregelen die de lekkage van plastic naar het milieu kunnen tegengaan.

Een interessant onderdeel van de ToC is dat ook vrijwilligers actief worden getraind om via lobby veranderingen op beleidsniveau te bewerkstelligen. Hierdoor kunnen op veel meer plaatsen vooral gemeenten benaderd worden om beleid te voeren op het voorkomen van plastic afval, bijvoorbeeld door ballonnen te verbieden.

Alle initiatieven, groot en klein, richten zich in zekere mate op het creëren van bewustwording onder burgers en bedrijven. Bewustwording van burgers kan leiden tot het gebruik van minder plastic door burgers. Dit kan tot aanpassing van het huidige regime leiden, omdat het gebruik van plastic (verpakkingsmateriaal) op grote schaal, bijvoorbeeld door verpakkingen in de supermarkt, nu nog de norm is. Wanneer producten zonder plastic aan populariteit winnen, kan dit ook verandering teweegbrengen bij de bedrijven die op dit moment plastic als de standaard zien. Het beter scheiden van afval is ook een impact die bereikt kan worden door bewustwording. Dit is echter vooral een consolidatie van het huidige regime, waar het scheiden van plastic afval reeds in het Nederlandse afvalverwerkings-systeem is ingebouwd (Afvalfonds, 2020). De deelnemersenquête van de *Boskalis Beach Clean-up Tour* laat zien dat deelnemers die aangeven dat ze hun gedrag ten opzichte van (zwerf)afval veranderd hebben na deelname, vooral minder plastic producten gebruiken en beter afval scheiden (Tamis & De Koning, 2020). Of dit daadwerkelijk het geval is, hebben wij binnen dit project niet kunnen onderzoeken.

4.2.4 Hulpbronnen

Alle initiatieven zijn in minder of meerdere mate afhankelijk van geld: via particuliere donaties of via fondsen of overheden. Voor de grotere initiatieven is de Postcode Loterij een heel belangrijke inkomstenbron, zonder deze financiering zouden veel initiatieven niet door kunnen gaan. Om kosten te besparen, maakt SDN bijvoorbeeld gebruik van vrijwilligers die de deelnemers aan de *Boskalis Clean-up Tour* begeleiden. Deze vrijwilligers worden op hun beurt weer aangestuurd door speciaal voor de gelegenheid ingehuurd coördinatoren. Maar de inzet van vrijwilligers heeft ook een andere functie: het is een manier om mensen er extra bij te betrekken en meer bewustwording te kweken: *"Dat kostenaspect is absoluut belangrijk en volgens mij ook wel leidend geweest ooit om te beslissen om met vrijwilligers te werken, maar je merkt wel steeds meer, zeker ook met de opkomst van social media de laatste jaren, dat het ook een manier is om mensen te bereiken."* (SDN)

Deelname aan activiteiten is cruciaal voor de meeste van deze initiatieven. De activiteiten bestaan uit mensen die bezig zijn met het plastic probleem, waarmee aandacht wordt gegenereerd in de media en meer mensen zich bewust worden van het plastic probleem. Het netwerk van de verschillende initiatieven is ook erg belangrijk, zoals blijkt uit het Schone Rivieren-project. Een uitgebreide analyse van het belang van netwerken voor deze case wordt beschreven in paragraaf 3.3.2. Als laatste speelt kennis een grote rol bij deze initiatieven. De aandacht voor de impact van plastic op het milieu is begonnen bij de wetenschap en het verzamelen van plastic op stranden had in eerste instantie ook vooral een wetenschappelijk doel. Op basis van de kennis die er onderhand is over de impact van plastic, vooral op dieren in zee, zijn er steeds meer initiatieven ontstaan die zich hier mee bezighouden. De initiatieven worden gelegitimeerd door de beschikbare kennis, maar dragen zelf ook bij door de verschillende soorten afval te monitoren. Dit gebeurt onder andere door vrijwilligers die opgeleid worden tot 'onderzoekers' in het Schone Rivieren-project. Zelfs een van de kleinere initiatieven heeft specifiek iemand aangewezen om de laatste wetenschappelijke kennis bij te houden: *"We hebben afgelopen jaren een hoop kennis vergaard, ook uit wetenschappelijke bronnen. Bij 'By The Ocean We Unite', een bevriende stichting waar we veel mee samenwerken, hebben we een wetenschapscoördinator die helemaal up-to-date is over alle recente kennis rond plastic vervuiling, en wat de stand van zaken is in Nederland."* (Grondstofjutters)

4.2.5 Invloedrijke factoren

Een belangrijke factor die het succes van de initiatieven kan beïnvloeden is het feit dat er steeds meer aandacht voor natuur en milieu in beleid is, zoals blijkt uit de Europese Green Deal. Ook de plasticsoep discussie komt steeds meer onder de aandacht: *"De Europese Single Use plastic richtlijn is opgesteld, een duidelijk teken dat er internationaal aandacht is voor het probleem."* (SDN)

Daarnaast versterken de initiatieven elkaar: doordat er meer initiatieven zijn, is er ook in de algemene zin meer aandacht voor plastic en de impact van plastic op de natuur. Ook is er veel aandacht vanuit de wetenschap, wat de legitimiteit van deze initiatieven kan versterken. Volgens een van de initiatiefnemers is de wetenschappelijke aandacht de aanleiding geweest voor de keuze van verschillende ngo's om zich hierop te richten, waardoor ngo's en wetenschap elkaar hierin kunnen versterken. Vanuit overheden lijkt er ook meer aandacht te zijn voor burgerinitiatieven en inbreng van burgers, in de trend van de zogenaamde participatiesamenleving: *"Participatie is een belangrijk onderwerp bij veel overheden. De participatiemaatschappij zoals Rutte dat noemt. Onze projecten, waarbij we mensen uitnodiging deel te nemen in het schoonhouden van de natuur, blijken daar goed bij aan te sluiten."* (Grondstofjutters)

Een nieuwe opkomende ontwikkeling is de aandacht voor de relatie tussen gezondheid en micro-plastics. Dit is een erg brede discussie, waarbij het plastic probleem vanuit een heel andere hoek benaderd wordt. Het koppelen van een milieuprobleem aan een probleem voor de menselijke gezondheid kan het draagvlak voor maatregelen vergroten. Sommige ngo's spelen daar nu al op in: *"Nou, bottomline is eigenlijk, wat we eigenlijk doen, is al onze campagnes kleuren naar health."* (PSF)

4.2.6 Aannames

Een belangrijke aanname binnen deze ToC is de relatie tussen activiteiten en bewustzijn. Er wordt aangenomen dat burgers fysiek in contact moeten komen met de plastic problematiek om zich hier echt bewust van te worden. De daaropvolgende aanname is dat burgers die zich bewust zijn ook anders gaan gedragen. *"Het langetermijndoel is dat mensen beseffen dat als ze op het strand liggen, ze niet iets weggooien, maar dat ze het gewoon netjes in de prullenbak gooien, denk ik."* (Vrijwilliger SDN)

Ook wordt de aanname gedaan dat burgers ook gemobiliseerd kunnen worden via dergelijke activiteiten, en daarmee beleid en politiek kunnen beïnvloeden en mobiliseren. Beleidsbeïnvloeding via organisaties kan volgens deze ToC versterkt worden wanneer burgers ook zelf acties richting de politiek ondernemen, zoals het aanschrijven van gemeenten of het indienen van handhavingsverzoeken. *"Mensen helpen om meer impact te maken dat is denk ik heel hard nodig in deze tijd, omdat als je wacht op de regering of op bedrijven, dan gaat het te langzaam. Bovendien maken veel mensen zich zorgen. Door hen te helpen met het maken van impact geef je handelingsperspectief."* (Schone Rivieren IVN)

Daarnaast gaat deze ToC ervan uit dat bedrijven en overheden gevoelig zijn voor beïnvloeding, bijvoorbeeld via de media. De media spelen dan ook een belangrijke rol bij sommige van deze initiatieven. De initiatieven gaan er namelijk van uit dat via media-aandacht zowel meer bewustzijn onder burgers gekweekt kan worden als het probleem onder de aandacht van bedrijven en overheden brengen. Het idee is dat hoe meer burgers hierin geïnteresseerd raken, hoe meer overheden en bedrijven er het belang van in gaan zien. Dit kan dan vanuit een idealistische of pragmatische instelling gebeuren. Duurzaamheid wordt steeds populairder onder consumenten, wat een reden kan zijn voor bedrijven om te laten zien hoe zij met het plastic probleem omgaan. Ook kan er bij bepaalde politieke partijen druk vanuit de achterban of leden ontstaan om meer bezig te gaan met plastic. *"Onbekend maakt onbemind en onbemind zorgt ervoor dat het mensen niet zo heel veel interesseert wat ermee gebeurt. Dus ik denk dat dat stappen zijn die nodig zijn om beweging te krijgen."* (SDN)

4.2.7 Verschillen in ToC tussen actoren

Het gemeenschappelijk doel van alle clean-up-initiatieven is niet primair om het strand op te ruimen, maar vooral om het bewustzijn van burgers over plastic zwerfafval te vergroten en het mobiliseren van de politiek. Daarnaast is een belangrijke overeenkomst dat alle initiatieven samenwerken met veel andere partijen, bijvoorbeeld andere ngo's of overheden. Hierbij wordt er nuttig gebruikgemaakt van diverse expertises om op verschillende wijzen aan uiteenlopende doelen te werken, met uiteindelijk het doel om minder plastic in het natuurlijke milieu te krijgen. De ToC van de individuele initiatieven verschilt echter ook op punten.

Een belangrijk verschil tussen initiatieven is de rol van bewustzijn. Voor sommige initiatieven is het vergroten van bewustzijn van burgers en het versterken van de mens- en natuurrelatie een doel op zich (bijv. grondstofjutters en IVN). Bij andere initiatieven is bewustzijn vooral een middel om legitimiteit voor hun beleidsbeïnvloeding te creëren of burgers te mobiliseren (bijv. SDN of PSF). De initiatieven die bewustzijn als doel op zich zien, ondernemen zelf minder direct actie gericht op beleidsbeïnvloeding, maar moedigen burgers wel aan om zelf actie richting de overheid te ondernemen.

Ook is de rol van de vrijwilliger anders in de verschillende initiatieven. Bij de *Boskalis Beach Clean-up Tour* van SDN zijn er bijvoorbeeld coördinerende vrijwilligers en deelnemers die het strand schoonmaken; beide typen vrijwilligers vormen de mankracht voor de actie. De coördinerende vrijwilligers maken de actie mogelijk, net zoals de deelnemers. Maar de deelnemers zijn zelf zowel subject als object. Door hun deelname ontstaat er volgens de ToC van SDN bewustzijn bij henzelf, maar door hun deelname komt er ook meer media-aandacht waardoor de deelnemers bijdragen aan het creëren van bewustzijn bij niet-deelnemers. Uit de analyse van vragen die in 2019 voor dit project zijn toegevoegd aan de jaarlijkse SDN-enquête onder deelnemers van de *Boskalis Beach Clean-up Tour*, blijkt dat 74% van de deelnemers gelooft dat hun deelname aan de clean-up op lange termijn bijdraagt aan de vermindering van de plasticsoep. Een deel van de respondenten geeft daarbij ook aan dat ze denken dat dat vooral via media-aandacht loopt (Tamis & De Koning, 2020). Maar het oplossen van de plasticsoep is niet het enige wat deelnemers drijft. Hoewel over alle jaren van de clean-up (2013) 'een bijdrage leveren aan de oplossing voor de plasticsoep' de meest genoemde motivatie voor deelname is, worden mensen ook gemotiveerd om mee te doen omdat de clean-up een sportieve en gezellige activiteit is (Tamis & De Koning, 2020).

Voor dit onderzoek hebben we ook met vrijwilligers gesproken die deelnemers aan de clean-up begeleiden tijdens de activiteiten. Het lijkt erop dat deze vrijwilligers (vergeleken met de organisatie, SDN) meer bezig zijn met het creëren van bewustzijn en minder met beleidsbeïnvloeding. Zij zien de bewustwording als een doel op zich, terwijl voor SDN het doel vooral beleidsverandering via maatschappelijk bewustzijn is. Vrijwilligers zijn vaak gepassioneerd over de natuur en vinden de activiteit ook leuk en gezellig; zij zijn minder bezig met het politieke doel. Hier krijgen ze wel wat van mee via de organisatie, maar daar worden ze niet bij betrokken. Ze zijn vooral betrokken bij het eerste stuk van de ToC, de bewustwording, wat ook kan verklaren dat zij vooral kijken naar de invloed van de activiteiten op de output.

Ten slotte zijn specifiek voor de ToC van SDN en de *Boskalis Beach Clean-up Tour* de generieke beach clean-up inputs 'kennis' en 'geld' (Figuur 6) niet alleen inputs, maar ook outputs, en is 'positionering van de organisatie' een afgeleid doel, waarbij de aanname is dat de naamsbekendheid bijdraagt aan succesvolle subsidieaanvragen. De rommel die tijdens de tour wordt verzameld, wordt gewogen en op type gesorteerd. De kennis over de hoeveelheid en samenstelling van het afval dat op die manier over de jaren wordt verzameld, wordt niet alleen ingezet om (via media-aandacht en lobby) beleidsverandering te bewerkstelligen, maar ook om (vervolg)financiering te realiseren. Deze vervolgfianciering gaat verder dan het financieren van de *Boskalis Beach Clean-up*, maar betreft financiering voor andere projecten rond verminderen van plastic afval door bijvoorbeeld door de Postcode Loterij. Een goed trackrecord (o.a. naamsbekendheid op het thema, kennis van zaken) helpt bij dit soort financieringen. Dit draagt bij aan de positionering van de organisatie SDN en daarmee aan het toekomstperspectief en de mogelijkheid om ook op andere terreinen dan plastic in zee actief te zijn. Zo slaagde SDN er in 2018 in beneficiënt van de Postcode Loterij te worden en ontvangt de

organisatie gedurende vijf jaar jaarlijks 500.000 euro, voor o.a. plastic afval-projecten en werk rond de energietransitie op de Noordzee (SDN, 2018).

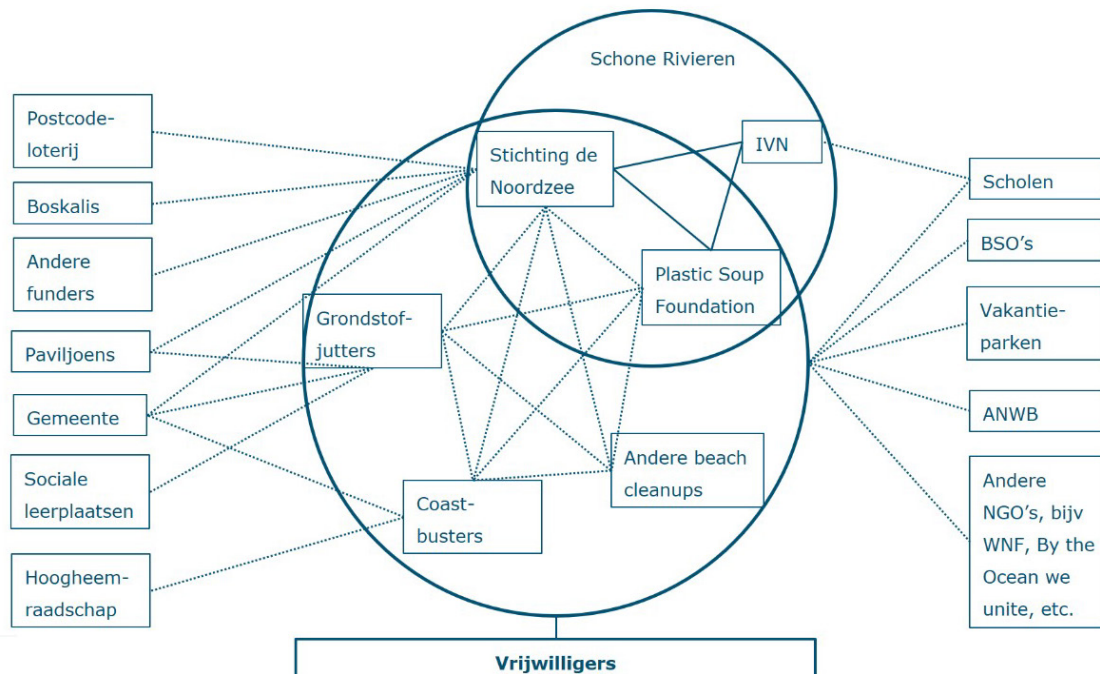
Vooruitlopend op het volgende hoofdstuk, lijkt het doel van alle initiatieven hetzelfde te zijn, maar de weg ernaartoe verschilt lichtelijk. Alle initiatieven zien het belang van bewustzijn, productverandering en beleidsverandering in, maar zijn afzonderlijk bijna meer op een van de drie paden gericht. Door samen te werken met partijen met een andere specialisatie, zoals in het Schone Rivieren-project, wordt de ToC als het ware compleet, zonder dat de initiatieven hun eigen signatuur moeten aanpassen. In dit voorbeeld is SDN vooral bezig met onderzoek en wetenschappelijke onderbouwing, PSF vooral met lobby en IVN vooral met het aantrekken en begeleiden van vrijwilligers.

4.3 Samenwerking in netwerken

Hieronder gaan we in op de vraag hoe het netwerk rondom de beach clean-up-initiatieven eruitziet en welke rol de netwerken spelen in het ontwikkelen en het succes van deze initiatieven.

4.3.1 Samenstelling netwerk

Het netwerk van de strandschoonmakers bestaat uit een complex mozaïek van samenwerkingsverbanden tussen actoren. Deze mozaïek wordt gekenmerkt door zowel een grote hoeveelheid actoren als een grote diversiteit aan soorten actoren, variërend van kleine en lokale burgerinitiatieven tot grote ngo's en andere maatschappelijke organisaties, burgers, bedrijven en overheden. Verschillende actoren hebben weer allerlei mini-samenwerkingsverbanden. In Figuur 7 zijn de belangrijkste actoren uit het netwerk weergegeven. Deze zogenaamde 'actor map' is slechts een samenvatting van het belangrijkste netwerk; het aantal lokale initiatieven waarmee samengewerkt wordt, het aantal gemeenten dat benaderd is voor bijvoorbeeld de ballonnenactie en het aantal strandpaviljoens lopen allemaal in de tientallen.

Figuur 7 Actor map beach clean-ups.

De kern van het netwerk wordt gevormd door een aantal (semi)professionele ngo's en burgerinitiatieven, zoals Stichting De Noordzee, Grondstofjutters, Plastic Soup Foundation en Coastbusters. Zij zijn vaak vanaf het begin bij beach clean-up-acties betrokken. Deze oorspronkelijke

actoren zijn in de loop der tijd uitgebreid met tientallen, misschien wel honderden nieuwe burgerinitiatieven om op stranden, langs rivieren of in sloten van steden plasticsoep op te ruimen. De meeste groepen hebben intensief contact en stemmen vaak activiteiten en strategieën op elkaar af. Ze draaien voor een groot deel op duizenden vrijwilligers, zowel structureel actieve vrijwilligers als incidentele deelnemers aan een schoonmaakactie. Voor het vinden van incidentele deelnemers wordt weer gebruikgemaakt van andere contacten, zoals *National Geographic*. *"Een van onze kernwaardes is dat we samen met partijen willen werken en dat we partijen dus niet bij voorbaat willen uitsluiten van welke vorm van samenwerken dan ook."* (SDN)

De organisaties hebben ook uitgebreide netwerken met andere, veelal professionele actoren. Dit varieert van sponsors, strandpaviljoens, sociale leerplaatsen, scholen en andere ngo's, zoals het Wereldnatuurfonds (WNF), Natuur en Milieu, Greenpeace en vele anderen. Ook daarmee worden vaak meerjarige relaties aangegaan. Ten slotte zijn er contacten met organisaties waarop de initiatieven invloed proberen uit te oefenen, zoals gemeenten (verbod oplaten ballonnen), ministeries (afvalbeleid, zoals statiegeld), bedrijven (Heineken) en de media (organiseren van publieke reuring als drukmiddel richting overheid en bedrijfsleven en werving van vrijwilligers).

4.3.2 Bijdrage netwerk aan succes

De verschillende onderdelen van het netwerk dragen alle bij aan het streven een transitie in gebruik van plastic te bewerkstelligen. Vooral de grote diversiteit van het netwerk lijkt bij te dragen aan de strategie. Iedere partij heeft zijn eigen sterke punten. De een heeft toegang tot vrijwilligers, de andere heeft toegang tot wetenschappelijke kennis, een derde heeft toegang tot de media en de vierde heeft toegang tot beleidsmakers om op die manier het beleid te beïnvloeden.

Het is interessant om te zien dat de verschillende organisaties in het netwerk hun activiteiten en strategieën op elkaar afstemmen. Ze kijken welke organisatie het best toegerust is om een bepaalde activiteit of strategie uit te voeren, en handelen daar vaak naar: *"Onderzoeken is meer Stichting De Noordzee kant, opruimen is meer IVN, oplossen is meer Plastic Soup. [...] Stichting de Noordzee is verantwoordelijk voor de analyse van de OSPAR-lijsten. Maar communicatie met de burgeronderzoekers, de inrichting van de website e.d., daar is IVN meer in de lead."* (Schone Rivieren IVN).

Allereerst levert het netwerk een belangrijk deel van hulpbronnen. Om te beginnen het geld dat nodig is voor de vele acties. Via de Postcode Loterij, bedrijven zoals Boskalis en kleinere bronnen wordt financiering bij elkaar gezocht. Opvallend is dat gemeenten en andere overheden niet of nauwelijks financieel bijdragen. Via het netwerk worden ook veel andere hulpbronnen gemobiliseerd. *"Gemeenten regelen bijvoorbeeld een trekker met een kar erachter voor de vuilniszakken, of een boswachter levert een golfkarretje."* (Strandpaviljoen The Shore)

Ook voor kennisoverdracht zijn de netwerken belangrijk. Allereerst komt veel kennis uit de netwerken. Vooral contacten met de wetenschappelijke wereld, inclusief Wageningen University & Research, zijn een belangrijke bron van kennis: *"Nou, er is veel contact met andere partijen, maar ik durf wel te zeggen dat wij op dit dossier wel echt een enorme koploper zijn. En ja, andere organisaties, nou, je werkt ermee samen. Het zijn vooral wetenschappers bij wie we veel informatie halen."* (PSF)

Daarnaast worden de netwerken ook gebruikt om de eigen kennis over de schadelijkheid van plastics te delen. Dit actief verspreiden van kennis is naast het creëren van maatschappelijk druk een belangrijke route om transformaties te bewerkstelligen: *"We waren uitgenodigd om een workshop te geven voor de hele afdeling Zee en Delta bij Rijkswaterstaat om iedereen meer te vertellen over paraffine."* (SDN)

Het netwerk levert ook een bijdrage aan het werven van vrijwilligers. In het klein via strandpaviljoens die bezoekers de mogelijkheid bieden om te juttten, tot het tijdschrift *National Geographic*, die alle abonnees uitnodigde mee te doen. Ook bekende Nederlanders verbinden zich graag aan de activiteiten. Zo heeft SDN een event rond het dopen van een jutbak voor een schoner Waddenstrand op Vlieland georganiseerd met de burgemeester van het eiland en met model Doutzen Kroes: *"Dat was een heel leuk event en ik heb met haar nog een heel stuk strand opgeruimd. Dat was wel geinig."*

Het mooie was: ze heeft dus 5 miljoen volgers ofzo op Instagram en ze postte een fotootje van een papierenzakje met ons logo en dat werd binnen no-time door 150.000 mensen geliket.” (SDN).

Strandpaviljoens spelen een belangrijke rol in de lokale netwerken. Zij faciliteren activiteiten en boden de vele vrijwilligers de mogelijkheid iets bij te dragen. Het aantal strandpaviljoens is in de loop der tijd sterk gegroeid. *“Ik ben samen gaan zitten met een van de strandpaviljoens, omdat zij een belangrijke speler zijn op het strand; daar komen veel consumenten langs en zij kennen het strand als geen ander.” (Grondstofjutters)*

Het netwerk speelt ook een rol in het vergroten van het aantal initiatieven. Via via worden steeds meer mensen enthousiast en overall in het land duiken nieuwe initiatieven op. Via persoonlijke of professionele netwerken of via de naamsbekendheid van bijvoorbeeld SDN komen deze met elkaar in contact en worden onderdeel van het netwerk.

Over het algemeen lijkt de samenwerking goed te verlopen, alhoewel soms irritaties kunnen ontstaan als organisaties zichzelf te veel willen profileren. Maar ze zijn zich bewust van de onderlinge afhankelijkheden. Ze zijn kritisch op elkaar, maar houden dat binnenskamers. Desalniettemin zijn er verschillen in werkwijze, vaak ook samenhangend met de strategie die een organisatie aanhangt: *“Nou, we hebben ook wel andere stijlen hè? Stichting de Noordzee heeft echt een wetenschappelijke basis, Plastic Soup Foundation is meer gericht op beleidsbeïnvloeding en actie. IVN’ers kijken vooral naar hoe meer mensen te betrekken. Dat is best complex, om dat met elkaar uit te denken.” (Schone Rivieren IVN)*

4.4 Conclusies over de case

De meeste geïnterviewde groepen hadden een duidelijke en uitgesproken Theory of Change – ook al gebruiken ze deze term zelf niet. Het schoonmaken van stranden en andere activiteiten worden niet als doel van het werk gezien, maar als middel om grootschaligere veranderingen te bereiken. *Scaling-up* van activiteiten is daarmee het belangrijkste doel van de organisaties.

Maatschappelijke transitie naar een meer milieu- en natuurvriendelijke samenleving staat daarmee centraal, met de nadruk op een transitie van governance, oftewel een verandering van beleid, zoals de invoering van statiegeld op drankverpakkingen. Alle initiatieven zijn op een of andere wijze gelinkt aan beleid of politiek, soms op gemeentelijk niveau, maar ook op landelijk of Europees niveau. Deze beleidstransitie wordt op verschillende manieren nagestreefd. Het belangrijkste is de beïnvloeding van overheden. Gemeenten als het gaat om ballonnen, ministeries als het gaat om regelgeving rondom bijvoorbeeld statiegeld. Daarnaast wordt getracht bedrijven te beïnvloeden om hun producten of productieproces te verduurzamen.

Deze beïnvloeding vindt via drie wegen plaats: (1) lobbyactiviteiten direct gericht op overheden of bedrijven, (2) media-aandacht om de maatschappelijke druk te vergroten en (3) bewustwording om de schadelijkheid van plastic zwerfafval te benadrukken. Deze bewustwording biedt weer mogelijkheden om de druk op media, overheden en bedrijven te vergroten. Deze beïnvloedingsstrategie is dusdanig expliciet dat vrijwilligers ook getraind worden om vaardigheden te ontwikkelen waarmee ze lobbyactiviteiten richting gemeenten kunnen ontplooiën. Vergroting van bewustwording bij burgers is niet alleen een middel om politieke of beleidsmatige en economische transitie te bereiken via de maatschappelijke druk die burgers kunnen genereren, maar ook een transitiedoel op zich.

De netwerken die de organisaties hebben opgebouwd, zijn een belangrijk middel om de transitie te bewerkstelligen. Dit netwerk bestaat uit een mozaïek van samenwerkingsverbanden tussen actoren, met een groot aantal actoren, zoals burgerinitiatieven, individuele burgers, bedrijven, maatschappelijke organisaties en overheden. Zo werkt IVN op landelijk niveau aan het project Schone Rivieren, maar werken lokale IVN-afdelingen weer mee met lokale strandopruimacties. Wanneer we kijken naar de beoogde transitie en hoe deze transitie volgens de ToC bereikt wordt, lijkt het erop dat er vooral een transitiepad van aanpassing gevolgd wordt. Het huidige systeem van plastic gebruik en

plastic verwerking verdwijnt niet volgens deze ToC, maar wordt vooral aangepast. Voorbeelden hiervan zijn het invoeren van statiegeld op plastic flesjes, zodat ze niet meer als wegwerpproducten worden beschouwd. Hierbij verandert het regime wel, maar niet wezenlijk. Van een omvorming van het regime zou sprake zijn als niet alleen de verwerking, maar ook het hele productiesysteem zou veranderen, waarbij plastic minder of op andere wijze gebruikt wordt. Dit is voor veel initiatieven wel onderdeel van de ToC, maar vindt op dit moment slechts beperkt plaats.

De voorbeelden van de initiatiefnemers hebben vele nieuwe burgers en burgerinitiatieven geïnspireerd om ook aan de slag te gaan. Hiermee is duidelijk sprake van *scaling-out*: het vergroten van het bereik van een initiatief door soortgelijke activiteiten op steeds meer plekken en met steeds meer mensen te ontplooiën. Dit is van grote waarde voor de verschillende transitiedoelen, via bewuste burgers, media-aandacht en politieke druk op gemeenten, hogere overheden en bedrijven. De initiatieven op lokaal niveau moeten volgens de ToC bijdragen aan veranderingen op politiek en bestuurlijk niveau. Omdat de beoogde resultaten op politiek niveau plaatsvinden, is het lastig bepaalde activiteiten van deze casus te linken aan politieke verandering. Het invoeren van statiegeld op plastic flesjes is een politieke beslissing, die hoogstwaarschijnlijk is beïnvloed door toenemende aandacht vanuit de samenleving, ook gegenereerd door de vele strandschoonmaakacties. Maar hoe groot de invloed van deze activiteiten en de bijbehorende media-aandacht en politieke druk is geweest, is niet te achterhalen.

De kracht van de strandschoonmaakacties is waarschijnlijk dat het een sterk en simpel concept is. Iedereen kan meedoen en wordt op een simpele wijze geïnformeerd over het plasticsoepprobleem, waarbij de deelnemer ook nog zijn of haar steentje kan bijdragen. Daarnaast bevat het verschillende elementen (gezelligheid, goeddoen, sportief bezig zijn) waardoor het ook verschillende type deelnemers aantrekt. Vrijwilligers zijn meer gefocust op het sociale aspect van de acties dan de meeste initiatiefnemers. De vrijwilligers houden zich vooral bezig met het creëren van bewustzijn en het zorgen dat de deelnemers/andere vrijwilligers een leuke dag hebben. De ToC van vrijwilligers legt sterk de nadruk op bewustzijn, waar de organisaties juist beleidsverandering via bewustzijn benadrukken.

Als laatste is het opvallend dat de initiatieven hun hulpbronnen vooral halen uit hun netwerken met bedrijfsleven en goede doelen. Ze zijn nauwelijks afhankelijk van overheidsfinanciering, maar wel sterk van financiers als de Postcode Loterij. Lokale overheden lijken overigens wel open te staan voor samenwerkingen met burgerinitiatieven, wat versterkt lijkt te worden door verschuivende sturingsstijlen van overheden, inclusief gemeenten, waarbij veel aandacht is voor de rol van burgers en burgerinitiatieven als onderdeel van de participatiesamenleving.

5 Transitie vanuit Tiny Forests

5.1 Beschrijving van de casus

Tiny Forests is een programma opgezet door de organisatie IVN (Instituut voor Natuureducatie). Een *Tiny Forest* is een dichtbegroeid minibos dat voldoet aan een aantal voorwaarden: het gaat om een dichtbegroeid, inheems bos waarbij richtlijnen zijn rondom de aard en hoeveelheid beplanting en betrokkenheid van omwonenden en/of schoolkinderen. In Nederland is de term *Tiny Forest* een handelsmerk dat door IVN is gedeponeerd. Dit betekent dat een *Tiny Forest* alleen zo genoemd mag worden als het door IVN als dusdanig wordt erkend. *Tiny Forests* zouden 30 keer dichter begroeid zijn dan traditionele bossen, veel sneller groeien en tot 100 keer meer biodiversiteit bevatten.

Het idee voor *Tiny Forests* is niet afkomstig uit Nederland: het komt van de Indiër Shubhendu Sharma, die zijn ideeën baseerde op wat hij in Japan zag. De botanicus Akira Miyawaki had daar al ervaring met het herstellen van oerbossen en dit werd door Sharma vertaald naar een kleine schaal: het *Tiny Forest*. Deze *Tiny Forests* worden belangrijk gevonden voor bescherming van biodiversiteit en inheemse soorten, maar ook om mensen in contact met de natuur te brengen en hun vaardigheden en kennis over de natuur bij te brengen (Ottburg et al., 2017). IVN haalde het concept in 2015 naar Nederland, ontwikkelde samen met Shubhendu Sharma een handelsmerk voor *Tiny Forests* en legde het eerste *Tiny Forest* aan (Figuur 8). In 2018 kreeg IVN een financiële bijdrage van de Postcode Loterij voor het programma *Tiny Forests*. Sindsdien groeit het aantal nieuw aangeplante bossen snel.

Figuur 8 *Tiny Forest* in Almere.

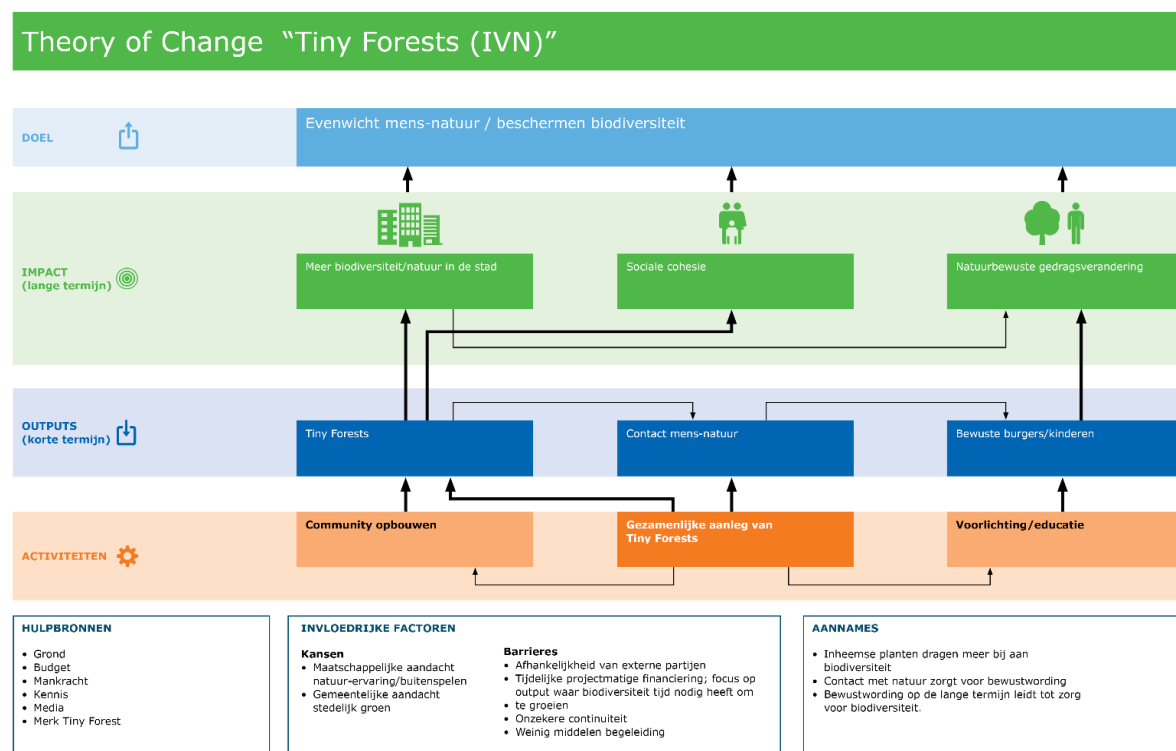
IVN is een organisatie die zich richt op het in contact brengen van mensen en natuur. Dat doen zij door het organiseren van allerlei activiteiten op het gebied van natuureducatie, het organiseren van cursussen en het voeren van campagnes. Met *Tiny Forests* richt men zich specifiek op het in contact brengen van mens en natuur in de stedelijke omgeving en daarbij ook op het bevorderen van de inheemse biodiversiteit. Belangrijk uitgangspunt voor de meeste *Tiny Forests* is dat ook scholen betrokken zijn. Particulieren die een *Tiny Forest* willen aanleggen, wordt gevraagd een cursus te volgen (als onderdeel van de subsidieregeling voor particulieren). Daarnaast is er een cursus voor hoveniers die *Tiny Forests* helpen aanleggen. Tot slot is er een gratis handboek bij IVN op te vragen, waar mensen zelf mee aan de slag kunnen.

Er zijn twee soorten Tiny Forests en een klein 'broertje' of 'zusje': de *Tuiny Forest*.

1. Tiny Forests in de openbare ruimte: deze moeten minimaal 200 vierkante meter bedragen en er moet sprake zijn van samenwerking met een (basis)school of andere educatie-instelling. Er moet een buitenlokaal zijn en leerlingen moeten betrokken worden bij de natuur. IVN biedt drie gastlessen aan. Ook buurtparticipatie is hierbij een must.
2. Tiny Forests op particuliere gronden, in de praktijk bij mensen in de (achter)tuin. Deze Tiny Forests moeten minimaal 100 vierkante meter omvatten. Er hoeft hierbij geen link met het onderwijs te zijn, wel moet de grondeigenaar expliciet toestemming geven dat deze Tiny Forest minimaal tien jaar blijft staan.
3. De *Tuiny Forest*: een minibosje van zes vierkante meter. Het complete pakket met onder andere zaai- en plantgoed hiervoor kan worden aangekocht via IVN. Daarbij volgt een handleiding voor de aanplant. Particulieren kunnen dit gewoon zelf aankopen, waarbij er vanuit IVN geen verdere controle plaatsvindt. Een cursus is hierbij niet verplicht.

Verreweg de meeste Tiny Forests vallen onder de eerste categorie, maar ook het aantal Tiny Forests door particulieren groeit gestaag. Er zijn 600 pakketten voor Tuiny Forests verkocht. Vanwege de omvang en onze focus op Tiny Forests richten wij ons primair op de eerste categorie: Tiny Forests in de openbare ruimte. Hierbij is, naast IVN, ook altijd een groep lokale vrijwilligers betrokken voor de aanleg en het beheer, evenals een school voor de educatieve doeleinden. In de praktijk is er ook (vrijwel) altijd betrokkenheid van een gemeente die vaak grond en faciliteiten beschikbaar stelt.

5.2 Theory of Change

Figuur 9 Theory of Change achter Tiny Forests in Nederland.

Figuur 9 biedt een versimpeld, grafisch overzicht van de Theory of Change (ToC) achter het Tiny Forests-programma. Daarbij moet vermeld worden dat de ToC een momentopname is, gebaseerd op de periode dat de interviews gehouden zijn (eerste helft 2020).

Tijdens de workshop waarin de door ons geconstrueerde ToC met de organisaties is getoetst (Hoofdstuk 2), kwam naar voren dat IVN zelf ook (recentelijk) een ToC heeft ontwikkeld. De ToC van IVN is veel uitgebreider en complexer. De door ons ontwikkelde ToC, zoals hieronder weergegeven, wordt door IVN gezien als nuttig, juist vanwege zijn eenvoud.

Ook kwam tijdens de workshop naar voren dat verschillend aangekeken wordt tegen het feit dat een Tiny Forest een handelsmerk is, met duidelijke randvoorwaarden. Waar de onderzoekers dit zagen als mogelijke barrière omdat het mensen kan afschrikken, zien medewerkers van IVN dit als een duidelijk kader en daarmee als een positief feit. Daarom is in onderstaande figuur het merk Tiny Forest als hulpbron aangemerkt, in overeenstemming met de visie van IVN.

Globaal gezien is het einddoel van betrokkenen om de relatie mens/natuur te versterken en daarmee meer evenwicht en verbinding te creëren tussen mens en biodiversiteit. Hierbij staan activiteiten gericht op het realiseren van Tiny Forests, het opbouwen van een lokale community en het bieden van voorlichting/educatie aan de basis. Er zijn echter tussen diverse respondenten wel verschillen in visie. De ToC die wij hieronder presenteren, is vooral gebaseerd op de visie van diverse IVN'ers onder onze respondenten, en iets minder op de visie van lokale vrijwilligers. Hier gaan we later in dit hoofdstuk (paragraaf 5.2.7) nog nader op in.

We zullen nu de verschillende onderdelen van de ToC – activiteiten, output, impact, hulpbronnen, invloedrijke factoren en aannames – toelichten. Daarna gaan we kort in op de verschillen in ToC van de betrokken actoren.

5.2.1 Activiteiten

Het programma Tiny Forests richt zich globaal gezien op drie kernactiviteiten die op gemeentelijk niveau, en in de praktijk op het niveau van de straat/buurt, worden ingezet: 1) het opbouwen van een community, (2) het aanleggen van Tiny Forests en (3) voorlichting en educatie (Ottburg et al., 2017). IVN coördineert dit programma en draagt zorg voor de uitrol van het concept. Daarbij ondersteunt zij gemeenten en lokale groepen die met Tiny Forests aan de gang willen en biedt zij cursussen aan voor degenen die een Tiny Forest willen realiseren. Deze cursus wordt pas in 2021 gegeven. In 2020 heeft IVN cursussen gegeven aan particulieren die met financiële ondersteuning van IVN een Tiny Forest in de eigen achtertuin hebben geplant. In de praktijk houdt IVN de centrale regie over het programma Tiny Forests op nationale/provinciale schaal, maar lokaal ontstaat een Tiny Forest omdat er vanuit buurtbewoners, scholen en/of gemeente een aanvraag is ingediend. IVN speelt hierop in: *"Vrijwilligers inzetten zodat het [De Tiny Forests; red,..] substantiëler wordt en de overlevingskans groter wordt."* (IVN-medewerker)

Het ontstaan van lokale Tiny Forests hangt dan ook primair samen met het bestaan van een lokale groep/community die het Tiny Forest draaiende houdt. Zoals vanuit IVN ook aangegeven: *"Je hebt een initiatiefnemer in de wijk nodig om een Tiny Forest mogelijk te maken."* De energie moet dus lokaal ontstaan en IVN zoekt daar aansluiting bij. Daarbij wordt vanuit IVN ook gezegd: *"Om een sneeuwbaaleffect te krijgen, moet je vaak beginnen bij een gemeente, want die heeft geld en gronden."* Zoals vanuit IVN ook wordt aangegeven, kan het programma eigenlijk alleen draaien met lokale groepen vrijwilligers op de schaal waarop het nu gaande is: *"Mensen uit de wijk worden [...] spin in het web en vervangen IVN als die zich terugtrekt."* De rol van IVN bij het realiseren van de Tiny Forests is dan ook vooral kaderstellend, ondersteunend en faciliterend.

Bij de aanleg van het Tiny Forest (Figuur 10) ziet IVN echter wel toe op hantering van de voorgeschreven plantmethode: *"De afspraak is dat men zich houdt aan de plantmethode."* Er zijn wel meerdere partijen die iets met Tiny Forests willen, maar dan op hun eigen manier. IVN gaat daar niet in mee. Zoals ook vanuit IVN wordt aangegeven: *"Als je het concept afzwakt, hou je niks meer over. Als de basis en term maar behouden blijven."* Daarom ziet IVN erop toe dat men zich aan de voorschriften houdt om het handelsmerk Tiny Forests te kunnen verkrijgen: *"Het is beschermd, omdat mensen er anders mee aan de haal gaan. Het principe van bodembewerking en inheemse planten en dichte beplanting met de sociale functie, die essentiële kenmerken willen we beschermen."*

Natuureducatie is een belangrijke poot van de organisatie IVN als geheel. Dit is ook een expliciet doel van de Tiny Forests: *"Vrijwilligers niet alleen het beheer laten doen, maar ook lessen laten geven op scholen."* Door Tiny Forests expliciet te koppelen aan activiteiten op het gebied van educatie is het idee dat het programma Tiny Forests ook bijdraagt aan bewustwording bij kinderen én ouders als het gaat om natuur en biodiversiteit.

Figuur 10 Aanleg Tiny Forest.

5.2.2 Output

Qua output is de ToC in fysieke zin primair gericht op het realiseren van nieuwe Tiny Forests. Daarmee wordt echter ook beoogd om concreet bij te dragen aan interacties tussen mens en natuur en daarmee ook aan het natuurbewustzijn van schoolkinderen en buurtbewoners.

De meest concrete output is het realiseren van nieuwe *Tiny Forests*: *"[...] wens dat er meer Tiny Forests komen om allerlei redenen, voor de buurt, kinderen, natuur, bewoners."* De filosofie daarbij is dat IVN mensen in staat stelt om het zelf te doen: ze faciliteren de totstandkoming van de Tiny Forests, maar uiteindelijk zal de realisatie lokaal tot stand moeten komen. Daarbij wordt vanuit IVN expliciet ingezet op het verder verspreiden van Tiny Forests door het land heen: *"Opschaling is een doel. 100 zitten er sowieso aan te komen en waarschijnlijk 200 in de komende anderhalf/twee jaar."*

Zelfs al is de totale oppervlakte van al die bosjes beperkt (het gaat over heel Nederland maar om enkele hectares), door het grote aantal Tiny Forests met allemaal lokaal betrokkenen wordt wel een groot bereik beoogd: *"Als je de kinderen niet naar een bos kan brengen, breng je natuur naar de kinderen. Dat is het idee achter Tiny Forest in een stedelijk gebied."* Uiteindelijk wil men daarmee *'de groene beweging stimuleren'*. Op de website van IVN staat vermeld: *"Het bos brengt natuurbeleving dichterbij. De afstand tussen mens en natuur is groter dan ooit. Een Tiny Forest voor de deur prikkelt de nieuwsgierigheid en geeft mensen de kans om de natuur in de eigen leefomgeving te ontdekken en daarover te leren"* (IVN, 2020).

Ook wil men vanuit IVN met de activiteiten op het gebied van educatie bereiken dat mensen zich meer bewust worden van de waarde van natuur: *"mensen laten realiseren waarom biodiversiteit zo*

belangrijk is.” Interessant is dat lokaal ook wordt opgemerkt: je kunt ook *“proberen de ouders te laten participeren door met kinderen te beginnen.”* De link met scholen is een vereist onderdeel van het Tiny-Forests concept: het is dus nodig om schoolkinderen te betrekken, waarmee output op het gebied van educatieve activiteiten wordt bereikt.

5.2.3 Impact

Het eerste Tiny Forest is aangelegd in december 2015. Aangezien biodiversiteit, sociale cohesie en natuurbewustzijn tijd nodig hebben om zich te ontwikkelen, is het op dit vlak nog niet geheel duidelijk wat de lange-termijn-impact van de Tiny Forests zal zijn. Een eerste evaluatie liet al wel verhoogde biodiversiteit zien vergeleken met een traditioneel Nederlands bos in de buurt van de onderzochte Tiny Forests (Ottburg et al., 2017). Vanuit de ToC is er dan ook veel aandacht voor de beoogde impact. Deze lange-termijn-impact zou uiteindelijk moeten zijn dat (1) er meer biodiversiteit en natuur in de stad is, (2) mensen zich meer bewust worden van deze natuurwaarden en zich ook natuurbewust(er) gedragen, en (3) deze Tiny Forests ook een positieve impact hebben op het sociale vlak als het gaat om cohesie en contacten tussen mensen in de buurt. Hierboven wordt al expliciet beschreven dat IVN inzet op het opschalen van de lokale effecten om uiteindelijk ook een bredere impact te realiseren. Met veel Tiny Forests komt de natuur op veel plaatsen weer dichterbij de mensen. En daarmee: *“Een groene buurt wordt ook een sociale buurt. Door samen groen aan te leggen, wordt de buurt socialer en creëer je een plek waar je elkaar kan ontmoeten en kan ontspannen.”* Door de link met het sociale te leggen, worden ook mensen betrokken die niet per se gedreven worden door groene motieven: *“Soms doe je mee omdat het in je buurt gebeurt en niet per se omdat je groen-minded bent.”*

Maar uiteindelijk, wanneer we het over impact hebben, wordt er vooral de nadruk gelegd op de onderste rij in onze kolom – impact – bij de Theory of Change (Figuur 9): natuurbewuste gedragsverandering. Uiteindelijk levert het programma Tiny Forests als geheel waarschijnlijk maar enkele hectare nieuwe (stedelijke) natuur op, verspreid over Nederland. Hoewel wordt verondersteld dat deze een hoge waarde voor biodiversiteit heeft, is deze impact veel groter als mensen zich ten gevolge van het programma ook meer natuurbewust gaan gedragen. *“Als je IVN-stukken leest, dan gaat men ervan uit dat je eerst verwonderd moet zijn over de natuur voordat je in actie komt de natuur te beschermen.”* De actieve betrokkenheid in groenrealisatie geeft daarbij wel een veranderende focus van IVN zelf aan: *“Voorheen zei IVN dat zij niet waren van het vergroenen van tuinen maar alleen van educatie, communicatie en participatie. Projecten als Steenbreek, Tiny Forest en Tuiny Forest bieden meteen het fysieke handelingsperspectief aan. Soms kom je met iets in aanraking en ga je iets doen, daardoor ontstaat verwondering of meer natuurbewustzijn.”*

5.2.4 Hulpbronnen

De aanleg van een Tiny Forest kost circa 20.000 euro: *“Nou, twintigduizend euro per Tiny Forest. En dat is inclusief onze begeleiding, inclusief grondbewerking, plantgoed, alles”* (IVN). Dat is een aanzienlijk bedrag, dat door meerdere partijen bij elkaar gebracht wordt.

Ten eerste legt de gemeente vaak geld in. Hierbij gaat het met name om het faciliteren van het participatieproces: *“En de hoge kosten worden veroorzaakt door het participatieproces, want daar zijn heel wat momenten voor nodig. Dat wordt snel onderschat, denk ik, want het klinkt als: dat doen we eventjes, die mensen doen dat en komt goed, maar dat is niet zo. Participatie kost geld.”* (Gemeente)

De gemeente is verantwoordelijk voor het onderhoud, maar overlegt met de buurt en school wat zij kunnen bijdragen. Hiertoe wordt een beheerovereenkomst gesloten met de betrokken partijen. Ten tweede is de Postcode Loterij een belangrijke geldschieter bij Tiny Forests. Het project wordt gedurende vier jaar ondersteund. Dat betekent dat deze financieringsroute stopt in 2021. Het is de bedoeling dat daarna de ondersteuning van de Tiny Forests vanuit IVN veel minder wordt, en het via vrijwilligers moet gaan lopen. Door de ondersteuning van de Postcode Loterij is het concept veel breder uitgewerkt: *“Dus toen konden we opeens die monitoring gaan doen en toen werden de educatiematerialen ontwikkeld. [...], dus ook wel die Postcode Loterijbijdrage heeft wel geholpen dat het echt zo'n goed project is geworden.”* (Gemeente) Een derde bron van financiering loopt via de

provincies, die in sommige gevallen meefinancieren. Ten slotte hebben bij enkele Tiny Forests bedrijven een bijdrage geleverd. Maar dit is zeker niet bij ieder Tiny Forest het geval.

Het handelsmerk Tiny Forest kan gezien worden als hulpbron. IVN heeft het idee naar Nederland gehaald en aangepast aan de Nederlandse situatie. Tiny Forest wordt gezien als een duidelijk kader. Bovendien kan het een succesformule genoemd worden als je ziet hoeveel Tiny Forests in een relatief korte tijd geplant zijn.

Wat betreft kennis wordt er veel deskundigheid gedeeld binnen IVN, en vanuit IVN naar buiten. Er is binnen IVN een handboek met een gedetailleerd plan dat het traject voor de aanleg van een Tiny Forest stap voor stap begeleidt. Er vindt interne terugkoppeling plaats van de regionale IVN-afdelingen, die nauw bij de Tiny Forests zijn betrokken, naar de landelijke IVN-afdeling die zich daar op een meer overkoepelend niveau mee bezighoudt. Zo ontstaat er een lerend effect. Ook is er voor de monitoring van biodiversiteit in Tiny Forests samenwerking met de Wageningen University & Research.

Voorafgaand aan de aanleg van een Tiny Forest vindt een door IVN georganiseerde startbijeenkomst plaats. Hierin wordt o.a. de kennis over de specifieke plantmethode verspreid en worden ook ervaringen van andere Tiny Forests gedeeld. Daarnaast is het zo dat niet iedere hovenier een Tiny Forest mag aanleggen. Slechts een beperkt aantal hoveniers heeft hiervoor een specifieke opleiding gevolgd en mag dat doen. Dit past in het strikte concept zoals IVN het uitdraagt. Voor scholen is er een speciale leskist beschikbaar. Daarnaast is er een intranetomgeving beschikbaar vanuit IVN, waar ook mensen van buiten IVN (vrijwilligers) toegang tot kunnen krijgen om vragen te stellen en ervaringen uit te wisselen.

Vrijwilligers zijn een cruciale hulpbron bij Tiny Forests. Het concept wordt gedragen door vrijwilligers. In eerste instantie is er een leidende rol vanuit IVN, maar uiteindelijk is het doel dat de vrijwilligers (samen met de gemeente) het draaiende houden op de langere termijn. Initiatiefnemers zijn mensen uit de wijk die de kern vormen: *"Liever hebben we twee of drie mensen die dat echt als groepje oppakken. En die misschien weer andere connecties in de wijk hebben. Daardoor maak je dat hele initiatief sterker. En die groep gaat dan met IVN een ontwerp maken."* (IVN) Vaak wordt aangesloten bij bestaande groepjes, die dan een Tiny Forest erbij doen.

Tot slot is beschikbaarheid van grond belangrijk. Dit verklaart waarom een gemeente vrijwel altijd nauw betrokken is bij de aanleg van een Tiny Forest. *"Gemeente, dus, want die hebben geld, die hebben ook de mogelijkheden om gronden beschikbaar te maken."* (IVN) Het hangt erg van de locatie af, of het vinden van grond een grote uitdaging is of dat het erg makkelijk gaat. Een gemeente als Almere bijvoorbeeld is ruim opgezet en daar is dus relatief veel ruimte voor Tiny Forests. In de Randstad zal de beschikbaarheid van grond vaak een beperkende factor zijn.

5.2.5 Invloedrijke factoren

De maatschappelijke aandacht voor buitenspelen en de waarde van groen lijkt momenteel weer toe te nemen. En hoewel veel gemeenten de afgelopen jaren op de groenvoorziening hebben bezuinigd, is tegelijkertijd ook te zien dat er op dit niveau veel aandacht is voor de meerwaarde van groen: *"Een paar jaar terug, het eerste bos was zo moeilijk, het heeft echt wel jaren gekost om de eerste gemeente te vinden. En nu de laatste paar jaren is het zo'n hot topic, alles rondom klimaat en groen."* (IVN) Ook bij sommige scholen zijn er docenten die hier veel aandacht aan besteden. Zo vertelde een docente over het Tiny Forest bij haar op school: *"Vanuit mijn leerkracht-handelen vind ik het ook echt mooi dat je naar buiten kan met de kinderen en als ik een buitenles geef – al is het spelling – zit ik dus gewoon met ze op de boomstammen en vind ik het altijd heel opvallend hoe rustig ze dan zijn."*

Het concept van Tiny Forests sluit daarmee aan bij behoeften die er zijn in de samenleving: *"Omstandigheden helpen vaak dat mensen natuurlijk ontevreden zijn over eigen, hun eigen buurt, of dat ze toch wel zien van nou, het gaat niet zo goed met de insecten ofzo, daar maak ik mij een beetje zorgen over, of met het klimaat. Dus dat helpt wel. Er is wat meer aandacht voor groen, denk ik."* (IVN) Dit is iets dat ook te zien is in de vele media-aandacht die Tiny Forests in de ogen van

betrokkenen weten te realiseren en het grote aantal gemeenten en vrijwilligers dat zich aangemeld heeft bij IVN. Zoals vanuit IVN wordt gezegd: *"We hebben heel veel landelijke media ook gehaald hiermee. Dus we hebben ook, ja, het trekt heel erg aan. Dus dan merk je wel dat ook andere gemeenten, die niet tot de selectie konden behoren, toch iets willen doen."* Kortom: de energie en urgentie die er bij sommigen is voor vergroening en natuureducatie in de stad wordt als een kans gezien voor het realiseren van Tiny Forests.

Tegelijkertijd blijkt hieruit wel de afhankelijkheid die IVN én lokale vrijwilligers hebben van externe partijen wanneer zij een Tiny Forest willen realiseren. Zoals wij in paragraaf 5.3 in meer detail zullen bespreken, is er een heel netwerk van actoren nodig om een Tiny Forest te realiseren en aan te leggen: een gemeente, school, hovenier, een lokale groep vrijwilligers, IVN en soms nog andere partijen. In de praktijk kan deze afhankelijkheid betekenen dat het niet altijd lukt om iedereen mee te krijgen. Een complicerende factor hierbij zijn ook de beperkte middelen die IVN heeft om de Tiny Forests te begeleiden: het aantal Tiny Forests is inmiddels behoorlijk groot aan het worden, en als de bosjes eenmaal gerealiseerd zijn, is het voor IVN lastig om nog intensief betrokken te blijven.

Daarbij is ook de continuïteit onzeker: biodiversiteit heeft de tijd nodig om te groeien. Uit andere onderzoeken weten we dat de continuïteit bij burgerinitiatieven en vrijwilligerswerk soms een lastig punt kan zijn (Mattijssen et al., 2017), en ook uit onze interviews in dit project blijkt dat vrijwilligers en IVN soms een heel andere tijdshorizon beogen, waarbij IVN veel meer een langetermijnvisie heeft. Een IVN'er geeft ook aan, als haar gevraagd wordt over de toekomst van de *Tiny Forests*: *"Hopelijk zijn ze zo enthousiast dat het doorgaat. Maar ik durf daar niet al nu heel veel harde beloftes te maken, want ook bij scholen zie je dat ze druk zijn. Je ziet dat er veel wisselingen zijn. Dus dat is ook echt een uitdaging voor ons. Als wij ons terugtrekken als projectleiders moet je nu eigenlijk erop vertrouwen dat die gemeente weet initiatiefnemers en een school te vinden en dat netwerkje moet levendig blijven. Wij initiëren dat. Maar ja, daar gaan zo veel wisselingen overheen na twee jaar. Weten die elkaar nog te vinden, en hoe zorgen we dat ze dat wel kunnen? IVN werkt op dit moment aan een aanpak om zich geleidelijk van projecten terug te trekken, maar toch op een laag pitje de gewenste ondersteuning te kunnen blijven bieden. We onderzoeken de inzet van online communities om dit te realiseren."* Een vrijwilliger geeft zelf ook aan: *"Ja, dat is wel spannend. Houden we het vol, blijven we het leuk vinden, en zo. Weet je, dat domme knipwerk, daar haken mensen op af."*

5.2.6 Aannames

De belangrijkste aanname achter het Tiny Forest-programma, en een groot deel van de activiteiten van IVN in algemene zin, is dat contact tussen mens en natuur voor beide een belangrijke meerwaarde heeft: bewustwording leidt tot meer zorg voor biodiversiteit, maar deze biodiversiteit is ook belangrijk voor het welzijn van de mens zelf. Bij Tiny Forests wordt daarbij op het gebied van biodiversiteit specifiek ingezet op inheemse soorten, waarvan wordt verondersteld dat deze een grotere bijdrage leveren aan biodiversiteit en aan de functies van groen ten aanzien van bijvoorbeeld waterberging. Ook wordt expliciet ingezet op een (zeer) hoge plantdichtheid, veel bomen/struiken per vierkante meter. Ook hier is de aanname vanuit IVN dat dit beter is voor de biodiversiteit, iets dat momenteel onderzocht wordt door de Wageningen Universiteit en waarvan de eerste bevindingen doen vermoeden dat dit inderdaad het geval is (Otterburg et al., 2018).

Bij Tiny Forests gaat om beperkte oppervlakten, over heel Nederland bezien maar enkele hectares. Hoewel daarmee een bijdrage wordt geleverd aan stedelijke biodiversiteit, gaat het eigenlijk vooral ook om indirecte effecten: het betrekken van mensen bij de natuur. Uiteindelijk hoopt men daarmee een olievlekwerking te bereiken die de individuele Tiny Forests overstijgt: "de groene beweging stimuleren." De aanname is dan ook dat de impact veel verder gaat dan die paar hectares: het gaat dan ook niet zozeer om het oppervlak aan Tiny Forests, maar vooral om het bereik in aantal mensen, inclusief schoolkinderen, en het effect op natuurbewust gedrag op de langere termijn.

5.2.7 Verschillen tussen actoren

Door toe te werken naar de hierboven beschreven impact beoogt IVN met het Tiny Forests-programma uiteindelijk bij te dragen aan een beter evenwicht tussen mens en biodiversiteit in Nederland. Maar: deze lange-termijn-impacts worden vooral vanuit de organisatie zelf beoogd. Het valt op dat vrijwilligers zich veel minder richten op het creëren van een groene beweging of het verbinden van mens en biodiversiteit in algemene zin. In termen van onze theorie: vrijwilligers hebben lang niet allemaal een duidelijke Theory of Change. IVN-medewerkers (IVN'ers) zijn daarentegen veel meer bezig met een overkoepelende Theory of Change. De citaten in deze paragraaf tot dusverre zijn dan ook vrijwel uitsluitend afkomstig van de IVN'ers onder onze respondenten.

De gepresenteerde Theory of Change (paragraaf 5.2) wordt dan ook voornamelijk uitgedragen door respondenten vanuit IVN. Tijdens onze interviews met vrijwilligers en andere lokale betrokkenen van bijvoorbeeld scholen of gemeenten blijkt dat zij zich vooral op concrete doelen ten aanzien van de lokale Tiny Forest(s) richten. Zij praten bijvoorbeeld over een mooi park, onderling contact, een leuke buurt, de kinderen erbij betrekken etc. Er wordt door veel vrijwilligers minder gepraat over een bredere beoogde maatschappelijke verandering, zelfs al willen veel van hen wel degelijk bijdragen aan biodiversiteit of natuureducatie. Maar het werken naar een bredere maatschappelijke verandering via Tiny Forests is iets dat vooral naar voren komt vanuit diverse IVN'ers die wij hebben gesproken.

Hier zit ook een andere spanning: IVN heeft een duidelijk omschreven beeld van Tiny Forests. Het is zelfs een handelsmerk. Daar staat tegenover dat Tiny Forests in de praktijk allemaal verschillend worden ingevuld. Burgers en scholen pakken het ieder op hun eigen manier aan. IVN is aan het begin sterk kaderstellend: om aan de Tiny Forests mee te mogen doen, moet aan een aantal eisen worden voldaan. Dit verandert als het Tiny Forest er eenmaal is en de verantwoordelijkheid meer bij de vrijwilligers en gemeente komt te liggen. IVN heeft na de realisatie van het Tiny Forest geen tijd voor uitgebreide begeleiding. Dit was ook zo beoogd: IVN trekt zich terug en de buurtbewoners nemen het over. Maar in de praktijk betekent dit wel dat wanneer IVN zich terugtrekt, de lokale vrijwilligers er alsnog wat meer een eigen smaak aan kunnen geven.

Tiny Forests is als concept zo succesvol, dat bij IVN intern ook wordt aangegeven dat men het soms niet allemaal tot in detail kan bijbenen. Tiny Forests is in theorie, en ook in de ToC, een duidelijk omschreven concept. In de praktijk wordt het echter verschillend ingevuld. Deze verschillen zijn afhankelijk van de lokaal betrokken gemeenten, vrijwilligers en scholen. IVN heeft een duidelijke langetermijnvisie die ook tot uiting komt in de hierboven besproken ToC. Maar opvallend genoeg zegt een lokale vrijwilliger over een specifieke Tiny Forest: *"Er is geen langetermijnvisie."* Toch wordt vanuit IVN ook gezegd: *"Voor opvolging is meer animo dan gedacht. Als mensen echt de samenwerkingsovereenkomst tekenen [...] dan is het probleem van wanneer IVN uit het project stapt eigenlijk opgelost."* De vraag is echter hoe dit in de praktijk zal uitpakken: bovenstaande aanname van IVN gaat ervan uit dat men zich aan de richtlijnen zal blijven houden, iets dat vooraf geen gegeven is. De vraag is dan ook wat dit betekent voor het uiteindelijke doel van de Tiny Forests: een groene beweging stimuleren en zorgen dat mensen dichterbij de natuur komen. Wellicht is het vanuit die doelstelling helemaal niet zo'n probleem als de Tiny Forests lokaal een iets andere invulling krijgen, zolang er maar mensen betrokken blijven.

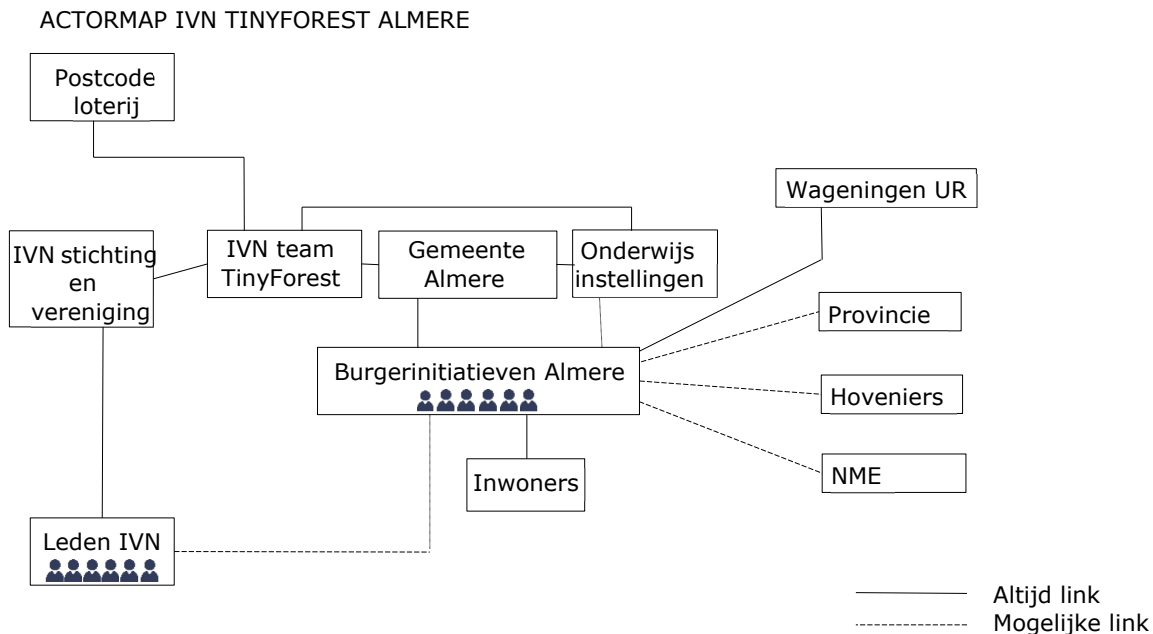
Vanuit diverse gradaties is er ook kritiek op de aanpak vanuit IVN. Zo wordt er gezegd: *"[...] leuk idee, maar werkt het wel in de praktijk?"* Zo uiten bijvoorbeeld boswachters, hoveniers of mensen die zich vanuit de gemeente bezighouden met groenonderhoud zich kritisch over de hoge plantdichtheid die wordt beoogd: *"Het is geen echt bos [...] en te veel bomen op elkaar, dat gaat sneuvelen."* Of een andere respondent: *"Je mag niks onderhouden en uitdunnen."* Een andere respondent, als wordt gevraagd naar biodiversiteit: *"Bio watte?"* Deze respondent geeft aan het vooral belangrijk te vinden dat het park er 'gewoon mooi' uitziet.

5.3 Samenwerking in netwerken

Hieronder gaan we in op de vraag hoe het netwerk rondom Tiny Forests eruitziet en welke rol de netwerken spelen in het ontwikkelen en het succes van Tiny Forests.

5.3.1 Samenstelling netwerk

Figuur 11 geeft de zogenaamde 'actor map' weer met welke actoren betrokken zijn bij een Tiny Forest en hoe zij zich tot elkaar verhouden.

Figuur 11 'Actor map' Tiny Forest van IVN.

Centraal bij de lokale initiatiefnemers staan (actieve) inwoners samen met het IVN-team Tiny Forest, de gemeente en een onderwijsinstelling (bijv. een school of naschoolse opvang). Het IVN-team Tiny Forest wordt ondersteund door de stichting IVN en de vereniging IVN. Financiering komt (voor vier jaar) van de Postcode Loterij. Ook gemeenten en provincies financieren mee. Er zijn hoveniers aangewezen om bij te dragen aan grondbewerking en aanleg. NME (Natuur- en Milieu Educatie) draagt bij aan educatiepakketten voor scholen. Wageningen University & Research doet onderzoek naar de biodiversiteit in de Tiny Forest, al dan niet met vrijwilligers.

Door het IVN-team Tiny Forest wordt, direct en indirect, samengewerkt met vele partners, waaronder gemeenten, provincie, andere IVN-afdelingen, scholen, vrijwilligers, hoveniers, de Postcode loterij, Wageningen University & Research en NME. "Gemeente, provincie als ze geld willen geven. Maar voornamelijk gemeenten, scholen, Wageningen, lokale IVN-afdelingen. En dan heb je regionaal ook weer andere Hogescholen [...]" (IVN-medewerker). En: "Nou, achter IVN hangt natuurlijk de stichting en de vereniging, en daarmee de leden, van de vereniging tenminste. De Postcode Loterij natuurlijk als financier richting IVN, wat uiteindelijk weer doorgaat richting de burgerinitiatieven. Verder zijdelings de provincie die noemde je net. Ik begreep dat er speciale hoveniers zijn die zo'n Tiny Forest mogen aanleggen na een training." (IVN-medewerker)

Vanuit het gezichtspunt van de vrijwilligers is slechts een deel van de actormap, zoals hierboven in Figuur 11 weergegeven, relevant. Voor hen zijn met name de gemeente en soms scholen belangrijk. Daarnaast kunnen soms andere vrijwilligersinitiatieven van belang zijn. "En de gemeente had daarin bemiddeld. En de school was daar ook bij betrokken." (lokale vrijwilliger) De gemeente wordt vaak genoemd door vrijwilligers als belangrijke partner. "De gemeente heeft op alle vlakken meegewerkt.

Royaal. Het was niet alleen de Tiny Forest. We hebben even verderop ook een laantje met negen appelboompjes gekregen. Daarbij hebben we nog een stuk of tien bomen gekregen in het kader van de essenkap. Het maaien in november wordt ook redelijk afgestemd.” (vrijwilliger)

IVN maakt soms gebruik van de netwerken van vrijwilligers die al langer bezig zijn met groene initiatieven in de buurt of de stad, en dus al enkele netwerkcontacten hadden voor de aanleg van het Tiny Forest. Het gaat vaak om vrijwilligers die al langer bezig zijn met groene initiatieven. *“Het is belangrijk om een groep te hebben die al een beetje wat doet. Dat zag ik ook bij de andere Tiny Forests, dus daar ligt wel de sleutel. Er is al een klein project, waar mensen zich op de een of andere manier hebben verenigd om iets te doen in het buitengroen.”* (vrijwilliger)

Tijdens de workshop werd opgemerkt dat men in de toekomst meer de samenwerking met bedrijven wil opzoeken. Daarbij gaat het om bedrijfspanden met wat grond eromheen. Op deze grond kan een Tiny Forest aangeplant worden, zodat medewerkers bijvoorbeeld tijdens de lunch kunnen genieten van een groene omgeving en daarnaast wellicht ook een bijdrage kunnen leveren aan het onderhouden van de Tiny Forest.

5.3.2 Bijdrage netwerk aan succes

De visie of een Tiny Forest succesvol is, ook met betrekking tot de ToC, kan verschillend zijn voor IVN-medewerkers en voor vrijwilligers. Voor IVN is het van belang dat burgers zich meer betrokken voelen bij natuur en zich meer bewust worden van het belang van biodiversiteit. Voor vrijwilligers kunnen andere motieven een rol spelen, zoals een mooiere buurt, een groener schoolplein of betere contacten in de buurt. Waar IVN en vrijwilligers echter gezamenlijk een belang bij hebben, is de continuïteit van het Tiny Forest, en daarvoor is het netwerk essentieel. Daarbij gaat het met name om het netwerk vrijwilligers-school-gemeente rond een Tiny Forest. De financiering van Tiny Forests voor IVN loopt vanuit de Postcode Loterij voor vier jaar, en na aanplant van een Tiny Forest trekt IVN zich na een halfjaar terug.

Om de continuïteit te waarborgen, worden beheerovereenkomsten opgesteld, samen met de school, buurtbewoners en de gemeente. Op die manier wordt bewerkstelligd dat actoren zich voor langere tijd verbinden aan een Tiny Forest. Ook wordt ernaar gestreefd dat het Tiny Forest ingebed wordt in het groene beleid van de gemeente, zodat een gemeente betrokken blijft. Maar naast deze meer formele verbindingen, is de informele betrokkenheid minstens zo belangrijk. Uiteindelijk zal het (lokale) netwerk bepalend zijn voor de continuïteit. Naast vrijwilligers spelen scholen daarin een rol. *“Ik wil heel graag in de buurten mensen hebben die Tiny Forest-lessen gaan geven op school, dus die zich verbinden als vrijwilliger aan het Tiny Forest van de school of die zich verbinden aan het groene schoolplein. Zodat je daar ook weer stabiliteit in krijgt en dat je ook verbinding krijgt met de afdelingen.”* (IVN-medewerker) Scholen zorgen voor educatie, en daarmee voor bewustzijn bij kinderen (en soms ook de ouders).

Een belangrijke actor in het netwerk is de gemeente. Wij kijken specifiek naar de gemeente Almere. Dit is een gemeente is met relatief veel grond, en dus met veel ruimte voor een Tiny Forest. Bovendien liepen hier al verschillende groeninitiatieven van bewoners, gesteund door de gemeente. De gemeente levert kennis en materiaal (bijv. materiaal voor grondbewerking). De bijdrage van de gemeente kan verder gaan dan alleen de Tiny Forest. Het kan bijvoorbeeld het gehele park omvatten, of meerdere groenprojecten in een buurt waaronder een Tiny Forest.

IVN blijft betrokken bij een Tiny Forest tot een halfjaar na de plantdatum. Daarna is in principe geen beroepskracht van IVN actief bij het Tiny Forest. Dat betekent dat er zorg voor gedragen moet worden dat de vrijwilligers voldoende ondersteuning krijgen, ook na dat halfjaar. *“Want op die initiatiefnemers in de wijk hebben wij eigenlijk relatief weinig grip. Dat zijn geen IVN’ers. Ze zijn niet verbonden aan een IVN-afdeling. En je wil eigenlijk die link zo goed mogelijk leggen met een IVN-afdeling. Voor IVN is het zeer wenselijk dat de link met de lokale IVN-afdeling wordt gelegd. Vaak denkt een afdeling bijvoorbeeld mee bij het ontwerp, plantkeuze of wordt betrokken bij de plantdagen of educatie.”* (IVN-medewerker)

Een belangrijk knelpunt bij netwerken is de afhankelijk van enkele personen. Bovendien kan de interesse afnemen na verloop van tijd. *"Wij begonnen vrij enthousiast, dat is altijd zo, tweeëntwintig mensen hadden we ofzo. En dan zie je, in de loop van de tijd houden mensen ermee op. Dus we moeten wel weer eens een campagne houden om weer wat meer mensen te krijgen."* (vrijwilliger)

En vanuit de gemeente kan het benodigde budget een knelpunt vormen. *"Het was ook bij ons wel een belangrijke voorwaarde vanuit beheer dat we er dan als gemeente niks aan hoefden te doen, want het is natuurlijk toch iets waarin je eigenlijk meer beheer doet. Die kosten wilden we niet hebben. Dus dat is ook echt de afspraak geweest. En ik ben heel benieuwd hoe dat gaat, want de bomen zullen heel hard gaan groeien daar."* (gemeentemedewerker)

Concluderend kunnen we stellen dat het netwerk achter Tiny Forest overzichtelijk is. Het ontstaan van een Tiny Forest is vooral afhankelijk van het netwerk van IVN, gemeente en vrijwilligers, financieel mogelijk gemaakt door onder andere de Postcode Loterij. De professionals van IVN zijn maar kort betrokken bij een Tiny Forest. Succes op de lange termijn hangt vooral af van de vraag of het netwerk van gemeente, scholen en vrijwilligers voldoende robuust is om voor continuïteit te zorgen. Die continuïteit is een kritische succesfactor voor het uiteindelijke transitiedoel om de betrokkenheid bij natuur te vergroten.

5.4 Conclusies over de casus

Uit de gesprekken binnen diverse geledingen van het IVN komt een duidelijke Theory of Change naar voren, zoals ook zichtbaar is in Figuur 9. Deze ToC is vervolgens getoetst tijdens een workshop. Globaal beoogt deze ToC om de relatie tussen mens en natuur te versterken en daarmee meer verbinding te creëren tussen mens en biodiversiteit. Dit wordt gedaan door het realiseren van lokale Tiny Forests, waarbij het opbouwen van een lokale community en het organiseren van educatieve activiteiten met basisschoolkinderen een belangrijke rol speelt om uiteindelijk meer natuur in de stad, sociale cohesie en natuurbewust gedrag te realiseren.

In de bredere praktijk rondom Tiny Forests is er lang niet altijd sprake van zo'n duidelijke Theory of Change. Enerzijds heeft IVN een duidelijke ToC, gericht op mensen en natuur bij elkaar brengen (bewustwording). Maar onze gesprekken met vrijwilligers en docenten laten zien dat deze zich meer op de korttermijneffecten gerelateerd aan Tiny Forests richten en niet altijd aan een bredere Theory of Change refereren. Ook bepaalde aannames die achter de ToC van IVN zitten worden soms ter discussie gesteld door anderen: bijvoorbeeld de aanname dat de hoge plantdichtheid ook beter is voor biodiversiteit. Hier lijkt het enigszins te wringen: IVN heeft weliswaar een duidelijke ToC, maar in het netwerk van actoren waarvan IVN afhankelijk is voor de realisatie hiervan lijken soms andere doelstellingen van belang.

Mogelijk kan dit op de middellange termijn de beoogde resultaten ondermijnen wanneer de lokale invulling qua doelen en activiteiten niet in lijn is met de ToC. Desondanks lijkt het, als je kijkt vanuit de uiteindelijke verandering die IVN wenst te bewerkstelligen (de mens en natuur bij elkaar brengen/ een groene beweging stimuleren) ook niet direct een probleem, want wanneer betrokkenen een iets andere invulling geven aan hun Tiny Forest kan deze nog steeds prima bijdragen aan deze doelstellingen. Wellicht is het vanuit deze doelstellingen gedacht helemaal niet zo'n probleem als de Tiny Forests lokaal een iets andere invulling krijgen, zolang er maar mensen betrokken blijven.

Bij Tiny Forests zijn de directe resultaten in fysieke zin (aantal vierkante meters Tiny Forests) niet het belangrijkste voor diverse mensen vanuit IVN. Weliswaar doen de directe resultaten (meer bomen en daardoor meer biodiversiteit) er zeer zeker toe in deze casus, maar juist de 'indirecte' impact is iets waar veel op wordt ingezet: natuurbewust gedrag waardoor de Tiny Forests ook in bredere zin bijdragen aan een betere verbinding tussen mens en biodiversiteit. Voor lokale vrijwilligers staan de directe resultaten veel meer centraal.

IVN zet momenteel vooral in op *scaling-out* als transitiepad: het uitrollen, verbreden en zo veel mogelijk implementeren van het concept Tiny Forests op zo veel mogelijk plaatsen. Daarmee wordt

niet zozeer ingezet op een competitie met het bestaande systeem, maar vooral op een symbiotische *verbreding* van het regime 'van onderop', waarbij de Tiny Forests niet zozeer als alternatief worden gepresenteerd, maar meer als iets dat naast de bestaande praktijken een eigen natuurinclusieve niche kan vervullen. We kunnen echter ook beargumenteren dat er vanuit de olievlekwerking van deze Tiny Forests op de langere termijn meer wordt ingezet op *aanpassing* van het regime, waarbij bestaande praktijken ook elementen uit de Tiny Forests, zoals de focus op inheemse soorten of samenwerking met basisscholen, overnemen. Wederom zien we hier verschillen tussen IVN en lokale vrijwilligers: waar IVN zich expliciet inzet op een bredere transitie, en dus ook de vierde driehoek uit Figuur 1 (Hoofdstuk 1.1), beperkt de focus van veel vrijwilligers zich tot de lokale resultaten en daarmee tot de eerste drie driehoeken uit deze figuur.

Opvallend is verder de centrale rol van het sterke concept Tiny Forests dat IVN neerzet, met zelfs een handelsmerk. IVN heeft veel aandacht gegeneerd en lijkt erg succesvol met het verspreiden en uitrollen van het concept. We zien echter wel wat verschillen tussen de Theory of Change en de praktijk: vaak geven vrijwilligers toch een eigen invulling aan hun Tiny Forests. Daarnaast fungeert het strenge concept weliswaar om te zorgen dat mensen (grotendeels) binnen de kaders van IVN acteren, maar kunnen door het strenge concept ook mensen afhaken, wat verbreding van een iets minder strikt natuurinclusieve, maar nog steeds op biodiversiteit gerichte praktijk kan tegenwerken.

Qua netwerk zien we een duidelijke gelaagdheid en combinatie van landelijke netwerken (IVN) en dat van de lokale vrijwilligers. Daarbij zien we dat op het gebied van hulpbronnen een grote afhankelijkheid bestaat van het netwerk. De huidige uitrol van Tiny Forests over Nederland was zonder de financiering van de Postcode Loterij waarschijnlijk niet mogelijk geweest. Daarnaast zijn vrijwilligers en samenwerking met de gemeente essentieel. Succes op de lange termijn hangt vooral af van de vraag of het netwerk van gemeente, scholen en vrijwilligers voldoende robuust is om voor continuïteit te zorgen. Het is nog te vroeg om te concluderen hoe dit in de praktijk uitpakt.

6 Discussie

In dit onderzoek zijn twee casussen geanalyseerd en met elkaar vergeleken: Tiny Forests (met een focus op de gemeente Almere) en beach clean-ups. Beide zijn initiatieven waarbij burgers sterk betrokken zijn, en die naast het realiseren van de activiteit zelf een hoger doel nastreven. Er zijn veel overeenkomsten, maar zeker ook veel verschillen in de manier waarop ze hun uiteindelijke doel willen bereiken. In dit hoofdstuk worden beide casussen naast elkaar gelegd en wordt de bruikbaarheid van de Theory of Change voor burgerinitiatieven getoetst. Verder wordt aandacht besteed aan opschaling van burgerbetrokkenheid en handelingsperspectieven.

Voordat we de casussen gaan vergelijken, willen we enkele kanttekeningen plaatsen. De meeste organisaties – de uitzondering is IVN – hebben geen bewuste Theory of Change. Wij hebben die voor hen gereconstrueerd. In een workshop (zie Hoofdstuk 2) heeft de toetsing ervan plaatsgevonden.

6.1 Welke visies op verandering hebben de organisaties?

De resultaten van onze studies naar beach clean-ups en Tiny Forests geven twee voorbeelden van burgers die samen met ngo's streven naar substantiële transformaties die het lokale niveau overstijgen. Dat is interessant, omdat diverse studies suggereren dat veel burgerinitiatieven vooral gericht zijn op lokale resultaten, zonder het doel grootschalige transitie te bewerkstelligen (Mattijssen et al., 2018). Met name in de internationale literatuur zijn daarnaast veel kritische beschouwingen dat burgerbetrokkenheid rondom biodiversiteit of klimaat het gevaar in zich draagt slechts de bestaande status quo te bevestigen in plaats van bij te dragen aan structurele transitie in de samenleving (Aiken 2017).

Met behulp van het concept Theory of Change (ToC) hebben we in deze studie de visie op verandering en de strategie om die veranderingen te bewerkstelligen, onderzocht. De eerste onderzoeksvraag ging daarover: *Welke Theory of Change hebben burgerinitiatieven en ngo's over hun bijdrage aan een transitie naar een natuurinclusieve samenleving?* Onze studie laat zien dat, alhoewel ze deze term zelf niet gebruiken, burgers en organisaties in beide casussen hebben nagedacht over doelen en strategieën, en daarmee een duidelijke Theory of Change hebben. Betrokken ngo's in beide casussen hebben duidelijke doelen voor ogen: geen plastic meer in het milieu en het bevorderen van natuur-betrokkenheid en sociale cohesie. Om deze doelen te realiseren, hebben ze bijpassende strategieën ontwikkeld. Beide casussen zijn gefocust op natuur en milieu en hoe burgers daarbij een rol kunnen spelen, maar doen dat met een andere Theory of Change.

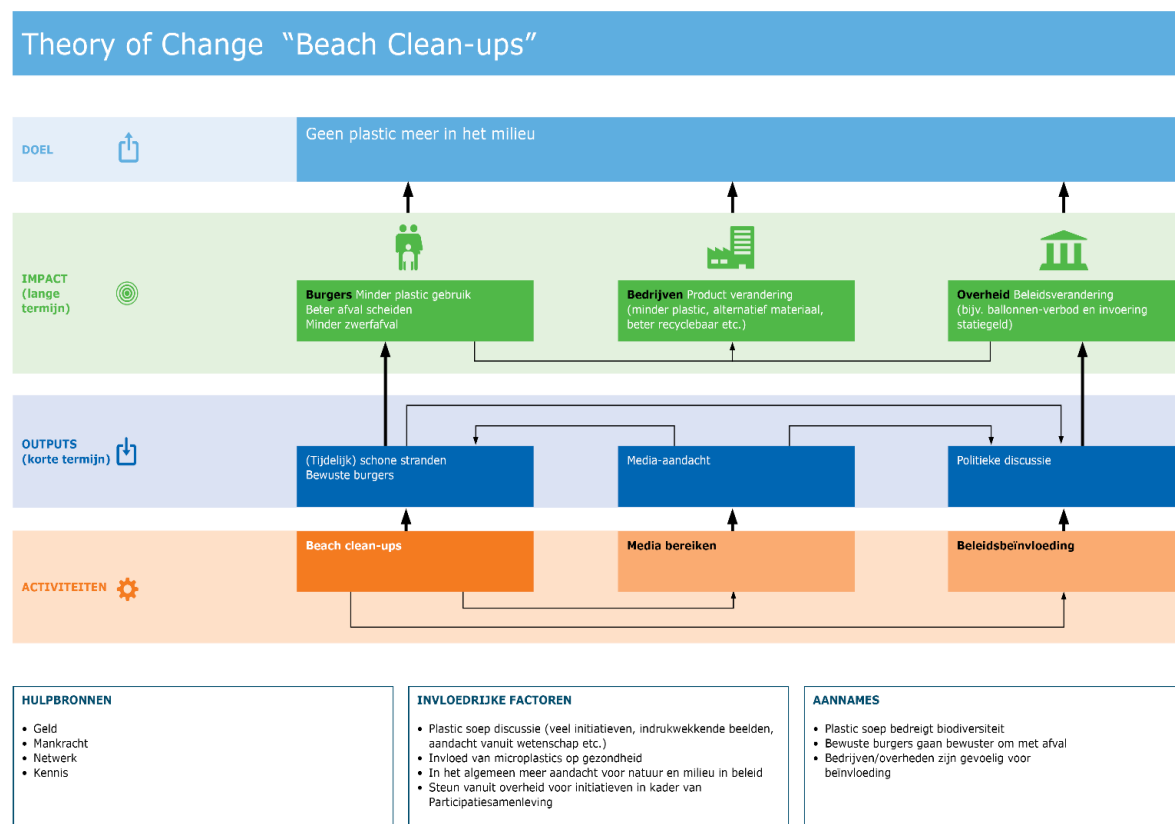
6.1.1 Beach clean-ups

Bij de beach clean-ups (Figuur 12) is bewustwording voor veel organisaties vooral een middel om een groter doel te bewerkstelligen. De clean-ups bestaan uit veel verschillende initiatieven, waarbij de Theory of Change (ToC's) onderling ook verschillen. Daarbij is er veel sprake van *scaling-out*, waarbij na de ontwikkeling van het concept, het idee van de beach clean-up zich de afgelopen jaren als een olievlek over Nederland (en buitenland) heeft verspreid. Alle beach clean-up-initiatieven zijn uiteindelijk gericht op het verminderen van (plastic) afval in het milieu, maar de manier waarop dit bereikt moet worden, verschilt per initiatief. Sommige initiatieven richten zich vooral op het vergroten van bewustzijn onder burgers, zodat deze anders met (plastic) afval omgaan. Andere initiatieven richten zich vooral op het ontwikkelen van maatschappelijke en politieke aandacht voor de plasticsoep, via de media of via op de politiek gerichte acties. De vrijwilligers van SDN die helpen bij de *Boskalis Beach Clean-up Tour*, zien de tour vooral als een manier om mensen bewustzijn bij te brengen.

Vooral de grotere beach clean-up-organisaties zijn sterk gefocust op transitie, het teweegbrengen van verandering in het gehele systeem van productie, gebruik en hergebruik van plastics. Het gaat

daarbij om een – geleidelijke – aanpassing van het systeem, waarbij plastic op een andere manier geproduceerd en gebruikt gaat worden. ‘Het systeem’ dat veranderd moet worden, is in deze casus vooral het overheidsbeleid, zowel op lokaal als (inter)nationaal niveau. Clean-up-initiatieven organiseren (lokale) activiteiten met burgers, waarbij er de verwachting is dat de burgers door deelname bewuster worden van de ernst van plastic vervuiling. Maar veel belangrijker in hun ToC is de strategische inzet van media-aandacht en politieke contacten. Door media-aandacht proberen diverse actoren druk uit te oefenen op overheden om het systeem van plastic verpakkingen te veranderen, bijvoorbeeld om statiegeldsystemen te verplichten. De korte-termijn-output wordt strategisch ingezet om lange-termijn-impacts te verkrijgen, zoals minder plastic verbruik bij burgers, productverandering bij bedrijven en – vooral – beleidsverandering bij overheden.

De beach clean-ups en aanverwante activiteiten kennen ook duidelijke successen. Veel gemeenten in Nederland hebben ondertussen een verbod ingesteld om ballonnen op te laten. En recentelijk is een grote wens van de beweging werkelijkheid geworden: het invoeren van statiegeld op kleine drankflesjes.

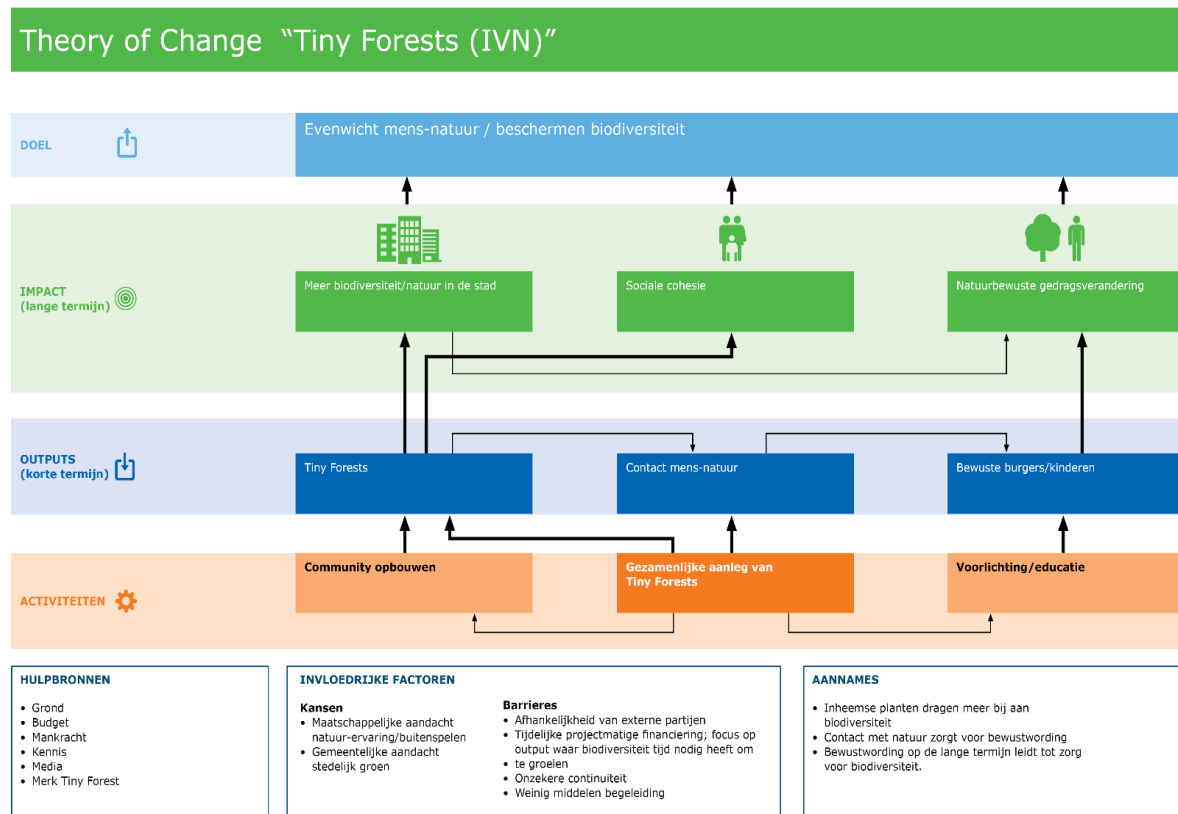
Figuur 12 Samenvatting overkoepelende ToC beach clean-up-initiatieven.

6.1.2 Tiny Forests

Een belangrijk doel van Tiny Forests is om de natuur dichterbij mensen te brengen en de mensen meer bij de natuur te betrekken. Daarnaast gaat het om het bevorderen van biodiversiteit in de stad, het ontwikkelen van de lokale saamhorigheid (community) en het ontwikkelen van natuurbewust gedrag.

Door het ontwikkelen van Tiny Forests wordt vooral gestreefd naar een *verbreding* van bestaande mogelijkheden van natuurervaringen door samen met de lokale scholen en buurtbewoners kleine bosjes aan te planten in de stad. Het aanplanten van bomen en het inzetten van vrijwilligers bij

natuurbeheer is niets nieuws; alleen de manier waarop Tiny Forests werkt, is wel nieuw. Het doel is dan ook niet een alternatief zijn voor huidig natuurbeheer, maar het stimuleren van betrokkenheid bij natuur in steden door mensen eigenaarschap te geven over een klein bosje in de buurt. Met betrekking tot de transitie die Tiny Forest nastreeft, is men gefocust op *scaling-out*: het verbreden en vermeerderen van bestaande initiatieven die gericht zijn op de mens-natuurrelatie, specifiek in de stedelijke omgeving. De uiteindelijke transitie die wordt nagestreefd, richt zich op het vergroten van de bewustwording. Daarbij wordt een olievlekwerking nagestreefd. Door steeds meer Tiny Forests in steeds meer steden op te richten, kan een beweging worden opgebouwd waarbinnen natuurbewustzijn wordt vergroot. Bij Tiny Forests wordt dus vooral naar een transitie in bewustwording gestreefd en daarbij ook (zij het in mindere mate) naar een transitie van de fysieke leefomgeving door meer groen in de stad te realiseren (Figuur 12).

Figuur 13 Samenvatting van ToC Tiny Forests.

Dit alles leidt volgens IVN tot het verbeteren van het evenwicht tussen mens en natuur. De burgers die betrokken zijn bij de Tiny Forests zijn echter veelal meer gefocust op kortetermijndoelen, zoals het ontwikkelen van een mooi park, het hebben van een leuke buurt en het betrekken van kinderen bij de omgeving. Niet alle burgers koppelen Tiny Forests dan ook aan biodiversiteit of maatschappelijke verandering.

Ook merken we op dat verschillend aangekeken wordt tegen het feit dat een Tiny Forest een handelsmerk is, met duidelijke randvoorwaarden. Dit bleek in de workshop met de ngo's. Waar de onderzoekers op basis van de interviews dit zien als mogelijke barrière voor deelname, zien medewerkers van IVN dit juist als een duidelijk kader en daarmee als een positief feit. Daarom is in de ToC het merk Tiny Forest® als hulpbron aangemerkt, in overeenstemming met de visie van IVN.

6.1.3 ToC's van Beach clean-ups en Tiny forests vergeleken

Concluderend stellen we dat Ngo's in beide casussen een duidelijke Theory of Change (ToC) hebben. Bij de beach clean-ups is de ToC explicieter en complexer dan bij de Tiny Forest, en ook veel explicieter gericht op transitie; het gaat dan vooral een transitie in de productie en gebruik van plastics en het beleid dat gericht is om het gebruik te verminderen. Beach clean-ups zijn daarom meer dan Tiny Forests, naast *scaling-out*, ook gericht op *scaling-up* van hun werkzaamheden. Daarbij gaat het vooral om een transitie in governance, met daarnaast een transitie in bewustwording, vooral bij de kleinere burgerinitiatieven. Bij Tiny Forests gaat het meer om een transitie in bewustwording.

Er zijn verschillen in ambitieniveau in beide netwerken. Beide starten ze met een activiteit die gericht is op de fysieke leefomgeving, het aanplanten van kleine bosjes en het opruimen van afval. In beide gevallen leidt dit volgens de organisaties tot verhoogd bewustzijn over natuur en milieu. Bij Tiny Forests is dit verhoogde bewustzijn echter het doel, met als 'hoger' doel dat bewuste mensen beter voor de natuur zorgen, en de natuur er fysiek op vooruitgaat. Bij de clean-ups is het bewustzijn meestal geen doel op zich, maar een tussenstap naar transities op beleidsniveau. Deze verandering op beleidsniveau moet uiteindelijk leiden tot een fysieke leefomgeving zonder zwerfafval. Opvallend is dat de focus van incidentele vrijwilligers meer lijkt te liggen bij de directe resultaten – een mooi bosje in de wijk of minder afval op het strand –, terwijl de meer grootschalige burgerinitiatieven en ngo's meer nadruk leggen op de langetermijndoelen. Omdat kortetermijn- en langetermijndoelen elkaar versterken, of in ieder geval elkaar niet in de weg zitten, ontstaan hier geen spanningen tussen organisaties.

Beide Theories of Change hebben een sterke sociale component. Het 'samen iets doen' is een belangrijke component in hun visie om burgers te enthousiasmeren. Ze willen ook allebei een soort community-gevoel creëren om vrijwilligers en burgers enthousiast te maken en te houden. Bij Tiny Forest zou zo'n community ook bij moeten dragen aan een bredere 'groene' community van natuur betrokken burgers. Opvallend daarbij is dat de Tiny Forests door IVN gepositioneerd zijn als een handelsmerk; een Tiny Forest moet aan allerlei regels voldoen. Het handelsmerk dient ter bescherming van de filosofie achter Tiny Forests en het achterliggende doel van het verbeteren van de biodiversiteit. Een vraag is of een dergelijke opzet bijdraagt aan het bouwen van een brede community. Uit onze interviews blijken sommige groepen juist af te haken door deze vaststaande criteria voor een Tiny Forest, en een alternatief 'bosje' maken dat dus geen Tiny Forest mag heten. Bij de beach clean-ups is de rol van de burgers veel flexibeler en vaak van een meer tijdelijke aard. Iedereen kan meedoen, er zit een 'leuke- dag'-element in. Een groot verschil met de beach clean-ups en Tiny Forests is dat voor een Tiny Forest grond nodig is, veelal van een gemeente. Daarnaast is er materiaal nodig: jonge struiken en bomen, een hekje etc. Voor een beach clean-up is bijzonder weinig nodig. Iedereen kan ermee aan de slag gaan. Een ander verschil tussen beide Theories of Change is dat bij de beach clean-ups media-aandacht een belangrijke output is, zowel richting politiek als richting burgers. Bij Tiny Forests speelt media geen noemenswaardige rol in de ToC.

Binnen beide cases is opschaling en het bijdragen aan maatschappelijke transitie een belangrijk einddoel. Beide cases laten een enorme verbreding van de activiteiten en een grote toename in aantallen betrokken burgers en organisaties zien. Mede door het succes en de vele media-aandacht voor de beach clean-ups hebben betrokken burgers overal in het land burgerinitiatieven opgericht om een bijdrage te leveren. De meeste van deze initiatieven zijn zelfstandig, maar er vindt ook veel uitwisseling en samenwerking plaats. Er is dus duidelijk sprake van *scaling-out*: het toepassen van de ontwikkelde methode (gezamenlijke opruimacties) op steeds meer plekken, in combinatie met een grote groei in aantal betrokken burgers en organisaties. Ook IVN heeft zeer succesvol haar werkwijze rondom Tiny Forest opgeschaald. Dankzij een grote subsidie zijn zij in korte tijd in staat gebleken in het gehele land een groot aantal Tiny Forests te realiseren met lokale burgers, scholen en andere organisaties.

De effecten op de institutionele context van het gebruik van plastic en van stedelijk natuurbeheer is moeilijker vast te stellen. Toch zijn er met name bij de clean-ups wel aanwijzingen dat zij bij kunnen dragen aan transitie. Het bewijs hiervoor is echter voornamelijk anekdotisch: het succes van de clean-ups en aanverwante aandacht voor plasticsoep lijkt de druk op bedrijfsleven en overheden te

vergroten om het probleem aan te pakken. Het concreetst is dit te zien bij plastic ballonnen, waar sinds de aandacht hiervoor vanuit burgers en ngo's steeds meer gemeenten een verbod op het oplaten van ballonnen lijken in te voeren. Bij de Tiny Forest lijkt nog nauwelijks sprake van een bijdrage aan transitie. Weliswaar worden veel Tiny Forests geplant, maar dit lijkt nog geen groot effect te hebben op bijvoorbeeld het gemeentelijk beleid rondom stedelijke natuur. Wel is het aantal financiers de laatste tijd verbreed, hetgeen als een eerste stap naar transitie kan worden gezien.

6.2 Het belang van een sterk netwerk

De tweede (concrete) onderzoeksvraag – Welke rol speelt het netwerk van betrokken burgers en institutionele actoren (ngo's, overheden, financiers) in het realiseren van deze transitie? – heeft betrekking op het belang van het netwerk voor het realiseren van transitie waar binnen de ToC naar gestreefd wordt. In het streven naar transitie blijken de netwerken van burgers, ngo's overheden en bedrijven van cruciaal belang. Omvang en structuur van het netwerk van Tiny Forests en de clean-ups verschillen echter sterk. Bij Tiny Forests is IVN de centrale organisatie. Rondom elk Tiny Forest ontstaat een klein lokaal netwerk, met naast IVN en de initiatief-nemende burgers, de gemeente, scholen of buitenschoolse opvang en hoveniers. In de bestudeerde casus bouwt dit vaak voort op een reeds langer bestaand netwerk van burgers die samen met de gemeente streven naar vergroening van buurten in de stad. IVN kijkt ook specifiek naar de aanwezigheid van dergelijke structuren bij het selecteren van geschikte Tiny Forests. De gemeente ondersteunt de Tiny Forests, o.a. door het beschikbaar stellen van grond, en er is over het algemeen een goede relatie tussen de verschillende partijen. Tot slot is Wageningen Universiteit betrokken bij het meten van biodiversiteit in de Tiny Forests.

De gemeente is de belangrijkste partner voor de burgers, omdat zij veel hulpbronnen ter beschikking stellen, zoals grond, kennis en materialen. De relatie tussen de burgers en IVN is kortstondiger en minder sterk, omdat IVN vooral betrokken is aan het begin van het proces. Daarnaast blijkt uit onze studie dat er verschillende ideeën bestaan bij IVN en sommige burgers over het doel en de invulling van Tiny Forests. Het IVN is hierbij strenger in de leer dan veel betrokken burgers. Toch lijken de meeste burgers tevreden over hun Tiny Forest. Een kwetsbaar punt in het netwerk van Tiny Forests is wel de financiering. De financiering wordt grotendeels verzorgd door de Postcode Loterij, waar het project sterk van afhankelijk is. Deze financiering loopt maar voor vier jaar, dus de vraag is of het huidige netwerk van burgers, gemeenten en scholen sterk genoeg is om het straks zonder IVN vol te houden. Voor het bereiken van de doelen van IVN is het namelijk van belang dat deze bosjes voor langere tijd blijven bestaan, om zo natuurwaarde te ontwikkelen en mensen bij de natuur te blijven betrekken.

Het netwerk van de clean-ups is veel complexer, er is niet één centrale organisatie, maar er zijn meerdere initiatieven naast elkaar. Zo werkt SDN samen met IVN en PSF aan het Schone Rivieren-project, maar werken lokale IVN-afdelingen ook mee aan clean-ups zoals van de Grondstofjutters. De verschillende initiatieven en organisaties hebben hun eigen focus en expertise en lijken daardoor te profiteren van het complexe, maar zeer verbonden netwerk. Er is hierbij ook een duidelijke afstemming van rollen. Alhoewel ze meerdere financieringsbronnen hebben, zijn ook in dit netwerk de grote organisaties sterk afhankelijk van de Postcode Loterij. Het netwerk blijkt essentieel voor o.a. het delen van kennis, mankracht en fondsen. Hierbij lijkt het een strategisch voordeel dat het einddoel van de clean-ups via verschillende strategieën (zoals media en lobbyen) en op schaalniveaus (gemeenten en ministeries) wordt aangepakt. Zo richten de Grondstofjutters, Coastbusters en Strandpaviljoen the Shore zich vooral op lokale veranderingen en politiek, terwijl PSF en SDN zich op landelijke en Europese politiek richten. Ook zijn er nauwe contacten met de wetenschap, zoals Wageningen Universiteit. Op deze manier wordt er tegelijkertijd op verschillende fronten aan een oplossing voor hetzelfde probleem gewerkt.

Netwerken zijn belangrijk voor het bereiken van de strategische doelen in beide casussen. Via netwerken kunnen initiatieven zich ook verspreiden over het land, iets wat vaak scaling-out wordt genoemd (Van Doren et al., 2016). Een inspirerend verhaal of concept is daarbij essentieel. Zowel het Tiny Forest als de clean-ups zijn sterke en inspirerende concepten, met een herkenbare naam en een

internationaal karakter. Beide concepten genereren veel enthousiasme en energie bij burgers, en soms bij overheden en bedrijven. Een belangrijk verschil is echter dat het Tiny Forest-concept strak gedefinieerd is en beschermd wordt door het IVN als geregistreerd handelsmerk, terwijl een clean-up een concept is dat door iedereen, individueel of in groepsverband, geïnitieerd en uitgevoerd kan worden. Alhoewel bij beide concepten duidelijk sprake is van scaling-out van het concept naar andere plaatsen en zelfs landen, lijkt de olievlekwerking bij de beach clean-ups groter en spontaner. De flexibiliteit in het concept beach clean-up kan verklaren waarom er in Nederland zoveel verschillende clean-ups plaatsvinden, zowel op lokaal als nationaal niveau.

De complexiteit van het netwerk bij de clean-up-activiteiten leidt tot een grotere 'schokbestendigheid' van het netwerk.

Het netwerk is ook belangrijk voor de financiering van zowel de clean-up-initiatieven als voor de Tiny Forests. Financiering komt veelal van meerdere partijen, inclusief het bedrijfsleven, en elke organisatie heeft weer zijn eigen bronnen. Soms nationaal, soms lokaal. Omdat zeker de grote Boskalis Beach Clean-up Tour veel media-aandacht trekt, lijkt sponsoring ook voor de langere termijn een aantrekkelijke propositie. Hierbij blijft het voor de organisatie(s) wel belangrijk om steeds goed de afweging te kunnen maken of bereidheid van financiering of sponsoring door het bedrijfsleven past binnen de doelstellingen van de clean-up.

6.3 Bruikbaarheid van ToC

In dit onderzoek hebben wij de strategieën achter Tiny Forests en beach clean-ups geanalyseerd als een Theory of Change. Theories of Change worden veelvuldig gebruikt in de opzet en bij monitoring van ontwikkelingsprojecten en bij organisaties waarvan het organisatiemodel zich richt op veranderingsstrategieën (zoals Forest Stewardship Council of Marine Stewardship Council) en beschrijven dan de doelen, middelen, hulpbronnen en afhankelijkheden om te komen tot het gewenste doel. ToC wordt vaak ook gebruikt als evaluatiemethode (Morra Imas & Rist, 2009; Maru et al., 2018; Rolfe, 2018).

In dit project hebben wij de Theory of Change echter op een andere manier benut. Niet als evaluatie, maar als manier om de strategie en afhankelijkheden van burgerinitiatieven te bestuderen en hierop samen met stakeholders te reflecteren. Het gebruiken van het concept Theory of Change om naar burgerinitiatieven en samenwerkingen met ngo's te bestuderen, is voor zover wij weten een nieuwe toepassing. De meeste organisaties binnen onze casussen hebben geen bewuste Theory of Change. Wij hebben die voor hen gereconstrueerd. In een workshop met de organisaties hebben we deze reconstructie allereerst getoetst en daarna gebruikt om discussie te stimuleren over strategie, hulpbronnen en netwerken.

Uit de toetsing van de gereconstrueerde ToC's voor de beach cleanups (Figuur 12) en Tiny Forests (Figuur 13) bleek dat de ngo's zich hierin herkenden. Deze toetsing heeft daarom niet geleid tot grote veranderingen, maar tot kleine nuanceringen in formulering. Hiermee werd onze analyse over de veranderingsstrategieën die de ngo's in de casussen hanteren, bevestigd. Omdat wij voor de beach clean-ups een overkoepelende ToC hebben gereconstrueerd, kan deze voor individuele organisaties iets verschillen. Dit is vooral het geval voor SDN die zich herkenden in de overkoepelende Theory of Change, maar wel aangeven dat voor hen ook 'naamsbekendheid' en 'kennis' belangrijke outputs van de ToC zijn. Naamsbekendheid verhoogt de kansen op financiering van alle SDN-projecten. Kennis draagt bij aan gefundeerde beleidsbeïnvloeding. Voor IVN kwam naar voren dat zij recentelijk een ToC hebben laten ontwikkelen. Deze is echter veel uitgebreider en complexer. IVN vindt de door ons ontwikkelde ToC, juist vanwege zijn eenvoud, nuttig.

Een deel van de bestudeerde organisaties heeft zijn veranderingsstrategieën niet (volledig) expliciet gemaakt in een ToC; hun ToC is daarmee impliciet. De meeste organisaties lijken hun veranderingsstrategieën ook niet te evalueren (bijv. aannames die ze doen over hoe het zou moeten werken). Wanneer organisaties die sterk afhankelijk zijn van de inzet van burgers of burgerinitiatieven zelf een duidelijke Theory of Change (laten) opstellen en deze regelmatig evalueren en (indien) nodig

bijstellen, vergroot dit de kans op een succesvolle bijdrage aan een gewenste ontwikkelingsrichting. ToC geeft daarmee belangrijke, praktische handvatten voor effectieve burgerinitiatieven gericht op een natuurinclusieve samenleving.

Belangrijk voor veranderingsstrategieën op basis van burgerbetrokkenheid is de factor tijd. In de door ons beschreven processen is tijd een belangrijke variabele, maar dit wordt niet altijd als zodanig benoemd. De afgelopen jaren is in Nederland de gewoonte ontstaan om financiering te geven in de vorm van kortlopende projectfinanciering. Overheden willen vooral pilots of innovatieve activiteiten financieren, en ook goede doelen en sponsorcontracten werken vaak met een beperkte tijdsspanne. Hiermee komt druk te staan op de uitvoering van activiteiten. Dit terwijl het realiseren van doelstellingen – zeker op het gebied van een meer natuurinclusieve samenleving – en het evalueren of een ToC werkt, juist tijd nodig heeft.

In onze casussen is de factor tijd vooral belangrijk bij de Tiny Forests. De aanplant bestaat uit kleine, jonge boompjes en struikjes. Het kost langere tijd om te zien wat dit oplevert aan biodiversiteit (in de orde van tientallen jaren). De Postcode Loterij-financiering voor de *scaling-out* van Tiny Forests loopt echter maar voor een periode voor vier jaar. Dit betekent dat er een spanningsveld zit tussen het goed kunnen aantonen van resultaten rond de ontwikkeling van biodiversiteit en de financiering, en mogelijk ook het verkrijgen van vervolgfianciering op het moment dat realisatie van de doelstellingen onvoldoende kan worden aangetoond. Ook op andere aspecten loopt tijd niet synchroon voor de verschillende actoren. De strategie van IVN loopt over decennia, terwijl er binnen de organisatie, ook voor Tiny Forests, gewerkt wordt op projectbasis. Dit bemoeilijkt de tussentijdse evaluatie van het project – binnen de vier jaar dat er financiering is –, omdat IVN de prioriteit legt bij het realiseren van zo veel mogelijk bosjes binnen die vier jaar. Daarnaast lijkt er ook een mismatch in tijdshorizon tussen de vrijwilligers en het concept Tiny Forests. Vrijwilligers hebben vaak niet zo'n lange tijdsspanne. Zij vinden een Tiny Forest in de buurt leuk, maar hebben geen visie of strategie voor de langere termijn. Dit kan een risico vormen voor de continuïteit van de Tiny Forests.

Een andere factor die het soms lastig maakt om de Theory of Change te gebruiken, is dat het uitgaat van één duidelijk verhaal in plaats van verschillende verhalen naast elkaar. De werkelijkheid is complexer en verschillende actoren binnen een initiatief hebben verschillende verhalen. Zo kan het perspectief van een burger wezenlijk anders zijn dan dat van de organisatie die aan het roer staat, maar die wel (deels) afhankelijk is van diezelfde burger. Wanneer deze verhalen duidelijk uit elkaar lopen, kan dit gevolgen hebben voor de effectiviteit van de ToC van de organisatie. Om die reden blijft het dus belangrijk om regelmatig te reflecteren op doelen, inzet van middelen en activiteiten. Juist daar ligt ook de kracht van het opstellen van een simpele ToC met een duidelijk verhaal. Het (re)construeren van een ToC vraagt namelijk om het krijgen van verschillende verhalen van betrokkenen. Hierin worden gemeenschappelijke delers en afwijkende perspectieven die een risico kunnen vormen voor het behalen van het gewenste doel helder, en kan hierop worden ingespeeld.

6.4 Handelingsperspectief

Op basis van alle in dit onderzoek opgedane kennis over beide casussen, willen we enkele ideeën formuleren voor de vervolgstap naar een concreet handelingsperspectief. Dit handelingsperspectief kunnen we bekijken vanuit drie verschillende invalshoeken: (1) handelingsperspectief voor organisaties, (2) voor overheden en (3) voor WUR.

6.4.1 Handelingsperspectief voor organisaties

Tijdens de workshop met de verschillende organisaties die in het kader van dit onderzoek heeft plaatsgevonden, kwam regelmatig de vraag naar voren: 'Hoe meet je impact?' De organisaties hebben een duidelijk doel voor ogen en een strategie om dat doel te bereiken, maar werkt dat ook? Het inschatten van de impact/effectiviteit van hun strategie zou zeer waardevolle informatie zijn voor een organisatie om meer inzicht te krijgen in wat wel en wat niet werkt. De Theory of Change kan hierbij een goed hulpmiddel zijn als reflexief instrument. Het checken van aannames maakt hier ook deel van uit. Door terug te kijken, te evalueren en hiervan te leren kan de strategie worden aangescherpt. IVN

heeft aangegeven al op deze manier te werk te gaan en van de ervaringen uit het verleden te leren. Ze maken hier ook gebruik van hun eigen gedetailleerde ToC.

Andere zinvolle zaken om in kaart te brengen, zijn het onderzoeken hoe je een hechte gemeenschap creëert ('de groene beweging' van IVN) en hoe je continuïteit van een initiatief kunt bewerkstelligen, ook wanneer de organisatie op een bepaald moment niet meer direct betrokken is.

Wanneer een organisatie de effectiviteit van de strategie kan inschatten, is het een logische vervolgstap om te onderzoeken hoe ze het initiatief verder kunnen laten groeien en daarmee dus meer impact bereiken. IVN denkt bijvoorbeeld na over hoe het bedrijfsleven een grotere rol kan krijgen in het Tiny Forest-concept. Momenteel zijn bedrijven nauwelijks betrokken (alleen hoveniers), maar een idee is om bijvoorbeeld grond van bedrijven te gaan gebruiken als land voor een Tiny Forest. Bij de beach clean-ups heeft het bedrijfsleven juist wel een belangrijke rol. Tijdens de workshop werden hier al wat ideeën over uitgewisseld, en dit was zeker een aanknopingspunt voor een vervolgesprek. In meer algemene zin kan het erg nuttig zijn om te onderzoeken welke strategieën andere organisaties of initiatieven toepassen en hiervan te leren. SDN werkt bijvoorbeeld met een *event*-benadering (de *Boskalis Beach Clean-up Tour*), een insteek die IVN wellicht ook zou kunnen toepassen voor bepaalde activiteiten.

Een ander idee is het ontwikkelen van aanvullende strategieën door breder te kijken naar oplossingen. SDN denkt bijvoorbeeld na over een explicietere benadering van Kamerleden en CEO's om het beleid meer direct proberen te beïnvloeden in plaats van via indirecte routes. Ook hier kan het dus zinvol zijn om de aanpak van andere organisaties te onderzoeken en hiervan te leren.

Een sterk netwerk blijkt cruciaal voor het succes van een organisatie. Allereerst denken we hier aan contacten met organisaties die een vergelijkbaar doel nastreven. Hier zit natuurlijk een spanningsveld. Iedere organisatie heeft zijn eigen aanpak, en dat is ook prima. Echter door betere afstemming onderling, kan uiteindelijk gezamenlijk meer impact bereikt worden. Qua netwerk kan ook breder gekeken worden naar ander type organisaties en bedrijven. Bij de beach clean-ups spelen bijvoorbeeld de strandpaviljoenen een nuttige, aanvullende rol. Zij motiveren burgers om deel te nemen door het aanbieden van een gratis kopje koffie als dank voor het juttten. De eerdergenoemde wens van IVN voor meer betrokkenheid vanuit het bedrijfsleven bij Tiny Forests is hier ook een voorbeeld van.

Een algemene kanttekening bij het handelingsperspectief voor organisaties is dat het een significante tijdsinvestering vraagt binnen de eigen – vaak kleine – organisatie. Er moeten keuzes gemaakt worden wat wel en niet gedaan kan worden. Dit is bij veel organisaties een uitdaging.

6.4.2 Handelingsperspectief voor overheden

De overheid kan door samen te werken met ngo's zaken in gang te zetten die de doelstellingen van de overheid ondersteunen. Een structurele financiële bijdrage in plaats van een eenmalige is belangrijk voor de continuïteit van een initiatief; momenteel zijn organisaties vaak afhankelijk van eenmalige bijdragen. Bij Tiny Forests zijn lokale overheden al goed aangehaakt (denk bijvoorbeeld aan beschikbaar stellen van grond, verzorgen van het onderhoud of het gebruik van maai-apparatuur) en dit draagt bij aan de continuïteit. Bij beach clean-ups zijn gemeenten ook deels aangehaakt, maar dit loopt niet altijd even structureel. Het gaat hier bijvoorbeeld om de toestemming voor bepaalde evenementen, een wethouder die optreedt als ambassadeur etc. Voor de beach clean-ups is de nationale overheid een relevantere partij. Bij Tiny Forests is dat veel minder het geval en ligt de focus meer op lokale overheden.

6.4.3 Handelingsperspectief voor WUR

WUR heeft een brede combinatie van expertises beschikbaar: sociale, economische, omgevings- en technische kennis is allemaal aanwezig. Daarmee zijn verschillende rollen voor WUR denkbaar om organisaties die samenwerken met burgers en burgerinitiatieven verder te helpen met hun inspanningen voor een meer natuurinclusieve samenleving.

WUR kan o.a. helpen om impact en strategieën te evalueren, bijvoorbeeld met behulp van een reflexieve benadering van de ToC. Een voorbeeld van een interessante onderzoeksvraag kan zijn hoe de natuureducatie voor kinderen bijdraagt aan de 'groene beweging'. Toetsen van aannames is ook een potentiële rol voor WUR. Bijvoorbeeld om te onderzoeken wat een Tiny Forest doet voor een buurt.

Een andere invalshoek is de meer technische. WUR kan bepaalde specifieke technische domeinkennis leveren, bijvoorbeeld over eigenschappen van plastics, en daarmee bijdragen om burgerinitiatieven verder te helpen. Ook kan WUR advies geven over governance-uitdagingen en hiermee de samenwerking tussen overheden, burgers en bedrijfsleven verbeteren.

Volgend jaar zal een aantal van deze ideeën binnen dit project in meer detail worden uitgewerkt. In samenspraak met de organisaties die betrokken zijn bij onze casussen zal bekeken worden wat mogelijk is en waar het meest behoefte aan is.

7 Conclusies

In een eerder onderzoek (Buijs et al., 2019) hebben we gekeken naar kritische factoren voor burgerinitiatieven om transitie(s) te bewerkstelligen. Deze kritische factoren zijn onder andere gemotiveerde burgers, burgers die daadwerkelijk in actie komen en goede strategieën om resultaat te boeken op lokale schaal. De laatste stap, van lokaal resultaat naar maatschappij-brede transitie, is echter lastiger. En juist deze stap maakt het verschil tussen een leuk en lokaal waardevol burgerinitiatief, zoals een kleine buurttuin, en een initiatief dat een bijdrage levert aan grootschalige maatschappelijke verandering. Maatschappelijke verandering wordt bereikt door 'verbreding', 'aanpassing', 'omvorming' of zelfs 'vervanging' van het huidige, onvoldoende duurzame regime.

In deze studie hebben we het concept Theory of Change (ToC) gebruikt om te onderzoeken welke doelen, middelen en strategieën IVN, SDN en andere organisaties gebruiken om grootschalige maatschappelijke verandering te bewerkstelligen. ToC wordt normaliter vooral gebruikt om ontwikkelingsprojecten en veranderstrategieën van organisaties te evalueren. In dit onderzoek hebben wij de ToC toegepast op twee bottom-up-duurzaamheidsinitiatieven in Nederland: beach clean-up-initiatieven en Tiny Forests. De organisaties in beide casussen hebben een duidelijke, maar grotendeels impliciete Theory of Change, waarbij opschaling en het bijdragen aan maatschappelijke transitie een belangrijk einddoel is. Bij de beach clean-ups is de ToC explicieter en complexer dan bij de Tiny Forests, en ook veel explicieter gericht op grootschalige maatschappelijke transitie. Beide Theories of Change delen hun sterke sociale component, waarbij het 'samen iets doen' een belangrijk element is om burgers te enthousiasmeren. Bij de Tiny Forests is het versterken van sociale cohesie door samen in de natuur te werken tevens een expliciet nevendoel. In een gemeenschappelijke workshop zijn de door dit onderzoek expliciet gemaakte Theories of Change gebruikt om de betrokken ngo's te helpen reflecteren en interne discussie te stimuleren hoe een optimale inzet van strategie, hulpbronnen en netwerken bijdraagt aan maatschappelijke impact.

Voor zover wij weten, is dit de eerste keer dat Theory of Change in onderzoek naar de strategieën van burgerinitiatieven gebruikt is. We concluderen dat het gebruik van een zogenaamde Theory of Change burgers en maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven kan helpen hun strategie expliciet te maken. Het (re)construeren van een ToC biedt handvaten om intern, of in het geval van coördinerende organisaties zoals IVN, te reflecteren op hun veranderingsstrategie (inclusief aannames, inzet van middelen en activiteiten) en deze aan te scherpen om zo impact te vergroten.

Op basis van alle in dit onderzoek opgedane kennis over beide casussen, worden ideeën geformuleerd voor een concreet handelingsperspectief voor organisaties, voor overheden en voor WUR. Dit zal in 2021 een vervolg krijgen.

Literatuur

- Admiraal, J.F., Van Den Born, R.J.G., Beringer, A., Bonaiuto, F., Cicero, L., Hiedanpää, J., Knights, P., Knippenberg, L.W.J., Molinario, E., Musters, C.J.M., Naukkarinen, O., Polajnar, K. Popa, F. Smrekar, A. Soininen, T., Porrás-Gomez, C., Soethe, N., Vivero-Pol, J.L. and W.T. De Groot. 2017. Motivations for committed nature conservation action in Europe. *Environmental Conservation*, 44 (2): 148-157. doi:10.1017/s037689291700008x.
- Aiken, G.T. 2017. The politics of community: Togetherness, transition and post-politics. *Environment and Planning, A* 49 (10): 2383-2401. doi:10.1177/0308518x17724443.
- Arton, A., Leiman, A., Petrokofsky, G., Toonen, H., Neat, F. and C.S. Longo. 2018. *Environmental Evidence*:7-29. doi:10.1186/s13750-018-0143-1
- Bailey, N., and M. Pill. 2011. 'The continuing popularity of the neighbourhood and neighbourhood governance in the transition from the 'big state' to the 'big society' paradigm.' *Environment and Planning C: Government and Policy* 29 (5):927-942.
- Buijs, A., Hansen, R., Van der Jagt, S., Ambrose-Oji, B., Elands, B., Lorange Rall, E., Mattijssen, T., Pauleit, S., Runhaar, H., Stahl Olafsson, A., and M. Steen Møller. 2019. Mosaic governance for urban green infrastructure: Upscaling active citizenship from a local government perspective. *Urban Forestry and Urban Greening*, 40: 53-62. doi:10.1016/j.ufug.2018.06.011.
- Buijs, A.E., Elands, B.H.M., and C.S.A. Van Koppen. 2017. Vijfentwintig jaar burgerbetrokkenheid in het natuurbeleid: analyse van beleidsdiscoursen en publiek draagvlak. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- Buijs, A., Mattijssen, T., Smits, M.J., and R. van Dam. 2019. *Burgers voor natuur: hoe burgers bijdragen aan een transitie naar een natuurinclusieve samenleving*. Wageningen: Wageningen Environmental Research. <https://edepot.wur.nl/511038>.
- CLO. 2018. 'Compendium voor de Leefomgeving.' (geraadpleegd 30 september 2020).
- De Boer, T.A., and F. Langers. 2017. Maatschappelijk draagvlak voor natuurbeleid en betrokkenheid bij natuur in 2017. In WOT technical reports. Wageningen: Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.
- De Wilde, M., M. Hurenkamp, and E. Tonkens. 2014. Flexible relations, frail contacts and failing demands: How community groups and local institutions interact in local governance in the Netherlands. *Urban Studies*, 51 (16): 3365-3382. doi:10.1177/0042098013519832.
- Fontein, R.J., de Boer, T.A., Breman, B.C., Goossen, M.C., Henkens, R.J.H.G., Luttik, J., and S. de Vries. 2009. *Relatie recreatie en natuur - achtergronddocument bij natuurbalans 2009*. Wageningen: WOT Natuur en Milieu.
- Franscesconi, G.N. and R. Rueben. 2014. FairTrade's Theory of Change: an evaluation based on the cooperative life cycle framework and mixed methods. *Journal of Development Effectiveness*, 6: 268283. doi:10.1080/19439342.2014.918164
- Frantzeskaki, N., A. et al. 2016. 'Elucidating the changing roles of civil society in urban sustainability transitions.' *Current Opinion in Environmental Sustainability* 22:41-50.
- Ganzevoort, W., and R.J.G. Van den Born. 2018. *Groene vrijwilligers: Wie zijn ze, wat doen ze en wat drijft hen?* Nijmegen: Institute for Science in Society, Radboud Universiteit.
- Geels, F.W. 2011. The multi-level perspective on sustainability transitions: Responses to seven criticisms. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 1 (1):24-40.
- Geels, F.W. and J. Schot. 2007. Typology of sociotechnical transition pathways. *Research Policy*, 36 (3):399-417.
- Kellogg Foundation. 2004. *Logic Model Development Guide*. Battle Creek, MI: W.K. Kellogg Foundation.
- Leuvenink, A., Oosterhuis, Th., Herman Mostert, R. and K. Verhoorsel. 2012. *Theory of Change thinking applied in MSPs*. Seminar Report. Centre for Development Innovation, Wageningen University and Research.
- Louv, R. 2005. *Last child in the woods: saving our children from nature-deficit disorder*. Chapel Hill, NC: Algonquin Books of Chapel Hill.

-
- Maru, Y.T., Sparrow, A., Butler, J.R.A., Banerjee, O., Ison, R. Hall, A. and P. Carberry. 2018. Towards appropriate mainstreaming of 'Theory of Change' approaches into agricultural research for development: Challenges and opportunities. *Agricultural Systems*, 165: 344-353. DOI:10.1016/j.agsy.2018.04.010
- Mattijssen, T.J.M., Buijs, A.E., Elands, B.H.M., and B. Arts. 2018. 'The green and self in green self-governance: a study of 264 green citizen initiatives. *Journal of Environmental Policy & Planning*, 20 (1): 96 - 113. doi:10.1080/1523908X.2017.1322945.
- Mattijssen, T., Buijs, A. and B. Elands. 2018. The benefits of self-governance for nature conservation: A study on active citizenship in the Netherlands. *Journal for Nature Conservation*, 43: 19-26. doi:10.1016/j.jnc.2018.01.006.
- Ministerie van Economische Zaken. 2014. *Natuurlijk verder. Rijksnatuurvisie 2014*. Den Haag: Ministerie van Economische Zaken.
- Morra Imas, L.G. and R.C. Rist. 2009. *The road to results: Designing and conducting effective development evaluations*. Washington DC: The World Bank.
- Ottburg, F., Lammertsma, D., Bloem, J., Dimmers, W., Jansman, H., and R. Wegman. 2017. *Tiny Forest Zaanstad: citizen science en het bepalen van biodiversiteit in Tiny Forest Zaanstad*. Wageningen: Wageningen Environmental Research. doi:10.18174/442150.
- Pesch, U., Spekkink, W. and J. Quist, 2019. Local sustainability initiatives, innovation and civic engagement in societal experiments. *European Planning Studies*, 27: 300-317. doi:10.1080/09654313.2018.1464549
- Rolfe, S. 2019. Combining Theories of Change and Realist Evaluation in practice: Lessons from a research on evaluation study. *Evaluation*, 25: 294-316. DOI: 10.1177/1356389019835229
- Poppe, K.J., Termeer, C. and M. Slingerland. 2009. *Transitions towards sustainable agriculture and food chains in peri-urban areas*. Edited by K.J. Poppe, C. Termeer and M. Slingerland. Wageningen, the Netherlands: Wageningen Academic Publishers.
- Soga, M., and K. J. Gaston. 2016. Extinction of experience: The loss of human-nature interactions. *Frontiers in Ecology and the Environment* 14 (2): 94-101. doi:10.1002/fee.1225.
- Sørensen, E., and P. Triantafillou. 2009. *The politics of self-governance, The Politics of Self-Governance*. Farnham, England: Ashgate.
- Steins, N.A. and V.M. Edwards, 1999. Collective Action in Common-Pool Resource Management: The Contribution of a Social Constructivist Perspective to Existing Theory. *Society & Natural Resources*, 12: 539-557, doi:10.1080/089419299279434
- Stichting De Noordzee, 2018. *Stichting De Noordzee wordt beneficiënt van de Nationale Postcode Loterij*. www.noordzee.nl/stichting-de-noordzee-wordt-beneficiënt-van-de-nationale-postcode-loterij (geraadpleegd 20 oktober 2020).
- Tamis J. and S. De Koning (2020). *De kust opruimen met de Boskalis Beach Cleanup Tour: Analyse van kenmerken en motivaties van deelnemers (2013-2019)*. Wageningen University & Research rapport C046/20 IJmuiden: Wageningen Marine Research. doi:10.18174/521761
- Van Dam, R., T.J.M. Mattijssen, A.E. Buijs, J. Vader, and J.L.M. Donders. 2016. *De betekenis van groene zelf-governance: analyse van verschillende vormen van dynamiek in de praktijk*. In *Wettelijke Onderzoekstaken Natuur en Milieu*. Wageningen: Wageningen University & research.
- Van Doren, D., P.P.J. Driessen, Hens Runhaar, and M. Giezen. 2016. Clean up low-carbon urban initiatives: towards a better understanding. *Urban Studies*, 55: 175-194.
- Wittmayer, J.M., Backhaus, J., Avelino, F. Pel, B., Strasser, T., and I. Kunze, 2015. *Narratives of change: how social innovation initiatives engage with their transformative ambitions*. TRANSIT working paper Nr. 4, October 2015.
- Wittmayer, J.M., Backhaus, J., Avelino, F. Pel, B., Strasser, T., Kunze, I., and L. Zijderwijk, 2019. *Narratives of change: how social innovation initiatives construct societal transformations*. *Futures*, 112. doi:10.1016/j.futures.2019.06.005

Bijlage 1 Interviewvragen

Onderstaande vragenlijst is gebruikt tijdens interviews met personen, die direct gelieerd zijn aan een organisatie.

VRAGENLIJST

INTRODUCTIE

1. Kun je jezelf voorstellen en jouw rol bij **(naam organisatie)**?
2. Hoe lang ben je al betrokken bij deze organisatie?
3. We richten ons op de aanpak van **plastic zwerfafval/Tiny Forest**. Kun je heel kort vertellen wat jullie organisatie doet op dit gebied?

THEORY OF CHANGE

4. Wat zijn de doelen van jullie initiatief op het gebied van **plastic zwerfafval/Tiny Forest**?
 - a. Probleem
 - b. Welke verandering wil je bereiken
 - c. korte termijn
 - d. lange termijn
5. De volgende vragen gaan over hoe jullie deze doelen willen bereiken.
 - a. Welke stappen zijn volgens jullie nodig om het einddoel te bereiken?
 - b. Praten jullie hier in je organisatie over?
 - c. Heb je het idee dat vrijwilligers / deelnemers dezelfde doelen en prioriteiten hebben?
 - d. Hebben jullie die stappen en doelen ook concreet gemaakt, (bijv. papier/website)
 - e. Hebben jullie inspiratie vanuit andere organisaties of landen?
6. Welke activiteiten zijn onderdeel van je initiatief?
 - a. Belangrijkste activiteiten
 - b. Op welke manier dragen deze activiteiten bij aan dit einddoel?
 - c. Wat heb je hiervoor nodig? (hulpbronnen)
 - d. Hoe belangrijk zijn vrijwilligers/deelnemers?
7. Wat hebben jullie nodig om jullie einddoel te bereiken?
 - a. Welke factoren zijn cruciaal?
 - b. Zijn er barrières?

SAMENWERKING IN NETWERKEN

8. Zijn jullie je bewust van andere organisaties, burgergroepen of mensen die relevant zijn voor jullie om jullie doelen te bereiken?
 - a. **Zo ja:** Werken jullie samen met andere organisaties/mensen? Waarom met deze?
 - b. **Zo ja:** Hoe werk je samen? Vraag naar gemeenschappelijke activiteiten.
 - c. Zijn er ook relevante organisaties waar niet mee samenwerkt? Waarom niet?
 - d. Wat zijn de voordelen van samenwerking? (hulpbronnen, PR, netwerk, kennis)
9. Denken jullie erover om in de toekomst samenwerking met anderen uit te breiden? Waarom?

WAARGENOMEN EFFECTEN

10. Welke resultaten hebben jullie bereikt?
 - a. Zijn jullie dichterbij je einddoel gekomen?
 - b. Wat zijn de belangrijkste factoren die hebben bijgedragen aan het al dan niet bereiken van deze doelen?

TOT SLOT

11. Welke organisaties/personen zouden wij volgens jou ook moeten interviewen voor ons onderzoek?
12. Welke vraag ben ik vergeten te stellen?

Zoals al eerder genoemd, zullen we je een transcript van het interview en het concept rapport sturen. Mogen we je bellen als we aanvullende vragen hebben?

Voor vrijwilligers hebben we een verkorte vragenlijst gebruikt:

Is het goed wanneer ik het interview opneem? Je krijgt het interview uitgetypt opgestuurd, en dan kun je aangeven of je ermee akkoord bent. We gaan niet letterlijk citeren.

1. Kun je jezelf voorstellen en jouw rol bij het *beach cleanup*/TinyForest initiatief?
 - Wat was voor jou de belangrijkste motivatie om mee te doen?
2. Wat zijn de doelen van jullie initiatief op het gebied van *beach cleanup*/TinyForest?
 - Korte termijn doelen
 - Lange termijn doelen
 - Weet je wat het doel is van IVN/SDN? Wat vind je daarvan?
 - Heeft iedereen dezelfde doelen/prioriteiten?
3. Hoe wil je deze doelen bereiken?
 - Welke activiteiten heb je ondernomen en doen jullie momenteel om dit te bereiken?
 - Hoe draagt dit bij aan het behalen van je doelen?
 - Wat heb je nodig om deze activiteiten mogelijk te maken? (hulpbronnen)
4. Werken jullie samen met andere organisaties/mensen?
 - Zo ja met wie?
 - (Bij *Tiny Forest*: vraag naar IVN, school, gemeente (als niet genoemd))
 - Ben je tevreden over deze samenwerking?
5. Welke resultaten hebben jullie bereikt?
 - Welke resultaten verwacht je?
 - Wat had je verwacht, maar is niet gelukt?
6. Zijn er belemmeringen?
 - Bijv. geld, menskracht, begeleiding, ...
7. Zijn er dingen die jullie juist helpen?
8. Welke organisaties/personen zouden wij ook moeten interviewen voor ons onderzoek?
9. Welke vraag ben ik vergeten te stellen?

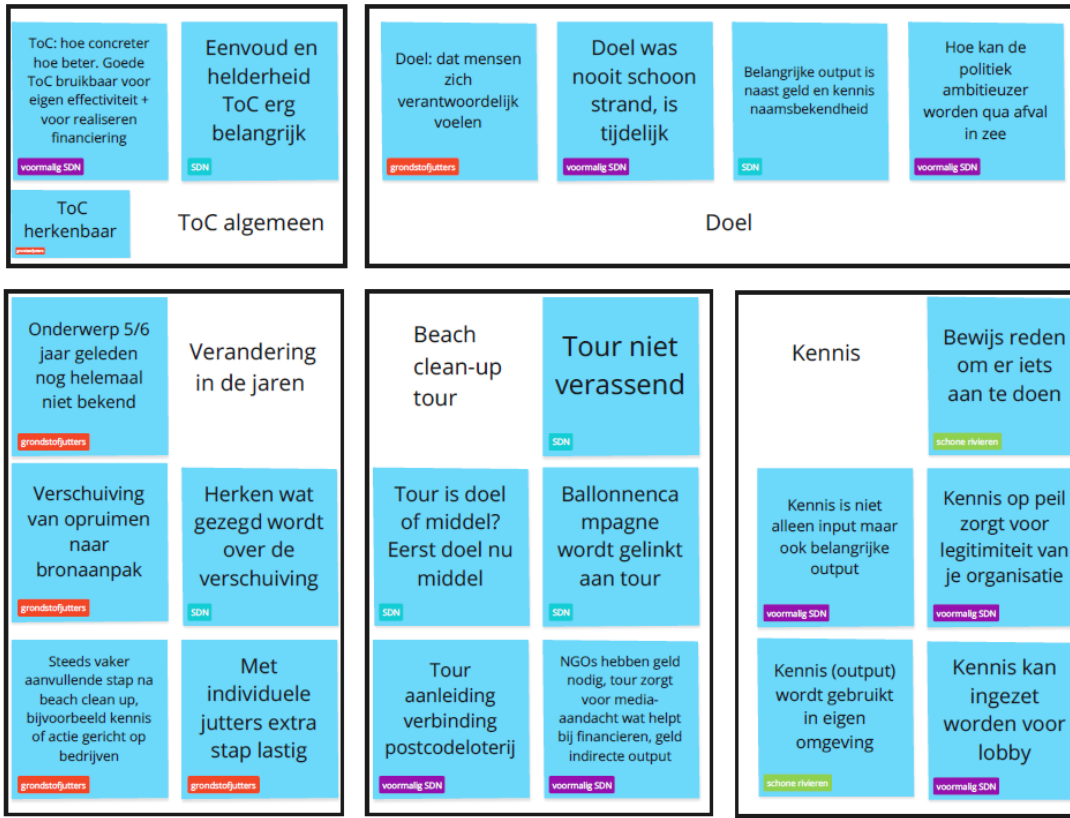
Bijlage 2 Verslag workshop (Miro)

Tijdens de workshop is gebruikgemaakt van de interactieve tool Miro. Dit is een soort digitaal whiteboard. Tijdens de workshop zijn direct aantekeningen gemaakt door diverse notulisten, geordend in diverse 'boards' per onderwerp. Voordeel was dat tijdens de workshop de uitkomsten meteen in beeld konden worden gebracht. Het verslag is een uitdraai van de gebruikte whiteboards.

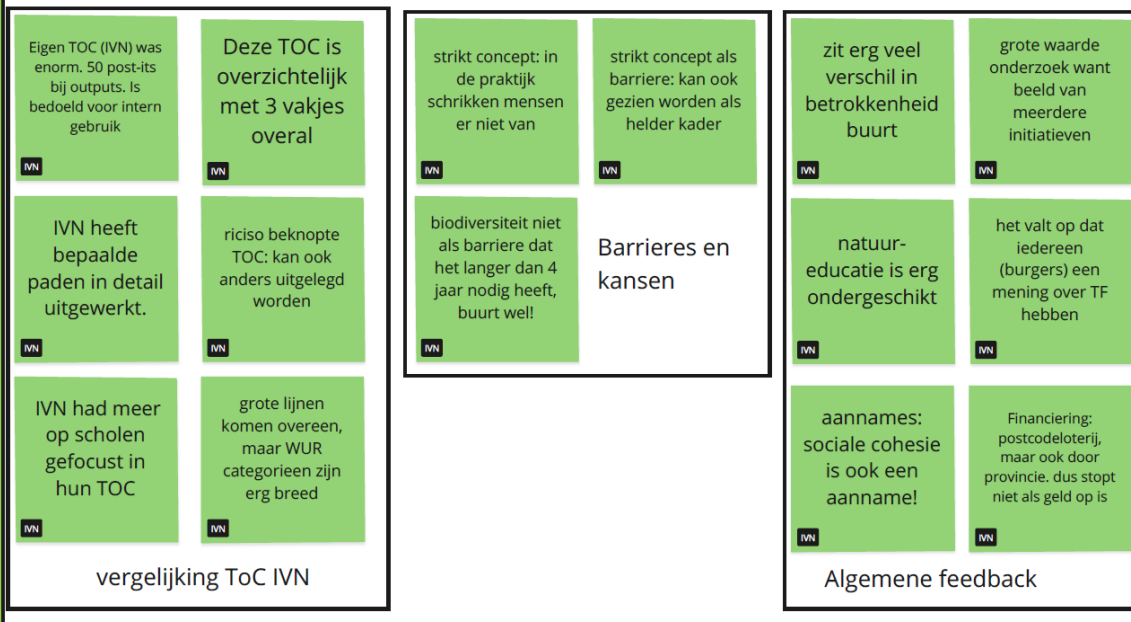
Verwachtingen van de workshop

- ToC ziet er goed uit
- We gaan steeds meer focussen op burgers
- Verantwoordelijkheid moet niet alleen bij burgers liggen maar ook bij bedrijven
- Benieuwd wat uit onderzoek is gekomen
- Geïnteresseerd in strategieën beide cases
- Hoe kunnen we de nadruk meer op bedrijven en beleidsverandering leggen?
- Waarom valt wat nou waarin in de ToC?
- ToC, wat doe je er nou mee?
- Hoe we vrijwilligers op langere termijn binden
- Op zoek naar inspiratie, geprikkeld om op andere manier na te denken
- In hoeverre zijn we een sociale cohesie of een natuurclub?
- Vindt er ontwikkeling in plaats? Wat verandert er in de loop van de tijd?
- Weinig verwachtingen

Theory of Change beach clean-ups : reflecties

Theory of Change Tiny Forests : reflecties

Vergelijking Theory of Change beide casussen

Tiny forest is het merk MN	Gaat het om het merk Tiny Forest of IVN? Interessant onderdeel van de ToC SDN	Beach clean-up event based, misschien iets wat je ook met tiny forests kan doen MN
Impact bij Blauwe ToC op verschillende doelgroepen gaat MN	Bij TF misschien: stad, buurt bewoner MN	Interessant idee van "de ander"

Algemeen over de figuren

Ik heb de twee ToCs niet tegelijkertijd in beeld gezien maar ik zag op het eerste gezicht een paar verschillen. De kansen en barrières bijvoorbeeld, maar ook de plek waar 'bewuste burgers' staan, viel me op dat die in beide ToCs in een andere regel staan. SDN	er zit een ontwikkeling in een proces, een plaatje is statisch grondstofjutters
--	--

Media ook belangrijk onderdeel bij IVN MN	Bedrijven komt niet terug in ToC TF, daar zijn ze juist nu mee bezig MN	Bedrijven: gaat om grond, maar ook om medewerkers MN
Overeenkomsten	Wij zijn een jaar bezig met voorbereiden, complexiteit dus zeker aanwezig SDN	Grond complex bij IVN, maar ook bij beach clean-ups MN

Al 8 jaar bezig, daardoor bouw je een community op SDN	Tiny forests veel hechter, ipv grote groep 'losse' mensen grondstofjutters	Bij beide betrokken, beide werken veel met vrijwilligers (continuïteit belangrijk). Hoe betrekken is weinig ontwikkeld (langere termijn) schone rivieren	bij beide: continuïteit van vrijwilligers is een uitdaging/ongeduidelijk schone rivieren
Community: overeenkomsten en verschillen	Bij IVN verbondenheid meer lokaal aan de tiny forest, niet zo duidelijk neergezet MN	Gevoel grote community bij beach clean-up MN	Bij TF wordt community opbouwen en educatie als activiteiten genoemd, bij blauw niet, terwijl dat ook zo is schone rivieren

Beach clean-ups - vervolgstappen

Media wordt vaak als doel op zich gezien voornamelijk SDN	Gesprekken met kamerleden en CEOs misschien effectiever en efficiënter dan media-aandacht genereren voornamelijk SDN	Minder naar media/probleem kijken en meer naar oplossing voornamelijk SDN
--	---	--

Media

Resources anders verdelen, minder richten op burgers SDN	Behoefte: Mankracht, tijd en geld SDN	Professionals nodig, dus ook financiering SDN
Werknemers van bedrijven mobiliseren schone rivieren	Ik werk vanuit de organizing methode. Middelen zijn bijv. alle plastic in de supermarkten achterlaten, misschien meer impact. Voortzetten beach clean-ups op andere plekken. grondstofjutters schone rivieren	

Resources

Hoe kun je professionele kracht en burgerkracht en acties koppelen voornamelijk SDN	Zou interessant zijn: hoe meet je de impact van de activiteiten? Heeft het eigenlijk wel zin? SDN voornamelijk SDN	Voor mij ligt bij beide projecten de vraag hoe we nog meer burgers naar een grotere betrokkenheid kunnen leiden en zo meer impact maken schone rivieren
Hoe kan je nog meer mensen impact laten maken, in omgeving, werk etc. Omzetten van bewustwording naar acties. schone rivieren	Schone rivieren klein team, lastig om stappen erin te zetten schone rivieren	Hoe kan het dat er meer bewustzijn bij burgers is maar er alsnog heel veel plastic in de supermarkten is SDN

Onderzoeksvragen

Stap richting overheid SDN	Stap van bewuste burgers naar bedrijfsleven en overheid SDN	Gat tussen EU beslissing en wat er allemaal gebeurt in NL lokaal. SDN belangrijke speler. grondstofjutters
-------------------------------	--	---

We werken al heel veel samen SDN	Iedereen is al heel druk, overstijgend werken kost veel tijd schone rivieren	Tijd hiervoor maken is nodig schone rivieren	Krachten moeten meer gebundeld worden, men is vaak niet op de hoogte van elkaars campagnes en activiteiten grondstofjutters	Nog een voorbeeld van samenwerking tussen organisaties (We Are Nature en SDN) die nog niet is opgenomen in het onderzoek: de Plasticvrij Terras beweging (strandpaviljoens motiveren/helpen alle single-use plastics van hun terras te weren om te voorkomen dat het het strand op waait). grondstofjutters
We weten elkaar al redelijk goed te vinden, bijvoorbeeld bij het plastic vrije terras grondstofjutters	Samenwerking met SDN grondstofjutters	Versterken netwerk en synergie grondstofjutters	Meenemen van grassroots organisaties voor meer bereik voornamelijk SDN	

Tiny Forests - vervolgstappen

continuïteit burgerbetrokkenheid is een issue, olievelkwerking. Maar: moet behapbaar blijven

wat kun je doen om sneeuwbal harder te laten rollen?

groeï

meeste vrijwilligers bij TF zijn geen IVN lid

wat kunnen wij voor initiatieven ontploopen waardoor het voor die mensen leuk wordt om meer inheemse planten in tuin te zetten?

event benadering blauw kan interessant zijn voor IVN

doelgroep benadering terug laten komen in TOC (bijv. bedrijven)

grote waarde onderzoek want beeld van meerdere initiatieven

Ideeen vanuit beach clean-ups

Onderzoeks-vragen

IVN legt claims, in hoeverre zijn die te bewijzen?

Voorbeeld open vragen: hoe maak je er echt een gemeenschap van? Klimaatadaptatie

hoe bedrijven-terreinen vergroenen

TOC zou dynamisch moeten zijn. Hoe minder statisch maken?

bij TOC gaat het meer over aannames expliciet maken dan over bewijzen, niet alles kun je bewijzen

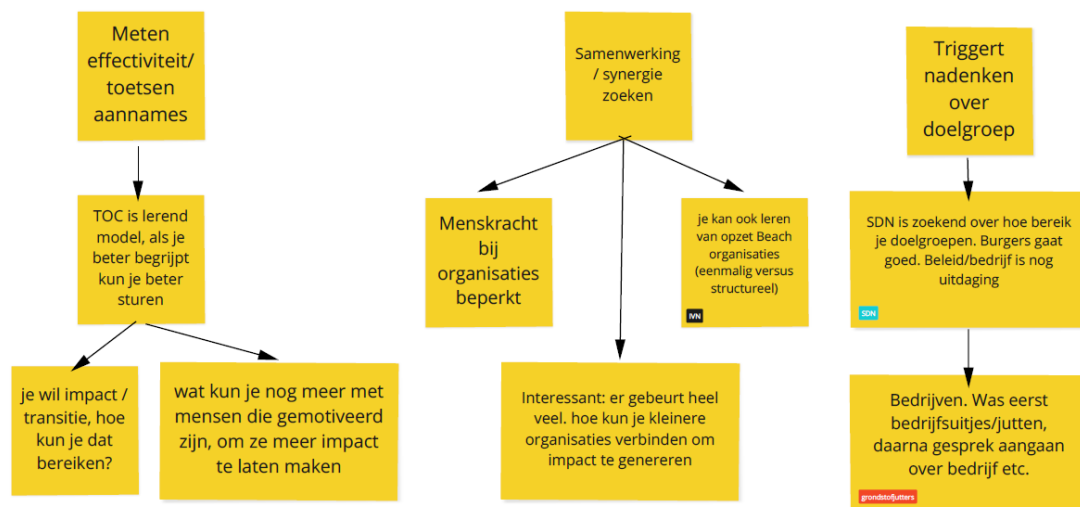
tot nu toe heeft IVN vooral fysiek meetbare dingen uitgezocht.

waardoor worden mensen aangetrokken door een TF?

kan WUR verder helpen met toetsen van aannames? (biodiversiteit/wat doet zoiets voor een buurt) Onderzoeken schiet er soms bij in bij IVN

Samenvatting

Inspiratie over elkaar

Reacties op workshop

Dankjewel voor deze workshop! Veel geleerd over beide projecten

zou het erg leuk vinden om een vervolg meeting te organiseren waarin we elkaars toc onder de loep nemen en meer tijd hebben om ervaringen uit te wisselen.

we kunnen in ieder geval contact leggen met een paar zeer gedreven 'organizers' met nieuw opleiding 'Lowlanders'; juist opgericht om ons soort organisaties te helpen

"het is een cadeautje"

Wageningen Environmental Research
Postbus 47
6700 AA Wageningen
T 0317 48 07 00
www.wur.nl/environmental-research

Wageningen Environmental Research
Rapport 3053
ISSN 1566-7197

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.500 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Wageningen Environmental Research
Postbus 47
6700 AB Wageningen
T 317 48 07 00
www.wur.nl/environmental-research

Rapport 3053
ISSN 1566-7197

De missie van Wageningen University & Research is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen University & Research bundelen Wageningen University en gespecialiseerde onderzoeksinstituten van Stichting Wageningen Research hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers (5.000 fte) en 12.500 studenten behoort Wageningen University & Research wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

